

Oikeudenhoito suomalaisessa
vapaaehtoisjoukossa
Viron vapaussodassa 1919

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

HUMANISTINEN TIEDEKUNTA	Historian laitos
Tekijä Vesa Petri Leino	
Työn nimi Oikeudenhoito suomalaisessa vapaaehtoisjoukossa Viron vapaussodassa 1919	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji Pro gradu-tutkielma
Aika tammikuu 2001	Sivumäärä 102 tekstisivua sekä lähteet ja liitteet
Tiivistelmä – Abstract <p>Puna-armeijan uhatessa Viron itsenäisyyttä, levisi Suomessa halu auttaa Viroa. Suomalaiset vapaaehtoiset osallistuivat tammikuusta 1919 alkaen taisteluihin puna-armeijaa vastaan Virossa, josta pääosa vapaaehtoisista palasi Suomeen maalisi- ja huhtikuun aikana vuonna 1919. Suomalaista apuretkikuntaa Virossa on käsitelty tutkimuskirjallisuudessa, mutta oikeudenhoidon alue on jäänyt kokonaan huomioimatta, eikä myöskään heimosodista ole julkaistu oikeudenhoitoa käsittelevää tutkimusta. Pysin omalla osuudellani korjaamaan heimosotiin liittyvän oikeudenhoidon tutkimuksen puutteen.</p> <p>Päälähteenä tutkimuksessani on Sota-arkiston Viron vapaussota-kokoelma. Oikeudenhoidon tuottamien asiakirjojen, eli sotaoikeuksien pöytäkirjojen ja kuulustelupöytäkirjojen perusteella olen määrittänyt ne rikoksiin syyllistyneet suomalaiset sotilaat, jotka joutuivat teoistaan oikeudelliseen tutkintaan. On ilmeistä, että kaikkia rikoksia tehneitä ei saatu vastuuseen teoistaan, mutta käytettävissä olevan materiaalin pohjalta on mahdollista määrittää tyypillinen rikoksiin syyllistynyt sotilas.</p> <p>Määritän ketkä rikoksia tekivät ja millaisen taustan he omasivat. Tuon myös esille millaisia rikoksia tehtiin ja keihin rikokset kohdistuivat, sekä millaisia rangaistuksia rikoksiin syyllistyneille langetettiin. Tehtävän toteutan laskemalla jokaisen oikeudenhoidolliseen käsittelyyn joutuneen sotilaan ja vertaan rikoksiin syyllistyneitä koko apuretkikunnan henkilöstöön. Tutkimuksessani tuon esille myös vertailuryhmät, joita ovat tanskalainen avustusretkikunta Virossa ja suomalaiset vapaaehtoiset Aunuksessa 1919.</p> <p>Tutkimuksessani ilmeni, että suomalaiset syyllistyivät Virossa väkivaltarikoksiin, omaisuusrikoksiin ja palvelusrikoksiin, joita olivat mm. karkuruus, pelkuruus, niskoittelu ja käskyjen laiminlyöminen.</p> <p>Tutkimukseni osoittaa oikeudenhoidollisen organisaation vastanneen sängen puutteellisesti sille asetettuun tehtävään. Sotaoikeuksien toiminta oli lähtökohdiltaan legalistista, mutta lyhyen toiminta-ajan vuoksi organisaation vakiintumattomuus ja keskinäisen tiedonvälityksen puutteet estivät mahdollisimman tehokkaan toiminnan. Läheskään kaikkia rikoksia ei pystytty selvittämään ja usein käsiteltävänäkin ollut tapaus raukesi sotaoikeuden ja lopulta koko apuretkikunnan kotiutumiseen.</p>	
Asiasanat: Viro, Viron vapaussota, oikeushistoria, sotahistoria	
Säilytyspaikka: Historian laitos ja Jyväskylän yliopiston kirjasto	
Muita tietoja:	

Sisällys	sivu
1. Johdanto	2
1.1. Viron vapauden puolesta vai seikkailun vuoksi	2
1.1.1. Vapaaehtoiset Virossa – tapahtumien päälinjat	2
1.1.2. Vapaaehtoisia muilta mailta ja muilla mailla	8
1.1.3. Suomalaisvapaaehtoisten tausta	11
1.2. Rikos-käsitteen hämärtyminen	15
1.3. Aikaisempi tutkimus	18
1.4. Tutkimustehtävä, metodi ja lähteet	20
2. Oikeudenhoito	26
2.1. Sotaoikeuksien muodostaminen	26
2.2. Rikoksenhallintaorganisaatio	31
2.3. Sotilaallisen järjestyksen ylläpito rykmenteissä	37
3. Väkivaltarikokset	42
3.1. Tappo ja pahoinpitely	42
3.2. Teloitus rankaisumuotona	46
3.3. Sotavankien kohtelu	52
4. Besorgaaminen	56
4.1. Omaisuusrikokset	56
4.2. Pakko-otot	60
4.3. Rikoskoplat	66
5. Palvelusrikos	70
5.1. Taisteluvelvollisuuden laiminlyöminen, eli karkuruus ja pelkuruus	70
5.2. Kuuliaisuusrikos	77
5.3. Joukkokieltäytymiset rintamalla	80
6. Oikeudenhoidon toteutuminen	84
6.1. Syytetyt ja tuomioiden määrittely	84
6.2. Rangaistuksen kärsiminen	88
7. Puhtain asein jalon asian puolesta ?	94
Lyhenteet	103
Lähteet	104
Liite 1a	Taulukko: kotipaikka, ikä ja koulutus
Liite 1b	Taulukko: ammatti, sotilasarvo, rikoskohde ja yksikkö
Liite 2	Järjestyssäännöt
Liite 3	Kartat

1. JOHDANTO

1.1. Viron vapauden puolesta vai seikkailun vuoksi

1.1.1. Vapaaehtoiset Virossa – tapahtumien päälinjat

Virossa itsenäistymiskehitys alkoi ensimmäisen maailmansodan rampauttaman Venäjän ollessa kyvytön torjumaan alueensa supistumista. Ensimmäisen maailmansodan päättäneen aseleposopimuksen myötä itärintamalla syntyi tilanne, jossa monet siihen asti Venäjään kuuluneet kansallisuudet pyrkivät itsenäisyyteen muodostaen omia valtioitaan. Useiden maiden itsenäistymiskehitystä uhkasi kuitenkin puna-armeijan hyökkäys Venäjällä valtaannousseiden bolševikkien pyrkiessä valtaamaan aiemmin saksalaisten miehittämän alueen. Samoin Viron itsenäistyminen ei ollut yksittäinen irrallinen tapahtuma, vaan sitä on tarkasteltava samassa viitekehyksessä muiden Baltian maiden ja laajemmin reunavaltioyhteistyön kanssa.¹

Saksalaisyhtymisen päättyminen antoi Viron väliaikaiselle hallitukselle mahdollisuuden toimia itsenäisesti, mutta uhkaksi muodostui puna-armeijan 22. marraskuuta 1918 aloittama hyökkäys Narvan rintamalla. Narvassa oli vielä marraskuussa saksalaisjoukkoja ja ne torjuivat puna-armeijan ensimmäisen hyökkäyksen. Saksalaiset vetäytyivät vähän myöhemmin, jolloin Narva jäi heikkojen virolaisten joukkojen varaan, jotka eivät kyenneet estämään puna-armeijaa valloittamasta Narvaa 28. marraskuuta 1918. Narvassa bolševikit perustivat Jaan Anveltin johtaman Viron työväen kommuunin.² Narvasta puna-armeija jatkoi etenemistä kohti länttä valloittaen jouluaattona 1918 rautateiden solmukohtan Tapan, josta hyökkäsivät kohti Tallinnaa. Viron eteläosissa puna-armeija hyökkäsi Pihkovasta länteen ja luoteeseen valloittaen 21. joulukuuta Tarton, edeten samanaikaisesti myös Latviassa.³

Viro teki 6.12.1918 sopimuksen valkoisten venäläisten ns. Pohjoisen armeijakunnan kanssa molemminpuolisesta yhteistyöstä. Pohjoinen armeijakunta oli Saksan luvalla Pihkovassa syksyllä 1918 perustettu valkoisten venäläisten armeija. Saksalaisten vetäytyessä ja bolševikkien vallatessa Pihkovan oli Pohjoinen armeijakunta vetäytynyt Viron alueelle.⁴ Myöhemmin yhteistyösopimus purettiin valkoisten venäläisten aiheuttamien ongelmien vuoksi.⁵

¹ Ks. lisää Baltian maiden itsenäistymiskehityksestä: Georg von Rauch, *Die Geschichte der baltischen Staaten*, 1970; Kalervo Hovi: "Viro Ranskan politiikassa 1917-1925" (1991); Olavi Hovi: "The Baltic area in British Policy 1918-1921" (1980) ja Heikki Roiko-Jokela: "Ihanteita ja reaalipolitiikkaa, Rudolf Holstin toiminta Baltian maiden kansainvälisen de jure-tunnustamisen ja reunavaltioyhteistyön puolesta 1918-1922" (1995).

² Raun 1989, s. 137 ja Kemppi 2000, s. 101

³ Zetterberg 1977, s. 132

⁴ Zetterberg 1977, s. 220-221

⁵ Kemppi 1998, s. 98, Viron hallitus purki yhteistyösopimuksen valkoisten venäläisten kanssa kesäkuussa 1919. Tällöin Pohjoinen armeijakunta muutti nimensä Luoteisarnejaksi, jonka uusi komentaja kenraali Judenits pyrki uuteen yhteistyöhön virolaisten kanssa

Ensimmäinen Viron saama konkreettinen apu oli Tallinnaan 12. joulukuuta 1918 saapunut englantilainen laivasto-osasto. Laivasto-osaston matkaa oli viivästyttänyt mm. yhden laivan uppoaminen miinaanajossa. Englantilaisten apu muodostui ensisijaisesti aseista, mutta laivasto-osasto myös pommitti bolševikkien asemia Suomenlahden rannikolla 14. joulukuuta.⁶ Laivasto-osasto onnistui myös joulukuussa valtaamaan bolševikeiltä vahingoittumattomina kaksi uutta ja tehokasta hävittäjää, jotka Ison-Britannian amiraliteetti luovutti tammikuussa 1919 Virolle laivaston perustaksi.⁷

Viron väliaikainen hallitus oli myös kääntynyt virallisesti jo marraskuussa 1918 Suomen hallituksen puoleen pyytäen aseellista apua. Suomen lakien ja oman maan puolustamisen vuoksi vakinaisten joukkojen lähettäminen katsottiin mahdottomaksi ja Suomen hallitus päätti 25.11.1918 olla lähettämättä joukkoja Viroon. Myönnytyksenä virolaisille vapaaehtoisten värväykseen suostuttiin ja Suomesta päätettiin toimittaa myös aseita ja antaa rahallista avustusta. Hallituksen kannan tultua tunnetuksi ryhdyttiin yksityisellä taholla laatimaan suunnitelmia vapaaehtoisten värväämiseksi.⁸

Suomen yleinen mielipide tuki marras-joulukuussa 1918 voimakkaasti Viron auttamista. Syynä oli julkisessa sanassa esitetyt Viron auttamista puoltaneet mielipiteet ja myöskin virallisten organisaatioiden aktiivinen kannanotto Baltian-kysymykseen.⁹ Suomessa perustettiin 18.-20. joulukuuta 1918 Viron Avustamisen Päätoimikunta (VAP) organisoimaan ja johtamaan avustustustoimintaa. VAP koottiin suomalaisista eri puolueiden edustajista ja toimikuntaan oli lupautunut myös kolme sosiaalidemokraattia. SDP ei lopulta sallinut edustajiensa liittyä, jolloin VAP muodostui kokonaan oikeistopuolueiden kannattajista. Syynä SDP:n kielteiseen kantaan oli väärä käsitys Viron tapahtumista, sillä Virossa luultiin olevan käynnissä ”valkoisten” ja ”punaisten” virolaisten keskinäinen taistelu Suomen sisällissodan tapaan.¹⁰

VAP solmi Viron väliaikaisen hallituksen kanssa 23.12.1918 sopimuksen suomalaisen apuretkikunnan lähettämisestä Viroon. Apuretkikunnan vahvuudeksi sovittiin 2000 miestä ja sen tehtävä oli suojata Viroa maahantunkeutuneita bolševikkeja vastaan. Viron hallituksen tuli kustantaa vapaaehtoisten ylläpito ja vapaaehtoisjoukon tuli olla itsenäinen ja erottamaton osa Viron armeijaa sotaministeriön ja armeijan ylikomennon alaisuudessa.¹¹ Vapaaehtoiset sovittiin lähetettäväksi kolmen viikon kuluessa Viroon, joskin värväysaikaa jouduttiin ensimmäisten joukkojen osalta huomattavasti

⁶ Hovi 1980, s. 112

⁷ Leskinen 1999, s. 155, Vallatut hävittäjät Lennuk (ent Avtroil, 1350 tonnia) ja Wambola (ent Spartak 1260 tonnia) olivat valmistuneet vuonna 1917, saavuttivat 33-35 solmun nopeuden ja molemmat pystyivät kuljettamaan 160 merimiinaa.

⁸ Hovi 1971, s. 113

⁹ Roiko-Jokela 1995, s. 89

¹⁰ Hyytiä 1986, s. 75-76

¹¹ Sopimus Viron ja Suomalaisen avustuskomitean välillä 23.12.1918, VVS VAP, pöytäkirjoja, C1, SA

lyhentämään, kun Tallinnan epäiltiin jo vuoden vaihteessa joutuvan bolševikkien käsiin, mikäli ulkoista apua ei tule.¹² Joulukuun lopulla 1918 Viron itsenäisyyskin oli jo uhattuna, kun puna-armeijalla oli hallussaan jo likipitäen puolet Virosta ja tammikuun alussa 1919 puna-armeija oli noin 30 kilometrin päässä Tallinnasta.¹³ Ensimmäinen vapaajoukko oli tällöin valmistautumassa siirtymään Viroon.¹⁴

Ensimmäisen vapaajoukon etujoukot saapuivat Tallinnaan 30. joulukuuta ja pääjoukot tammikuun 1919 aikana, mikä itsessään kohotti virolaisten heikentynyttä taistelumieltä. Tammikuun alussa puna-armeijan eteneminen oli lopulta pysäytetty ja virolaiset joukot käynnistivät oman vastahyökkäyksensä 7. tammikuuta. Sotaonnen käännyttyä virolaisten eteneminen itärajaansa kohti voimistui nopeasti.¹⁵ Varsinaisesti suomalaiset, eli Ensimmäinen vapaajoukko otti osaa taisteluihin Pohjois-Virossa 8.1. alkaen.¹⁶

Mannerheimin toivomuksesta apuretkikunnan ylipäälliköksi asetettiin kenraali Wetzer, jonka tuli periaatteessa olla kaikkien Virossa palvelevien suomalaisten komentaja. Kenraali Wetzlerin asema oli alusta alkaen epäselvä ja voi olettaa hänen esikuntansa perustamisen takana olleen suunnitelma varautua ”kaiken varalta” Pietariin kohdistunutta sotaretkeä varten, mikä ei kuitenkaan toteutunut. Wetzer oli kiusallinen myös virolaisille, sillä hän oli kenraalina sotilasarvossa ylempänä kuin Viron armeijan ylipäällikkö Johan Laidoner. Wetzer oli jopa ajatellut, että hänelle tarjottaisiin koko Viron armeijan ylipäällikkyyttä. Asia ratkaistiin lopulta siten, että kenraaliksi ylennetty Laidoner pysyi Viron armeijan ylipäällikkönä ja Wetzer asetettiin etelärintaman ylipäälliköksi, jolloin Wetzer sitoutui Viron hallituksen alaiseksi.¹⁷

Tammikuisten taistelujen yhteydessä suomalaiset toteuttivat myös maihinnousuoperaation. Ensimmäinen vapaajoukko nousi virolaisten joukkojen kanssa laivoihin Kundan satamassa ja purjehti Suomenlahtea pitkin Narvan edustalle, jossa nousivat 17. tammikuuta 1919 maihin ja valtasivat 18. tammikuuta Narvan, lyöden tällöin paljon vahvemmat puna-armeijan joukot.¹⁸

Narvan valtauksen jälkeen Ensimmäinen vapaajoukko ei osallistunut enää kokonaisena joukko-osastona taistelutoimintaan, vaan rykmentti asetettiin reserviin, josta siirrettiin tarvittaessa taisteluihin erillisiä yksiköitä. Laajempaa taistelutoimintaa seurasi lähinnä Narvan rintaman taistelujen kiihtyessä bolševikkien hyökätessä 22.1., tällöin Laidoner

¹² Zetterberg 1977, s. 162

¹³ Raun 1989, s. 137 ja Kähkönen 1998, s. 207

¹⁴ Yksikön virallinen nimi oli Ensimmäinen Suomalainen Vapaajoukko, mutta tekstissä käytän sanamuotoa Ensimmäinen Vapaajoukko, viitteissä käytän sanamuotoa I Suomalainen vapaajoukko, koska kyseinen muoto on esillä myös Sota-arkiston kokoelmissa ja asiakirjoissa.

¹⁵ Raun 1989, s. 138. Ks. liite 3, kartat

¹⁶ Zetterberg 1977, s. 166

¹⁷ Vares 1990, s. 55-56

¹⁸ Salomaa 1993, s. 26: Suomalaisten vangiksi jäi Narvassa puna-armeijan divisioonan esikunta ja yksi rykmentin esikunta, saaliiksi saatiin neljä tykkiä, 200 hevosta, suuri määrä sotatarvikkeita ja yksi lentokone. Ks. liite 3, kartat

käski eversti Ekströmiä tukemaan uhattuna olevaa rintamaa ja seuraavien päivien taisteluihin otti osaa rykmentin vahvistettu II pataljoona.¹⁹

Ensimmäisen vapaajoukon siirryttyä reserviin, saapui Pohjan Poikain rykmentti vasta rintamalle Viron eteläosiin tammikuun lopulla 1919. Pohjan Poikien rykmentti valloitti virolaisten tukemana 1.2.1919 Valkin kaupungin. Valkista Rykmentin komentaja eversti Kalm halusi yhä jatkaa etenemistä, mutta kenraali Wetzer kielsi etenemisen ja antoi vain rajoitetun hyökkäystehtävän. Kalm ei halunnut noudattaa kieltä ja hänen toimeenpanemansa hyökkäys kärjisti entisestään suomalaisten sotilasjohtajien suhteita.²⁰

Kalmin ja Wetzlerin välien kiristyessä, tulehtuivat Kalmin suhteet myös apuretkikunnan intendentuuriin ja viha henkilöityi pääintendentti Göösiin. Syynä oli materiaalipula, mutta asiayhteyden muututtua henkilökohtaiseksi vihanpidoksi oli välirikko lopullinen.²¹ Kalm katsoi Göösin kyvyttömyyden vuoksi intendentuurin aiheuttamat tappiot suuremmiksi kuin vihollisen aikaansaamat.²² Henkilökohtaisia ristiriitoja korostivat Kalmin tekemät ilmiannot teoista, jotka Kalm koki Göösin tekemiksi virheiksi.²³

Kalmin omavaltaisuus tuotti kuitenkin tuloksia ja hän onnistui uhkarohkealla hyökkäyksellä valloittamaan 21.2. Latvian alueella sijainneen Marienburgin.²⁴ Marienburg menetettiin kuitenkin jo maaliskuun alussa ja menetyksen synnyttämän masennuksen lisäksi suomalaisten siirto Petserin rintamalle Pihkovan suuntaan herätti vastustusta miehistön keskuudessa.²⁵

Wetzlerin arvovalta oli alusta asti kyseenalaistettu ja virolaisetkin kokivat Wetzlerin aseman holhoukseksi, jota siedettiin, jotta apua yleensä saatiin. Kuitenkin Wetzlerin ja hänen esikuntansa suhteet balttilaisparoneihin lisäsivät virolaisten epäluuloja. Emissaari Kettunenkin kritisoi esikunnan juopottelua sekä ylellistä elämää.²⁶ Kalm ei puolestaan yksinkertaisesti tunnustanut Wetzlerin auktoriteettia ja toisaalta balttilaisparonit toimissaan virolaisia vastaan kokivat ruotsinkieliset jopa omiksi liittolaisikseen.²⁷

Wetzlerin esikunta oli läheisessä kosketuksessa saksalaisen aatelin kanssa, mikä herätti epäluuloja virolaisissa suomalaisten joukkojen korkeimman johdon tarkoituseristä. Etelärintamalla olleen 2. divisioonan komentaja eversti Puskar sähköitti Laidonerille jo 24.2. arvionsa, että Wetzlerin esikunta suunnitteli virolaisia vastaan kohdistuvaa

¹⁹ Helanen 1921, s. 324

²⁰ Vares 1990, s. 57

²¹ Vares 1990, s. 57-58

²² Ev Kalmin kirje Louhivuorelle 18.2., O. W. Louhivuoren kokoelma, kansio 31, KA

²³ Kalmin kirje Viron armeijan ylipäällikön esikuntapäällikölle 7.5., VVS Pohjan Pojat Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja liitteineen, C1, SA

²⁴ Vares 1990, s. 59

²⁵ Kronlund 1990, s. 96-97

²⁶ Vares 1990, s. 62-63

²⁷ Ministeri Hankon kirje Louhivuorelle 7.2., O. W. Louhivuoren kokoelma, kansio 31, KA

salaliittoa Baltian saksalaisten kanssa.²⁸ VAP pyrki sovitteluun ristiriitoja säilyttäen ylipäällikkönä kenraali Wetzlerin, mutta todettuaan auktoriteettinsa menetetyksi Wetzer ilmoitti 6.3. palaavansa sairaana kotiin, minkä toivottiin rauhoittavan Kalmia.²⁹ Helsingissä Wetzer hajotti 14. maaliskuuta myös ristiriitoja synnyttäneen esikuntansa.³⁰

VAP tiedotti Kettuselle 10.3. Tallinnaan johtosuhteiden selvinneen siten, että suomalaisten joukkojen ylipäällikön toimi ja esikunta lakkautettiin. Suomalaiset joukot alistettiin operatiivisessa suhteessa välittömästi virolaisen päällystön alaisiksi, joskin suomalaisilla korostettiin säilyvän oma intendentuuri, sairaanhoito ja etappi Tallinnassa. VAP pyysi Kettusta välittämään tiedon kenraali Laidonerille, Viron sanomalehdille sekä molemmille rykmentinkomentajille, eli eversteille Kalm ja Ekström.³¹

Ensimmäisen Vapaajoukon pakollinen paikallaanolo lisäsi tyytymättömyyttä joukkojen keskuudessa ja lopulta se siirrettiin Suomeen 22.3. Tällöin oli tarkoitus, että rykmentti on Suomessa lomalla, muodostetaan uudelleen ja palaa vielä Viroon, mutta eversti Ekström ei enää kutsunut rykmenttiä uudelleen kokoon.³²

Viron alueen vapauttamisen innostamina oli inkeriläisten hoitokunta ottanut jo helmikuun lopulla yhteyttä eversti Kalmiin ehdottaen, että tämä hyökkäisi virolaisten ja inkeriläisten kanssa Länsi-Inkeriin, ehkä jopa Pietariin saakka. Kalm innostui asiasta ja myös Viron armeijan ylipäällikkö Johan Laidoner piti suunnitelmaa Pietarin valtauksesta hyvänä, mutta epäili Suomen hallituksen halua tukea yritystä.³³

VAP noudatti Suomen hallituksen toivomuksia ja torjui virolaisten esityksen yhteisestä hyökkäyksestä inkeriläisten kanssa Pietariin, vaikka Ruuth ja Louhivuori tukivatkin suunnitelmaa. Louhivuori jopa esitteli maaliskuun alussa 1919 suunnitelman Mannerheimille ja muutamille ministereille, joiden suhtautuminen oli torjuvaa. Hyökkäystä Pietariin ei katsottu voitavan suorittaa ilman länsiliittoutuneiden suostumusta, mitä ei oltu saatu. Mannerheim ilmoitti Viroon suomalaisjoukkojen johdolle, että Pietarin suuntaan ei saa edetä.³⁴ Maaliskuussa 1919 Mannerheim lopulta ilmoitti, että enempää vapaaehtoisia ei lähetettäisi Suomesta Viroon.³⁵

Kalm jatkoi silti omia suunnitelmiaan sotaretkestä Pietaria vastaan aloittaen myös yksityisen värväyksen, joka ei herättänyt Suomessa innostusta ja VAP julisti hankkeen

²⁸ Zetterberg 1977, s. 218

²⁹ Vares 1990, s. 66-67

³⁰ Käsky Suomen vapaajoukoille Virossa no 22, 14.3., VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, Ylipäällikön päiväkäskyt, D1, SA

³¹ Louhivuoren sähkö Kettuselle 10.3.1919, VVS Viron vapaaehtoisen apuretkikunnan Tallinnan emissariaatti, kirjeistöä, F1, SA

³² Zetterberg 1977, s. 237

³³ Nevalainen 1996, s. 47

³⁴ Nevalainen 1996, s. 48; Louhivuoren kirje Pätsille 24.3.1919, O. W. Louhivuoren kokoelma, kansio 31, KA

³⁵ Louhivuoren kirje Wetzterille 1.3.1919, VVS, Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, F2, SA

sopimattomaksi. VAP:n kielteisen kannan taustalla oli Suomen hallituksessa sillä hetkellä vallinnut epäilevä kanta Pietarin retken onnistumiseen varojen ja voimavarojen puutteen ollessa ilmeinen.³⁶ Pohjan Poikain rykmentissäkin oli mieliala alkanut heikentyä huomattavasti maaliskuun puolivälin jälkeen. Tappioiden myötä rykmentin komppaniat olivat heikentyneet ja miehistön mieliala ei ollut enää altis sotaretken alun kaltaisiin uhrauksiin. Komppaniat olivat huomattavan tyytymättömiä ja vartiopalveluskin rintamaoloissa oli muodostunut miehistön vähälukuisuuden vuoksi rasittavaksi.³⁷

Pohjan Poikain rykmentti oli osallistunut Vastseliinan taisteluihin Petserinmaalla maaliskuun puolivälistä 1919, jossa rykmentti poistui rintamalta 28.3.1919 ensin Valgaan ja huhtikuun alussa Tarttoon. Suomeen Pohjan Poikain rykmentin miehistä palasi valtaosa huhtikuun alussa, mutta viimeiset vasta toukokuun loppupuolella.³⁸ Viimeisenä suomalaisena osastona otti taisteluihin osaa Pohjan Poikain rykmentin tykistön toinen patteri, joka vedettiin Mustjoen rintamalta vasta 4. toukokuuta 1919.³⁹

VAP oli kyllästynyt maalis-huhtikuun vaihteessa Kalmin omavaltaisuuksiin ja erotti Kalmin rykmenttinsä johdosta kokouksessaan 7. huhtikuuta 1919.⁴⁰ Käytännössä VAP:n toimilla ei ollut enää huhtikuussa 1919 paljoakaan merkitystä Pohjan Poikien toimintaan, sillä pääosa rykmenttiä kotiutui tällöin edes tietämättä, että Kalm oli erotettu. Loput Viroon jääneet suomalaiset toimivat lähes välittömässä kanssakäymisessä Kalmin kanssa ja heille VAP:n erotuskäskyllä ei ollut Kalmin auktoriteettia heikentävää merkitystä.

Toukokuussa Viroon jääneiden Pohjan Poikien moraali alkoi lopulta osoittaa voimakkaita heikkenemisen merkkejä, päiväkäskyissä esiintyi erittäin tiuhaan syytteitä juopumustapauksista, tehtävien laiminlyömisestä ja jopa tapaus, jossa jääkäriupseeria syytettiin osallisuudesta rykmentin hevosten myyntiin siviileille. Rikkomusten lukuisuus on sitä merkittävämpi, kun huomioi Viroon jääneen vain ns. kaaderin, eli suunnitelmissa olleen uudelleenvärvättävän Pohjan Poikien rykmentin päällistö.⁴¹

Suomalaiset osallistuivat aktiivisesti vain yhteen vaiheeseen Viron vapaussodassa.⁴² Silti Suomen vakinainen armeija vaikutti huomattavissa määrin Baltian rintaman tapahtumiin pelkällä olemassaolollaan. Suomessa lähtökohtana oli jo saksalaisten toiminta kesällä 1918, jolloin Itämeren divisioona ryhmittyi valmistautuen jatkamaan sotatoimia Pietarin suuntaan.⁴³ Suomen armeijan rauhan kannalle asetetusta kolmesta divisioonasta, 1. Divisioona oli Etelä-Suomessa reservinä, 2. Divisioona oli saanut vastuulleen Karjalan

³⁶ Zetterberg 1977, s. 252

³⁷ Kalm 1921, s. 221

³⁸ Zetterberg 1977, s. 166

³⁹ Kalm 1921, s. 292 ja Helanen 1921, s. 572; Ks. liite 3, kartat

⁴⁰ Vares 1990, s. 76

⁴¹ Päiväkäskyt no 70-77 Pohjan Pojille, 6.-21.5., VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Omia päiväkäskyjä 1919, D2, SA

⁴² Ks. liite 3, kartat

⁴³ Arimo 1991, s. 93

Kannaksen ja ajoittain 2. divisioonan kaikki rykmentit olivat rajan välittömässä läheisyydessä. 3. Divisioonan vastuulle oli asetettu Laatokan Karjala.⁴⁴ Mielestäni Suomessa on jätetty huomioimatta se tosiasia, että Suomi muodosti Venäjän kansalaissodan aikana uhan Pietarille. Suomessa ryhmitystä perusteltiin Venäjän uhalla, mutta Suomen armeijan keskitys rajalle oli oleellinen tekijä, mikä Pietarissa jouduttiin ottamaan huomioon suunniteltaessa operaatioita Baltiassa ja muualla Venäjällä.

Suomalaisten innostusaika kesti vain joulukuun 1918 ja tammikuun 1919. Maaliskuun 1919 lopulla suuri osa suomalaisista vapaaehtoisista oli jo kyllästynyt sotimaan ja palasi koti-ikävänsä valtaamana Suomeen. Tulee helposti mieleen ajatus, että hetkellisesti syntyneessä innostuksessa oli ollut mukana aimo annos seikkailumieltä ja tappelunhalua, jolloin oli lähdetty ristiretkelle idän vainolaista vastaan.⁴⁵ Sodan realismin selvittäessä vapaaehtoisille alkoi yhä useampi toivoa palaavansa pikaisesti Suomeen.

1.1.2. Vapaaehtoisia muilta mailta ja muilla mailla

Suomalainen vapaaehtoisjoukko oli todella valtavan kokoinen verrattuna Viroon muista maista tullessiin vapaaehtoisiiin, joita saapui vain Ruotsista ja Tanskasta. Ruotsalaisten vapaaehtoisten (Svenska Kåren) kokonaismäärä nousi 300 mieheen ja he saapuivat Tallinnaan tammikuussa 1919. Ruotsalaisten joukkojen esikunta sijoitettiin Narvaan vasta sen jälkeen kun virolaiset joukot olivat kyseisen kaupungin valloittaneet. Ruotsalaiset eivät juurikaan osallistuneet taisteluihin, mitä osoittaa vähäiset tappiotkin, sillä vain neljä ruotsalaista sai surmansa tammi-helmikuussa vuonna 1919.⁴⁶ Taisteluyksikkönä ruotsalaiset eivät osoittaneet juurikaan toimintakykyä ja Svenska Kåren tuotti virolaiselle sotilasjohdolle lähinnä ongelmia kurittomuudellaan ja kyvyttömyydellään, joten toukokuussa 1919 Svenska Kåren hajoitettiin.⁴⁷

Tanskalaisen avustusretkikunnan kokonaisvahvuus oli 189 miestä.⁴⁸ Dansk-Baltisk Auxiliær Corps eli Daani Wabatahtlike Korpus Eestis (DBAC) muodostettiin periaatteessa hyvin erilaisin lähtökohdin kuin suomalainen apuretkikunta.

Näkyvä ero suomalaisten ja tanskalaisten värväytymisessä oli jo tehdyt sitoutumukset, jolloin tanskalaiset jo värväytyessään sitoutuivat palvelemaan omana yksikkönään virolaisen ylijohdon alaisuudessa bolševikkejä vastaan 31.8.1919 asti. Sitoumuksen päättymisajasta ei siis voinut tulla tulkintaerimielisyyksiä, joita oli kehittynyt

⁴⁴ Arimo 1991, s. 147

⁴⁵ Hovi 1971, s. 160

⁴⁶ Heino 2000, s. 73

⁴⁷ Jensen 1998, s. 139

⁴⁸ Helanen 1921, s. 152, DBAC:n muodosti jalkaväkikomppania (kapteeni Borgelin) ja yksi tykistöpatteri (kapteeni Mortensen), ylimpänä päällikkönä toimi kapteeni Gudme. Henkilöstössä oli 3 kapteenia, 9 luutnanttia, 1 lääkäri, 1 vääpeli, 4 kersanttia, 8 alikersanttia, 16 korpraalia, 2 alikorporaalia ja 145 miestä.

huomattavasti suomalaisten kanssa.⁴⁹ Suomalaiset vapaaehtoiset olivat puolestaan lupautuneet palvelukseen niin pitkäksi ajaksi, kunnes Viron alue oli puhdistettu bolševikeista tai kunnes Viron hallitus laskee kyseisen vapaaehtoisen tai koko retkikunnan pois palveluksesta.⁵⁰ DBAC:n sotilaiden oli sovittu saavan palkkansa Suomen markoissa, jolloin sotamiehen kuukausipalkka oli 350 Suomen markkaa ja kersantin 450 Suomen markkaa.⁵¹ Kuukausipalkat olivat noin 14 % korkeampia kuin suomalaisten, mikä liittyi mahdollisesti Tanskassa vallinneeseen parempaan taloudelliseen tilanteeseen ja yleisesti korkeampaan palkkatasoon.

DBAC saapui Viroon jäänmurtaja Väinämöisellä 3.4.1919⁵² ja vietettyään kaksi viikkoa Tallinnassa päätyi 35 miestä sairaalaan sukupuolitautilien vuoksi. Tanskalaiset ennättivät osallistua ahkerasti vapaa-ajanviettoon Tallinnassa, sillä sukupuolitaudeista kärsiviä oli kaikkiaan 18,5 % kokonaisvahvuudesta.⁵³ Tallinnassa oli kieltämättä myös suomalaisilla vastaavia ongelmia ja suomalaisten sairaalassa oli oma osasto veneerisiä tauteja sairastaville. Osaston suomalaispotilaat aiheuttivat sairaalan komendantille riehumisellaan niin paljon ongelmia, että komendantti joutui pyytämään Tallinnan etapilta erityisiä toimenpiteitä järjestyksen ylläpitämiseksi.⁵⁴

DBAC:n tanskalainen johto vaati, että ennen yksikön viemistä taisteluihin, tulee heidän saada taistelukoulutusta, mikä toimeenpantiin koulutusleirillä Nõmme:ssa. Koulutusjakso kesti niin kauan, että tanskalaiset eivät ensimmäiseen palkkapäivään 2.5. mennessä olleet ennättäneet vielä lainkaan osallistumaan taisteluihin. Viron hallituksen taloudellisten vaikeuksien vuoksi ei tanskalaisten palkkapäivänä ollut tullut lainkaan rahaa Nõmme:en, mikä aiheutti miehistössä liikehdintää ja seuraavana päivänä tilanne oli jo riistäytyä käsistä, kun vain kahdeksan miestä ilmaantui päivittäiseen aamuparaatiin, loppujen pysyessä kasarmissa. Tämän lähes kapinaa muistuttavan tilanteen laukaisi päällikön saapuminen Tallinnasta. Palkkarahat saapuivat lopulta 4.5., joskin palkat maksettiin arvoltaan vähäisemmissä Eestin markoissa, vaikka sopimuksissa valuutaksi oli sovittu Suomen markka. Lisäksi käytettiin vaihtokurssia, jossa tanskalaiset saivat 150 eestiläistä markkaa jokaista palkan 100 suomalaista markkaa kohti, vaikka virallinen vaihtokurssi olisi ollut 120 Eestin markkaa 100 Suomen markkaa kohti.⁵⁵

DBAC saapui Viroon suomalaisten jo poistuessa. Tällöin Viron alue oli jo puhdistettu bolševikeistä, joten tanskalaiset ottivat osaa taisteluihin varsinaisen Viron alueen ulkopuolella. DBAC siirtyi rintamalle 20.5. Vörossa ja osallistui taisteluihin Petserin

⁴⁹ Jensen 1998, s. 22, Kontrakt for menig i DBAC

⁵⁰ Zetterberg 1977, s. 159

⁵¹ Jensen 1998, s. 22 ja 24

⁵² Jensen 1998, s. 33

⁵³ Jensen 1998, s. 33 ja 40

⁵⁴ Ltn Nykäsen kirje Simeliukselle 10.3., VVS Suomalaisten vapaajoukkojen Tallinnan etappi, E3, SA

⁵⁵ Jensen 1998, s. 41-43

rintamalla ja Latviassa.⁵⁶ Sopimuksen mukaan DBAC luovutti aseensa ja varusteensa virolaisille 14. elokuuta Tscherskaja:ssa, noin 25 km etelään Pihkovasta. DBAC:n sitoumukset päättyivät elokuun viimeisenä päivänä, jonka mukaisesti heidät vapautettiin Viron armeijan palveluksesta. Tanskalaisille järjestettiin hieno läksiäisjuhla Tallinnassa syyskuun 1. päivänä ja upseerien juhlassa oli paikalla jopa Viron sotaministeri Larka. DBAC:n pääjoukko poistui Tallinnasta 2.9. ja saapui Kööpenhaminaan 5.9.⁵⁷ DBAC:n tappiot olivat seitsemän kuollutta, 20 haavoittunutta ja neljä vangiksi jäänyttä, jotka myöhemmin palasivat Tanskaan Kansainvälisen Punaisen Ristin välityksellä.⁵⁸

Iso-Britannia antoi panoksensa Viron vapaustaisteluun lähettämällä Itämerelle laivasto-osaston. Aluksi laivasto-osastolle oli annettu vain rajoitettu tehtävä osoittaa Ison-Britannian läsnäolo ja tukea Baltian tasavaltoja toimittamalla aseita ja ammuksia. Myöhemmin tehtäväkuvaa laajennettiin amiraliteetin painostuksesta, jolloin kaksi peräkkäistä laivasto-osaston komentajaa, eli vara-amiraali Sinclair ja amiraali Cowan saivat käskyn kohdella jokaista Baltian maiden rannikolla toimivaa bolševikkien sotalaivaa vihollisena, joka tulee upottaa heti tavattaessa.⁵⁹

Voi todeta, että Ison-Britannian panos ei ollut mitenkään merkityksellinen, sillä marraskuusta 1918 kesäkuuhun 1919 Isolla-Britannialla oli Itämerellä 29 sotalaivaa ja heinäkuusta 1919 vuoden 1919 loppuun 88 sotalaivaa. Henkilötappioiden yhdeksän brittiä joutui vangiksi, 60 haavoittui ja 128 sai surmansa.⁶⁰ Menetysten painottuminen menehtyneisiin johtuu tappioiden muodostumisesta hukkuneista alusten upotessa.

Kansainvälinen sotilaallinen apu Virolle koostui aseiden ja varusteiden lisäksi rajallisesta määrästä sotilaita, jotka Ison-Britannian laivasto-osaston muodostaman poikkeuksen lisäksi olivat pääosin vapaaehtoisia. Kansainvälinen tuki Virolle sisälsi myös poliittisen myötätunnon maan taistelulle bolševismien uhkaa vastaan. Viron ulkopolitiikan tavoitteena oli saada maan itsenäisyydelle kansainvälinen tunnustus, mutta lopullisesti maa tunnustettiin vasta virolaisten osoitettua olevansa kykeneväisiä omin voimin puolustamaan rajojaan.⁶¹

⁵⁶ Jensen 1998, s. 53

⁵⁷ Jensen 1998, s. 120

⁵⁸ Jensen 1998, s. 123

⁵⁹ Hovi 1980, s. 73 ja Hinkkanen-Lievonen 1984, s. 65

⁶⁰ Hinkkanen-Lievonen 1984, s. 65-66

⁶¹ Ks. lisää harjoitetusta ulkopolitiikasta ja kehitysprosessista, jonka tuloksena Viron itsenäistyminen tunnustettiin kansainvälisesti: Kalervo Hovi: "Interessensphären im Baltikum, Finnland im rahmen der ostpolitik Polens 1919-1922" (1984); Kalervo Hovi: "Viro Ranskan politiikassa 1917-1925" (1991); Olavi Hovi: "The Baltic area in British Policy 1918-1921, Vol 1" (1980); Toivo Raun: "Viron historia" (1989), Heikki Roiko-Jokela: "Ihanteita ja reaalipolitiikkaa, Rudolf Holstin toiminta Baltian maiden kansainvälisen de jure-tunnustamisen ja reunavaltioyhteistyön puolesta 1918-1922" (1995); Seppo Zetterberg: "Suomi ja Viro 1917-1919. Poliittiset suhteet syksystä 1917 reunavaltio politiikan alkuun" (1977).

Verrattaessa Viroon lähetetyn suomalaisen vapaaehtoisjoukon kokoa Aunuksen retkeen osallistuneiden joukkoon on todettava, että molemmat olivat suurin piirtein samankokoisia. Aunuksen retkikuntaan värväytyi vähintään 4500 suomalaista vapaaehtoista, joskin rintamajoukoissa heitä oli samanaikaisesti enimmillään vain 2500-3000 miestä. Missään vaiheessa retkikunnan koko ei huhtikuusta elokuuhun 1919 noussut yli 5000 miehen, vaikka mukaan lasketaan aunuksilaiset vapaaehtoisetkin.⁶²

1.1.3. Suomalaisvapaaehtoisten tausta

Suomessa vapaaehtoisten värväys lähti voimakkaasti liikkeelle. Värväystä harjoitettiin kaikkiaan 25 paikkakunnalla ja tärkein värväyskeskus toimi Helsingissä Vanhalla Ylioppilastalolla. Viikon aikana vapaaehtoisia ilmaantuikin niin paljon, että Viroon todettiin voitavan periaatteessa lähettää jopa 10 000 miestä. Sopimuksessa mainittu 2000 miehen määrä korotettiinkin lähes kaksinkertaiseksi.⁶³ Vapaaehtoisia oli lopulta kaikkiaan 3942, joista upseereja 140, lääkäreitä 8, sairaalahenkilökuntaa 30, pappeja 3, muita virkailijoita 33 ja sotilaita 3728. Helsingissä vakinaisesti toimivien ohessa, apuretkikuntaan kuului Wetzlerin esikunnan intendentuurin mukaan 3977 henkilöä.⁶⁴

Suomalaisten Virossa palvelleiden lukumäärä on katsottu tulkinnanvaraiseksi, mutta Olavi Hovi määrittäi sangen luotettavasti varsinaisesti rintamalla olleiden Pohjan Poikain rykmentin ja Ensimmäisen Vapaaajoukon kokonaismääräksi 3451 sotilasta.⁶⁵ Suomalaisten merkitys oli suurimmillaan kriittisinä talvikuukausina, jolloin he muodostivat jopa neljänneksen Virossa bolševikkejä torjuvista joukoista. Suomalaisten merkitys väheni Viron oman armeijan kasvaessa.⁶⁶

Suomalaisten vapaaehtoisten käyttäytymisestä antaa ilmeisesti rehellisimmän kuvan heidän oma komentajansa. Ensimmäisen vapaaajoukon komentaja Ekström kirjoitti jo heti sotaretken alussa päiväkirjaansa ”Den 30.12.1918: ... Kl. 10.00 alla pojkar fulla, fy fan!” ja ”Månd 6.1. Organisationsarbete. ... Soldaterna som vanligt fulla, men dock inte svårhanterliga.”⁶⁷ Mitä ilmeisimmin vapaaehtoiset olivat muodostuneet miehistä, joita pian sodan jälkeen ilmestynyt ihanteellinen muistelmakirjallisuus ei halunnut muistaa.

Kaikkiaan vapaaehtoisjoukko oli koostumukseltaan erittäin nuorta, jolloin 16-25 vuotiaita oli 80 %. Nuorin oli ilmeisesti 12-vuotias ja 13-vuotiaita oli ainakin seitsemän

⁶² Vahtola 1997, s. 124

⁶³ Zetterberg 1977, s. 161 ja Hovi 1971, s. 113

⁶⁴ Helanen 1921, s. 170

⁶⁵ Hovi 1971, s. 120

⁶⁶ Kemppi 2000, s. 99-100: Viron armeijassa oli vuoden 1918 marraskuussa 2300 miestä ja joulukuussa 12 000 miestä. Vuonna 1919 Viron armeijassa oli tammikuussa 18 800 miestä, helmikuussa 24 738 miestä ja maaliskuussa jo 74 506 miestä. Armeijan kasvaessa ongelmaksi muodostui upseeripula, joita oli pitkään vain 2000 upseeria.

⁶⁷ Wester 1986, s. 88-89, käännökset: ”30.12.1918...Klo 10.00 Kaikki pojat humalassa, helvetti!” ja ”Maanantai 6.1. Organisointityötä. ... Sotilaat kuten normaalia humalassa, mutta eivät vaikeasti käsiteltäviä.”

poikaa, vanhimpia olivat 62-vuotias antrealainen kauppias ja 59-vuotias oululainen satulaseppä.⁶⁸ Sota-arkistosta löytyy lukuisia kirjeitä, joissa hätääntyneet vanhemmat pyysivät palauttamaan luvatta lähteneen poikansa, jotka olivat usein valehdelleet ikänsä ja tällöin ilmoitettu ikä on merkitty tilastoihin virallisena tietona.⁶⁹ Apuretkikunta saattoi siten olla jopa nuorempi, mitä tilastot osoittavat.

Vertailuna 27. jääkäripataljoonan miehet olivat värväytyessään pääsääntöisesti parhaassa sotilasiässä. Vuonna 1916, jolloin suurin osa astui palvelukseen, oli jääkärien keski-ikä 23 ½ vuotta.⁷⁰ Virossa DBAC:n tanskalaiset olivat myös iän perusteella hyvää sotilasmateriaalia. Miehistön joukossa ei ollut yhtään alle 18-vuotiasta ja alle 20-vuotiaidenkin osuus oli vähäinen, suurimman osan ollessa 20-30 vuotiaita.⁷¹ DBAC:n nuorin oli värväytyessään 17-vuotias ja kyseessä oli adjutanttina vänrikin arvoisena palvellut kreivi Holstein.⁷²

Suomalaisen apuretkikunnan nuoruuden vuoksi alimman koulusivistyksen saaneet muodostivat suurimman ryhmän. Joukon rakennetta kuvaa kuitenkin se, että vapaaehtoisista jopa neljännes oli saanut oppikoulu-opetusta. Ylioppilaita ja akateemisen tutkinnon suorittaneita oli puolestaan vähän.⁷³ On huomioitava, että Akateeminen Karjala-Seura perustettiin vasta 1922.⁷⁴

Ammatiltaan työväenluokkaan kuuluvien osuus nousi merkillepantavan suureksi ja tällöin oli todennäköisesti nimenomaisena syynä lähtöön olleet taloudelliset syyt. Maaseudun vähäistä aktiivisuutta kuvaa se, että agraarisen ammatin omanneita oli vapaaehtoisista vain 20,9 % eli viidennes, vaikka vuonna 1920 agraarista väestöä oli Suomessa 65 %. Kolmas merkittävä ryhmä olivat opiskelijat ja koululaiset.⁷⁵

Haastatelluista 84 % kuului lähtöhetkellä johonkin järjestöön ja valtaosa nimenomaan suojeluskuntaan. Tulos ei ole kovin yllättävä, sillä syksyllä 1918 suojeluskuntalaisten määrässä tapahtui voimakasta kasvua ja apuretkikuntaan pyrittiin saamaan poliittisesti luotettavaa ainesta joita suojeluskuntalaiset olivat.⁷⁶ Toisaalta on myös merkintöjä, että Suomen sisällissodassa punakaartissa palvelleikin oli värväytynyt apuretkikuntaan.⁷⁷

⁶⁸ Hovi 1971, s. 139-140

⁶⁹ Tauno Einiön isä pyysi kirjeessään palauttamaan 15-vuotiaan poikansa kotiin, Kalm passitti pojan Suomeen. VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja liitteinen, C1, SA

⁷⁰ Lauerma 1966, s. 266

⁷¹ Heino 2000, s. 74

⁷² Jensen 1998, s. 172: Kreivi Ernst Emil Holstein syntyi 13.4.1901 Kööpenhaminassa

⁷³ Hovi 1971, s. 142-143

⁷⁴ Sepp 1997, s. 46

⁷⁵ Hovi 1971, s. 145-146

⁷⁶ Hovi 1971, s. 149

⁷⁷ Undersökningsprotokoll af I Finländska Frikårens auditör 11.1.1919, VVS, I Suomalainen Vapaaajoukko, Esikunta, Auditöörin asiakirjat, C2, SA

On toki mahdollista, että jotkut entiset punakaartilaiset halusivat vapaaehtoisuudellaan osoittaa uskollisuuttaan Suomen valtiolle ja pyrkivät palauttamaan omaa mainettaan.

Hovin haastattelututkimusten perusteella n. 90 % vapaaehtoisista oli saanut sotakokemusta ennen Viroon lähtöään jollakin sotanäyttämöllä.⁷⁸ Virossa rikoksiin syyllistyneillä oli myös kuulustelupöytäkirjojen perusteella lähes poikkeuksetta aiempaa sotakokemusta. Sotakokemuksen määrä oli suorastaan hämmästyttävän suuri. Ei ole perusteita oletukselle, että sisällissotaan osallistumattomat olisivat hakeneet kompensatiota tästä retkestä. Miehet, jotka hakeutuivat vapaaehtoisiksi Viroon, olivat ilmeisesti luonteeltaan valmiita hyväksymään riskejä ja siten he olivat keksineet keinoja hankkiutua rintamalle jo vuonna 1918.

Sotilaallisen koulutuksen ja kokemuksen osalta vapaaehtoisten kunnioitusta nauttivat erityisesti itärintamalla ja Suomen sisällissodassa palvelleet jääkärit, joita Viron vapaussotaan osallistui 80 miestä.⁷⁹ Tilasto jääkärien tappioista Viron vapaussodassa on omalaatuinen, nimittäin taisteluissa kaatui neljä jääkäriä ja kuusi haavoittui. Lisäksi taistelujen ulkopuolella surmattiin kaksi jääkäriä ja kolme kuoli tapaturman tai taudin seurauksena.⁸⁰

Aunuksen sotaretkeen osallistui 132 jääkäriä, jolloin Viron vapaaehtoisissa jääkäreitä oli vähemmän, mutta he olivat kyllä molemmissa retkikunnissa huomattavan näkyvissä asemissa.⁸¹ Jääkärien kokonaislukumäärä Aunuksessa on tulkinnanvarainen, sillä jääkäreitä syvemmin tutkinut Lauerma on todennut, että Aunuksen sotaretkeen osallistui vain 119 jääkäriä, joista 29 oli osallistunut jo Viron vapaussotaan.⁸²

Päätös värväytyä apuretkikuntaan syntyi toveripiirissä hieman useammin kuin yksin. Ero on melko pieni, mutta ulkopuolinen henkilö vaikutti huomattavan usein lähtöpäätöksen syntymiseen. Yli puolet vapaaehtoisista sai tietää värväyksen toimeenpanemisesta lehdistä ja runsas neljännes kuuli uutisen tuttavaltaan. Loput kuulivat värväyksestä lähinnä suojeluskunnan kautta Erikoislaatusimpia tapauksia oli se, kun asepalvelusta suorittamassa ollut oli saanut esimieheltään tiedon asiasta ja käskyn lähteä luvatta vapaaehtoiseksi.⁸³ Suomen sotaministeriö oli kieltänyt varusmiesiässä olevilta värväytymisen, jolloin kyseistä kieltoa rikkoneita palautettiin takaisin Suomeen.⁸⁴

⁷⁸ Hovi 1971, s. 166

⁷⁹ Lauerma 1966, s. 923 ja Zetterberg 1977, s. 162

⁸⁰ Lauerma 1966, s. 924; Katso myös suomalaisten apuretkikunnan kokonaistappioista: Heino 2000, s. 20-47

⁸¹ Vahtola 1997, s. 92

⁸² Lauerma 1966, s. 926

⁸³ Hovi 1971, s. 152

⁸⁴ Sotilaskarkuruudesta syytetty Sala vaadittiin passittamaan Suomeen (Sala palveli moitteettomasti joukkueenjohtajana I Suomalaisessa vapaajoukossa), Kirje Ekströmille 19.1., VVS I Suomalainen Vapaajoukko, Esikunta, Auditöörin asiakirjat, C2, SA

Vapaaehtoiseksi lähtijöitä oli ympäri maata ja paikoitellen siinä määrin, että heistä saattoi jo värväyskaupungissa muodostaa komppanioita, kuten mm. Oulussa.⁸⁵ Yleensä ensimmäisenä saapuneet ilmoittautuivat Ekströmin joukko-osastoon, koska sen tiedettiin pääsevän Viroon aikaisemmin, myöhemmin tulleista pääosa suomenkielisistä liittyi Kalmin ja ruotsinkieliset Ekströmin rykmenttiin, johon saapui myös muutamia ruotsalaisia, pääosin upseereja.⁸⁶

Läänittäinen jakautuma oli sangen tasainen, joskin Uudenmaan läänistä oli suhteellisesti ja lukumääräisesti eniten lähtijöitä. Myös Turun ja Porin sekä Hämeen läänien kohdalla oli havaittavissa pientä yliedustusta. Kaikista muista lääneistä oli lähtijöitä vähemmän kuin niiden osuus läänien miespuolisesta väestöstä olisi edellyttänyt. Erityisen selvää oli aliedustus Kuopion läänin Ahvenanmaan osalta.⁸⁷

Viron vapaaehtoisten jakautumisessa paikkakunnittain oli merkittävää ero kaupunki- ja maalaiskuntien kesken. Retkikunnasta peräti 41,7 % oli kaupunkilaisia ja maalaiskunnista lähteneitä oli 58,3 %. Kaupunkilaisten huomattavaa osuutta lisää se, että tuolloin suomalaisista eli maaseudulla 84,3 %. Syinä kaupunkilaisten määrään saattoi olla värväytymisen helppous kaupungissa, sosiaalinen tausta ja taloudelliset tekijät.⁸⁸

Kotipaikkojen jakaantumiseen vaikutti ilmeisesti värväytymisen helppous niillä paikkakunnilla, joissa oli värväystoimisto. Vaikea taloudellinen tilanne vaikutti myös, sillä vaikea työttömyys oli talvella 1918-1919 tosiasia ja vapaaehtoisille oli sentään tiedossa palkallinen työ. Työttömyys koetteli kipeimmin kaupunkeja, joskin tietyillä maaseutupaikkakunnillakin oli kireä tilanne. Erityisesti metsätöistä riippuvaiset olivat vaikeuksissa, sillä talvikautena 1918-19 ei metsähakkuita järjestetty lainkaan. Eroja ei silti voi selittää maantieteellisillä eroilla, eikä poliittisella ilmastolla. Edes äänestysaktiivisuus tai punaisten terrorista kärsineet alueet eivät vaikuta vapaaehtoisten jakautumiseen. Kostonhalukaan ei näyttänyt olleen lähtöaktiivisuuden selittäjänä.⁸⁹

Suomen ulkopoliittikkaan ei kuulunut vuonna 1918 minkäänlaista heimohenkistä tai poliittista Viro-suuntausta. Viroa ei avustettu heimomaana, vaan ensisijaisesti välittömästi läheisyydessä olleena alueena, jota uhkasi bolševismin vaara, minkä leviäminen Suomeen oli jatkuvan pelon aihe. Toisaalta Mannerheim suhtautui varauksellisesti Viron kansallisen olemassaolon mahdollisuuksiin, eikä halunnut sitoa Suomen käsiä Viron vuoksi.⁹⁰ Heimotunne oli silti ainakin yksilöllisissä värväytymiseen johtaneissa ratkaisuihin voinut olla vaikuttava tekijä.

⁸⁵ Kallio 1922, s. 4

⁸⁶ Helanen 1921, s. 113

⁸⁷ Hovi 1971, s. 122

⁸⁸ Hovi 1971, s. 125

⁸⁹ Hovi 1971, s. 127

⁹⁰ Roiko-Jokela 1995, s. 89

Viron auttamisinnostuksen syntyminen Suomessa syksyllä 1918 oli Suomen itsenäistymisen, Suomen sisällissodan ja heimoaateen taustaa vasten tarkasteltuna johdonmukainen ilmiö, jossa sanomalehdistön osuus oli varsin merkityksellinen. Innostus oli intensiivinen, mutta lyhytaikainen. Innostus kesti oikeastaan vain joulukuun 1918 ja tammikuun 1919, jonka jälkeen sanomalehdistönkin mielenkiinto retkeä kohtaan alkoi laimentua.⁹¹ Innostuksen lyhytaikaisuutta osoittaa Kalmin pyrkimys värvätä uusia joukkoja, mutta vapaaehtoisia ei yksinkertaisesti enää toukokuussa 1919 ilmaantunut.⁹²

1.2. Rikos-käsitteen hämärtyminen

Huomattavaa osaa kansainvälisestä oikeudesta pidetään ns. tapaoikeutena, eli tiettyjä sodankäynnin periaatteita pidetään niin yleisesti hyväksytyinä ja itsestään selvinä, rikokset niitä vastaan katsotaan tuomittavaksi.⁹³ Periaatteessa termeinä murha ja varkaus ovat selviä, mutta ongelman muodostavat tilanteet ja aikakaudet, jolloin pitkän väkivaltaisen kauden myötä näiden käsitteiden sisältö on hämärtynyt.

Arvioitaessa Viron vapaussotaa kansainvälisen oikeuden kannalta on huomioitava ainakin tällöin voimassa olleet yleisesti tunnustetut sopimukset, joita olivat Pietarin julistus vuodelta 1868, koskien räjähtävien luotien kieltoa sekä Haagin julistus vuodelta 1899.⁹⁴ Vuonna 1899 annetussa Haagin julistuksessa käsiteltiin mm sotavankien kohtelua ja miehitysjoukkojen toimintaa.⁹⁵ Sodan lakien käsittely kirjattiin laajapohjaisesti vuoden 1907 Haagin sopimukseen ja erityisesti Haagin 4. sopimukseen koskien maasodan lakeja ja tapoja. Haagissa kiellettiin tällöin tarpeeton surmaaminen ja julmuus. Jo taistelukyvyttömäksi saatettuun viholliseen – antautuvaan, haavoittuneeseen, haaksirikkoiseen tai sotavankiin – ei saanut kohdistaa enempää väkivaltaa. Käskyn antaminen, että ketään ei säästetä todettiin myös poikkeuksetta laittomaksi. Siviiliväestöä ja siviilikohteita oli sopimuksen mukaan pyrittävä säästämään sotatoimien vaikutuksilta ja tällöin siviiliomaisuuden tahallinen tuhoaminen ja ryöstely oli jyrkästi kiellettyä.⁹⁶

Sisällissota on luonteeltaan sodan julmin laji, tällöin vihollinen koetaan petturina ja niin voimakkaasti uhkaavana, että sen tuhoamiseen pyrkiminen ylittää usein järjen rajat. Suomen sisällissodassa oli selviä punaisen ja valkoisen terrorin ylilyöntejä, mikä aiheutti sen, että tuolloin opitut käyttäytymismallit olivat usein vinoutuneita.⁹⁷ Virossa palvelleet suomalaiset vapaaehtoiset Virossa olivat saaneet oppinsa lähinnä Suomen sisällissodassa,

⁹¹ Taunila 1997, s. 98-101 ja Hovi 1971, s. 159-160

⁹² Vares 1990, s. 79-80

⁹³ Rosén 1989, s. 27

⁹⁴ Rosén 1989, s. 31

⁹⁵ Friedman 1972, s. 229-233

⁹⁶ Rosén 1989, s. 39-40

⁹⁷ Ks. lisää Suomen sisällissodan vaikutuksista: Jaakko Paavolainen: ”Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918, ensimmäinen osa punaisesta terrorista (1966) ja toinen osa valkoisesta terrorista (1967), Jari ja Jouni Eerola: ”Henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918” (1998) ja Jukka Kekkonen: ”Lailisuuden haaksirikko, Rikosoikeudenkäyttö Suomessa vuonna 1918” (1991).

jolloin olivat syntyneet ne normit ja käyttäytymismallit, joiden perusteella sotilaat oikeuttivat toimintansa.

Viron vapaussodassa väkivalta kohdistui myös siviileihin. Aikalaiskokemuksia toi esille Vilho Helanen, jonka mukaan suomalaisten marssiessa Rakvereen, olivat punaiset julmasti murhanneet noin 150 kaupungin asukasta ja hävitys ja ryöstö olivat esillä kaikkialla kaupungissa. Suomalaisten edetessä kohti itää, oli Kundan läheltä Nigulakylän ja Padakartanon alueilta bolševikit vieneet sotasaaliin ohessa 70 tyttöä mukanaan.⁹⁸ Vastaava joukkomurha oli tapahtunut myös Narva-Joensuun kylässä, jossa bolševikit olivat tappaneet noin 30 henkilöä. Surmatuille oli ripustettu kivi kaulaan ja ruumiit oli heitetty jokeen. Lähtiessään suomalaisia joukkoja pakoan, olivat bolševikit pakolla ottaneet mukaansa myös 10 tyttöä.⁹⁹

Väkivallan kyllästävä ilmapiiriä kuvasi myös eversti Kalm Pohjan Poikain rykmentin valloitettua Valkin kaupungin. ”Mitä kauheimmilla tavoin surmattujen kaupunkilaisten ruumiita löydettiin lähes kolmesataa ja sitäpaitsi olivat punaiset ottaneet vankeina mukaansa noin viisisataa henkeä. Eikä murhanhimo ollut kohdistunut yksinomaan sivistyneistöön. Niinpä löydettiin rautatien takana toistakymmentä ruumista, jotka sekä ulkonäöstään että risaisista pukimistaan päättäen olivat enimmäkseen tavallisia työmiehiä. Kävi myös ilmi että erääseen yhteishautaan oli sullottu 39 ruumista, jotka olivat enimmäkseen toisiinsa sidottuja ja lääkärintutkimuksessa selvinneiden seikkojen nojalla useimmat elävältä haudattuja.”¹⁰⁰

Bolševikkien väkivalta levisi huhuina virolaisten ja suomalaisten joukkojen keskuudessa, mikä ei voinut olla vaikuttamatta käyttäytymiseen esimerkiksi sotavankien käsittelyssä. Ajan arvoja ja väkivallan hyväksyvää ilmapiiriä kuvaa myös suomalaisten käyttäytyminen toisia suomalaisia kohtaan, jolloin jopa toteutettu suunniteltu murha saatettiin yleisesti hyväksyä oikeutetuksi kostoksi.

Vastaavalla tavalla terrorin kuvauksia esiteltiin myös Venäjällä. Puna-armeijan vetäytyessä Baltiasta korostettiin sanomalehdistössä valkoista terroria. Moskovan Izvestijan käsitellessä Baltiassa valkoisten toteuttamia verilöylyjä, oli esillä varsinkin Riian valtaus, jossa ensin ilman oikeudenkäyntejä ja myöhemmin kenttäoikeusten määräysten perusteella n. 4000 ihmistä surmattiin muutamassa viikossa.¹⁰¹

Kemppi on tuonut esille monta tutkijaa, jotka ovat käsitelleet terrorin uhrien määrää ja hän arvioi punaisen ja valkoisen terrorin uhrien kokonaismäärän suurinpiirtein

⁹⁸ Helanen 1921, s. 255-257

⁹⁹ Helanen 1921, s. 282

¹⁰⁰ Kalm 1921, s. 76

¹⁰¹ Kähkönen 1998, s. 212

samansuuruiseksi. Merkittävän poikkeuksen terrorin uhrien määrään tuo vain Neuvosto-Viron aikaiset tutkimukset, joissa mainittiin vuoden 1919 vainoissa menehtyneen 2000 virolaiskommunistia.¹⁰² On selvää, että terrorin uhrien määrää on käytetty propagandatarkoituksiin, eli Helasen ja Kalmin esilletuomat näkökulmat edustivat heidän näkökantansa ja Neuvosto-Viro käsitteli aihetta omien lähtökohtiensa kautta.

Bolševikkien toimeenpanemat joukkomurhat olivat kieltämättä todellisuutta. 1990-luvulla esitettyjen virolaisten arvioiden mukaan bolševikit surmasivat noin 650 valkoista, joista noin 100 oli sotavankeja. Vastaavasti Virossa valkoisen terrorin uhrien määräksi on laskettu 363 ihmistä.¹⁰³

Varkaus on myös tulkinnanvarainen pohdittaessa rikoksen tunnusmerkistön täyttymistä. Varsinkin ruokatarpeiden pakko-otto armeijan tarpeisiin on yleisesti hyväksytty läpi vuosisatojen. Usein ruokatarpeiden pakko-ottoakin voisi nimittää puhtaaksi ryöstöksi. Pakko-otoista ei ole käytettävissä paljonkaan kirjallisia lähteitä, joten niiden yleisyyttä on mahdotonta arvioida. Olen tuonut esille tapaukset, joissa pakko-otot mainittiin, mutta pakko-otoiksi luokiteltuja tekoja en ole huomionnut omaisuusrikosten tilastoissa. Selviä ryöstöjä, varkauksia, kavalluksia ja näpistyksiä on puolestaan helpompi käsitellä. Niidenkin kokonaismäärä jää epäselväksi, mutta oikeudenhoidon piiriin päätyneiden tapausten perusteella voi selvät omaisuusrikokset käsitellä omana kokonaisuutenaan.

Karkuruus heikentää sotilasyksiköiden toimintaa ja luvatta poistuneita julistettiin toistuvasti rykmenttien päiväkäskyissä karkureiksi. Suomalaiset olivat Virossa vapaaehtoisia, joiden motivaation uskoisi estäneen suureksi osaksi karkaukset ja laajamittaista karkuruutta ei itseasiassa tapahtunutkaan, ongelma kasvoi kuitenkin koti-ikävän kasvaessa ja motivaation heikentyessä. Sotilaalliselta kannalta suuremman ongelman muodostivat rasiusten kasvaessa rykmenteissä levinnyt kieltäytyminen annetuista taistelutehtävistä.

Kieltäytymisilmiöt tunnettiin Ensimmäisessä vapaajoukossa ja vastaavaa kehitystä esiintyi myös Pohjan Poikien rykmentissä, jossa miehistö vastusti voimakkaasti rykmentin siirtymistä maaliskuussa Petserin rintamalle Pihkovan suuntaan.¹⁰⁴

Ylikangas on tuonut esille, että valtiollisen kaaoksen aikana ja sellaisilla alueilla, joissa yhteiskunnassa vallitsevat turhauttavat tekijät ovat lisänneet painetta väkivallan käyttöön yksilöllisenä ongelmanratkaisumenetelmänä, on väkivallan esiintyminen lisääntynyt. 1900-luvun alussa oli väkivalta Suomessa myös poikkeuksellisen yleistä.¹⁰⁵

¹⁰² Kemppi 2000, s. 198-199

¹⁰³ Kemppi 1998, s. 143 ja Heino 2000, s. 72

¹⁰⁴ Kronlund 1990, s. 96

¹⁰⁵ Ylikangas 1999, s. 119

Suomalaisessa yhteiskunnassa vallinneet arvot ovat siten suoraan vaikuttaneet suomalaisten käyttäytymiseen myös Virossa.

Monet ylilyönnit vapaaehtoisten toiminnassa mahdollisti oikeudenhoidon puutteellisuus ja tietoisuus siitä, että teoista ei välttämättä joutunut vastuuseen. Käytännössä suurin syy tehtyihin ylilyönteihin oli ilmeisesti humaniksi koettujen arvojen muuttuminen ja väljentyminen. Suurena puutteena voi kokea myös apuretkikunnan säännöttömyyden ja yleisesti tunnustetun hierarkian puutteen.

1.3. Aikaisempi tutkimus

Ensimmäinen ja kattavin varsinainen tutkimus vapaaehtoisista oli Olavi Hovin ja Timo Joutsamon tutkimus ”Suomalaiset heimosoturit Viron vapaussodassa ja Itä-Karjalan heimosodissa vuosina 1918-1922”. Se oli minulle erittäin tärkeä, sillä siitä saattoi nähdä koko apuretkikunnan koostumuksen ja se antoi siten mahdollisuuden vertailla rikoksista tuomittuja ja retkikunnan henkilöstöä. Tutkimus perustui keväällä 1967 Turun yliopiston historian laitoksen käynnistämään heimosotureita koskeneeseen tutkimusprojektiin, jonka puitteissa kerättiin silloin vielä elossa olleilta heimosotiin osaa ottaneilta muistitietoa ja näin saatiin arvokasta haastattelumateriaalia. Kyseisestä materiaalista syntyi myös Olavi Hovin laudaturtyö Turun yliopistossa (1970) ”Suomalaiset vapaaehtoiset Viron vapaussodassa vuonna 1919”. Haastattelututkimus oli kuitenkin tehty vasta puoli vuosisataa retken jälkeen, jolloin kerättyjä haastattelutietoja ei voi kaikilta osin pitää luotettavina, mutta varmasti ainakin suuntaa antavina.

Hyvin tärkeä teos oman tutkimustyöni kannalta on myös Suomen sotasurmat 1914-1922 – projektin ensimmäinen julkaisu. Sarjassa ensimmäisenä julkaistiin keväällä 2000 Iris Heinon teos: ”Hinnalla hengen ja veren, suomalaisten vapaaehtoisten sotasurmat Virossa vuonna 1919”. Heinon teos tuki omaa tutkimustani, sillä ensinnäkin oli helpottavaa todeta hajanaisten arkistojen muodostaneen ongelman myös muille tutkijoille. Toiseksi Heino selvensi muutamien yksilöiden kohtaloita ja avasi siten eteeni syntyneitä solmuja.

Diplomaattisen tason suhteita ovat käsitelleet Seppo Zetterberg väitöskirjassaan ”Suomi ja Viro 1917-1919” (1977) ja Heikki Roiko-Jokela: ”Ihanteita ja reaalipolitiikkaa, Rudolf Holstin toiminta Baltian maiden kansainvälisen de jure-tunnustamisen ja reunavaltioyhteistyön puolesta 1918-1922”. Tutkimukset keskittyvät poliittiseen kenttään ja antavat siten pohjan, jota kautta voi selvittää millaisessa maailmassa ensimmäisen maailmansodan päättyessä elettiin Itämeren rannoilla. Käytännössähän kansainvälinen poliittinen hyväksyntä oli suoranainen edellytys sille, että suomalainen apuretkikunta pystyttiin muodostamaan ja lähettämään Viroon.

Viron vapaussodan myötä muodostunutta kaitseliittia on tutkinut väitöskirjassaan Jarkko Kemppi: ”Viron suojeluskuntien organisoituminen ja toiminta vuosina 1917-1921” (2000). Tutkimuksen parasta antia on sen virolainen näkökulma, sillä tutkimuskohteena on Viron suojeluskunta, jonka toiminnan kautta tulee esille ne arkipäivän realiteetit, missä myös suomalainen apuretkikunta toimi.

Jussi Niinistön ja Jukka I. Mattilan kirja: ”Pohjan Pojat”, on lähinnä kuvateos, eikä sitä ole tarkoitettukaan tieteelliseksi tutkimukseksi, mutta se antaa ihmisläheisen lähikuvan Pohjan Poikain rykmentistä. Kirja keskittyy nimenomaan Kalmin komentamaan Pohjan Poikain rykmenttiin, lähes sivuuttaen muut suomalaisjoukot, mutta yleisteoksena ja tapahtumien taustojen selvittäjänä kirja on hyvä tuki.

Suomen sisällissodassa Kuhmoisten Pirujen pataljoonan ja Virossa Pohjan Poikain rykmentin komentajan Hans Kalmin persoonan synnyttämiin ristiriitoihin on keskittynyt Vesa Vares artikkelissaan: ”Hans Kalm ja suurpolitiikka – tottelemattomuudella miltei maailmanhistoriaan”. Vares tuo näkyviin Kalmin taipumattomana ihmisenä, joka ei ollut valmis kompromisseihin ja jätti jopa huomioimatta esimiesten suorat käskyt, mikäli katsoi ne huonoiksi. Varesen tutkimuksen myötä on helpompi ymmärtää Wetzlerin esikunnan ja eversti Kalmin välisiä ristiriitoja.

Jarl Kronlundin toimittama ”Suomen puolustuslaitos 1918-1939” (1990), keskittyy puolustusvoimien rauhanaikaiseen historiaan ennen toista maailmansotaa käsitellen myös lyhyesti suomalaisia heimosotaretkillä. Kronlundin teoksen arvo tutkimukselleni tulee nimenomaan siitä, että käsitellessään Suomen armeijan syntyä, muodostuu selvä kuva myös niistä lähtökohdista, missä Viroon lähetetty apuretkikunta koottiin.

Mielenkiintoinen kokonaisuus ovat virolaisten emigranttikustantamojen teokset. Turussa toiminut Kirjastus Vaba Eesti julkaisi omakohtaiselta näköalapaikalta Viron itsenäistymisen kokeneen August Rei:n kirjan ”The drama of the Baltic peoples” (1972) mikä käsitteli Viron itsenäisyyden vuosikymmeniä. Teoksessa on materiaalina käytetty tutkimuskirjallisuutta ja arkistolähteitä, joten se ei suinkaan ole tyypillinen emigranttivirolaisten muistelmateos, vaan ilmeinen pyrkimys tuoda virolaiskansallinen näkemys itsenäisyyden kauteen. Vastaavaan historiallisesti rehelliseen käsittelyyn pyrki Tukholmassa toiminut Estonian Information Centre, joka julkaisi Endel Krepp'in teoksen ”The Estonian war of independence 1918-1920, Problems of the Baltic IV” (1980).

Elämäkertakirjallisuus tuo tutkimukseen näkökulman luomalla ajankuvaa. Helena Sepp käsittelee artikkelissaan ”Suomen silta kohtalon siltana 1919-1940” (1997) Emissariaatissa työskennellyttä nuorta idealistista kanslisti Helasta, joka paneutui Viron avustamisen asialle aktiivisesti, mutta pettyi usein retkikunnassa vallitsevaan henkeen.

Suomalaiset vapaaehtoiset Viron vapaussodassa tulevat esille Viron aluetta vuonna 1919 käsittelevissä tutkimuksissa. Syvempää nimenomaisesti vapaaehtoiisiin keskittyvää tutkimusta ei ole paljon, joskin olemassa olevissa vapaaehtoisia käsitellään monipuolisesti. Vapaaehtoiisiin liittyneitä osa-alueita on silti jäänyt kokonaan tutkimuksen ulkopuolelle ja Viron vapaussotaan tai edes heimosotiin osallistuneiden oikeudenhoidosta ei ole tehty vielä minkäänlaista tutkimusta, mikä oli nimenomainen lähtökohta omalle työlleni. Haluan omalla tutkimuksellani korjata heimosotien aikaan liittyvän oikeudenhoidon tutkimuksen puutteen.

1.4. Tutkimustehtävä, metodi ja lähteet

Tutkin suomalaisen vapaaehtoisjoukon oikeudenhoitoa ja tutkimukseni lähtökohtana on organisaatio, joka oli muodostettu selvittämään ja rankaisemaan rikokset. Organisaation tuottamien pöytäkirjojen, päiväkäskyjen sekä tutkintaraporttien kautta tuon esille tehdyt rikokset ja rikolliset taustoineen.

Metodi-osuuden muotoilussa olen tukeutunut paljolti Jukka Lindstedt'in väitöskirjaan: ”Kuolemaantuomitut” (1999), jossa hän on käsitellyt nimenomaan tuomioistuinten näkökulmasta toisen maailmansodan aikana teloitettuja suomalaissotilaita.

Käytettäessä lähteenä sota-oikeutta varten tehtyjä tutkintaraportteja on yksittäisiin rikoksiin syyllistyneiden aitoja motiiveja lähes mahdotonta tuoda esille. Pöytäkirjat, jotka laaditaan kuulusteluissa ja tuomioistuimessa eivät välttämättä kuvaa täysin sitä mitä todella on tapahtunut. Kuulustelupöytäkirjojen pohjalta voi luotettavasti todeta vain sen, että muistiinpannut asiat todella kerrottiin kuulustelijoille. On luonnollista, että epäillyt ja syytetyt pyrkivät tuomaan motiivinsa esille vain niiltä osin, miten ne palvelevat heidän omia etujaan ja haluavat samalla salata heille raskauttavia seikkoja. Toisaalta on mahdollista, että epäilty tunnustaa teon, jota hän ei ole edes tehnyt. Ei kuitenkaan ole syytä hylätä tuomioistuinasiakirjoja lähteinä, mutta on huomioitava epäiltyjen ja syytettyjen motiivit tietoja arvioitaessa.¹⁰⁶

Historiallisessa tutkimuksessa on täysin puolustettavaa käyttää lähdemateriaalina sota-oikeutta varten tehtyjä tutkintaraportteja, sillä tutkintaraportit joita mahdollisesti täydentävät sotatuomarien arviot, antavat sittenkin parhaan mahdollisen näkökulman siihen, miten sota-oikeus omana aikanaan näki kyseiset tapahtumat. Sota-oikeuksien pöytäkirjojen kautta tulee myös esille se mitä haluttiin rankaista ja mitä ei, sekä millaisia sanktioita asetettiin. Tutkintaraportit ovat kieltämättä subjektiivisia, mutta ne ovat autenttinen lähde käsiteltäessä tapauksia suomalaisten sota-oikeuksien ja rikoksenhallinta-organisaation kannalta.

¹⁰⁶ Lindstedt 1999, s. 26

Perinteisen oikeushistoriallisen tutkimuksen kohteena ovat menneisyyden oikeudelliset ilmiöt, kuten säädökset, oikeuskäytäntö ja oikeudelliset instituutiot. Oikeushistoria pohtii miten tuomioita perusteltiin kriminalisointien sekä yksittäisten tuomioiden ja niiden täytäntöönpanon tasolla sekä legaliteettiperiaatteen noudattamista rangaistussäännöksiä tutkittaessa. Minä tutkin Virossa suomalaisten harjoittamaa oikeudenhoitoa nimenomaan sota-oikeuksien kautta, mutta en pohdi puhtaan oikeushistorian tapaan käsitteiden ja tuomioiden oikeudellista perustaa, vaan tuon tutkimuksessa esille ihmiset, jotka syytettyinä joutuivat oikeusprosessiin.

Määritän, ketkä rikoksia tekivät ja millaisen taustan he omasivat, lisäksi tuon esille millaisia rikoksia tehtiin, missä ne tehtiin ja keihin ne kohdistuivat. Mielestäni tutkimusmateriaali ei voi antaa suoraa vastausta periaatteessa mielenkiintoiseen kysymykseen: Miksi rikoksia tehtiin? Omassa tutkimuksessani pyrin kyllä tuomaan esille sen, että mielestäni rikosten teon eräänä motiivina on ilmeisesti ollut rikos-käsitteen hämärtyminen.¹⁰⁷

On myös tärkeää tutkia millaisia rangaistuksia rikoksiin syyllistyneille tuomittiin ja millaisia rangaistuksia tehdyistä rikoksista lopulta kärsittiin. Annettu tuomio itsessään ei anna lopullista kuvaa rangaistuksesta, sillä epävakaiden ja ristiriitaisten säännösten, erilaisten lievennysten sekä muuttuvien tilanteiden johdosta rangaistuksista kärsittiin hyvin usein vain osa.

Organisaation vakiintumattomuuden takia ei yhtenäisiä asiakirjakokonaisuuksia ole säilynyt eikä välttämättä edes tehty. Lähdemateriaalin puutteellisen kattavuuden vuoksi ei ole mahdollista antaa lukumääräisesti täysin tyhjentävää kuvaa rikosten kokonaismäärästä, mutta oikeudenhoidolliseen prosessiin päätyneet tapaukset muodostavat luotettavan otoksen omaisuusrikoksiin, karkuruuteen ja murhiin osallistuneista. Rikollista ihmisenä tutkin tilastollisen materiaalin perusteella ja syntyneen tilastoaineksen perusteella vertaan rikoksiin syyllistyneiden taustoja koko retkikunnan taustoihin.

Lähdemateriaali ei suinkaan kata kaikkia tehtyjä rikoksia ja osasta rikoksia on vain rikosilmoitus ja mahdollisesti johonkin henkilöön kohdistunut epäily. Pääsääntöisesti, mikäli rikos tulee esille vain epäilynä ja teosta ei ole asetettu ketään syytteeseen, olen jättänyt nämä tapaukset pois tilastollisesta aineksesta, sillä näistä olevat puutteelliset tiedot vääristäisivät täydellisemmin tunnettujen tapausten tilastollista tulkintaa.

¹⁰⁷ Ks. kappale 1.4. Rikos-käsitteen hämärtyminen

Olen tutkimuksessani päätenyt neljään edellytykseen, joista yhdenkin täytyessä hyväksyn tapauksen tutkimuksessani käsiteltäväksi. Rikoksen tulee olla a) sota-oikeudessa käsitelty, b) jutun käsittely on jäänyt keskeneräiseksi, mutta rikoksesta epäilty on ollut pidätettynä odottamassa sota-oikeuden tuomiota, c) rikokseen syyllistynyt sotilas ja hänelle määritetty rangaistus on julkaistu rykmentin päiväkäskyssä rykmentin komentajan määräyksestä,¹⁰⁸ d) karkuruustapausten osalta sotilas on julistettu karkuriksi, jolloin huomioidaan myös tapaukset, joissa karkuria ei ole enää onnistuttu vangitsemaan.

Rikoksiksi määritellyistä teoista olen jättänyt pois ne tapaukset, joissa e) kurirangaistus on annettu pataljoonan tai komppanian oman rankaisuvallan piirissä¹⁰⁹, f) tapaus on jäänyt keskeneräiseksi siksi, että oikeudenhoidollinen organisaatio ei ole voinut osoittaa teolle syyllistä.

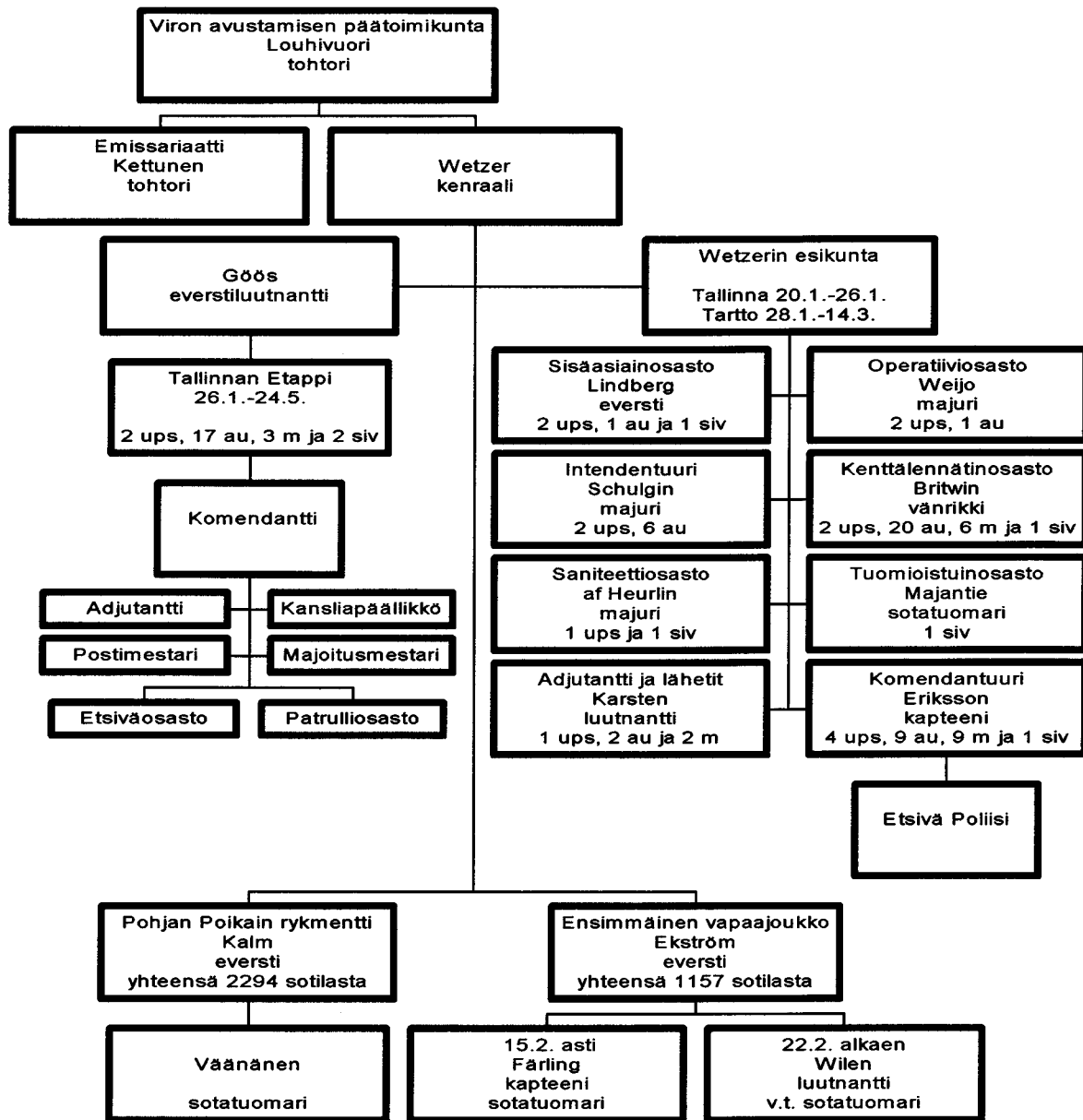
Oikeustapausten, eli yllämainittujen perusteiden a, b, c tai d täytyessä määritän rikollisen taustoineen. Tutkittava ajanjakso on lyhyt, joten siihen on mahdollista paneutua syvällisesti ja yksilölliset eroavaisuudet huomioiden. Käytäntö, jossa tutkimuksessani muodostan vain oikeudenhoidon piirissä esillä olleista tapauksista tilasto-aineksen, vaatii lähdemateriaalin ja tapausten luonteen vuoksi kahdessa tapauksessa poikkeuksellista käsittelymenetelmää.

Ensimmäinen poikkeus ovat karkuruustapaukset, joista käytännössä vain kourallinen miehiä tuomittiin, mutta rykmenttien tekemien karkuriluetteloiden ja päiväkäskyjen perusteella on mahdollista määritellä karkuruustapausten kokonaismäärä. Haluan siis laskea, kuinka paljon karkureita todellisuudessa oli, en vain tuomittuja. Tällöin lisäksi tilastoihin myös ne, jotka onnistuivat karkaamaan ja välttämään oikeusprosessit.

Toinen poikkeus käsittelyyni ovat uhrin kuolemaan johtaneet rikokset. Tapauksia on vähän ja ne ovat luonteeltaan niin erilaisia, että pelkkä tilastollinen käsittely ei tuo parasta mahdollista käsitystä kyseisiin tekoihin syyllistyneistä ja rikoshetkellä vallinneesta tilanteesta. Kuolemaanjohtaneiden rikosten osalta olen siis tuonut tutkimuksessa esiin paljon laajemmin kuulustelupöytäkirjojen ja oikeudenkäyntiasiakirjojen materiaalin ja käsittelen kyseiset teot nimenomaan yksilöllisinä tapahtumina. Näiden tapausten syvempi käsittely tuo tutkimukseeni tietynlaisen draamallisen piirteen, mutta ei muodosta ristiriitaa tilastoaineksen käsittelyn suhteen, sillä tällöin tilastollinenkin aines avautuu tutkimuksellisessa mielessä selväpiirteisempänä.

¹⁰⁸ SJS (16.7.1886), 24 §: Rykmentinkomentajilla oli voimassa olevan lainsäädännön mukaan laajat kurinpidolliset oikeudet alaistensa rankaisemiseksi.

¹⁰⁹ Komppania- ja pataljoonatason määrittämät rikokset eivät ole tutkimuksessa mukana, koska tietoja niistä on säilynyt liian hajanaisesti. Rangaistuspäiväkirjojen pitämisestä ei myöskään ollut yhtenäisiä ohjeita, joten rangaistuspäiväkirjojen sisältö riippui käytännössä niistä vastuussa olleesta upseerista. Ohjeiden puute aiheutti sekalaisia käytäntöjä, esim. usein vain rangaistus mainittiin, eikä lainkaan tehtyä rikosta, joten tutkimuksen edellyttämää aineiston keskinäistä vertailtavuutta ei ole olemassa komppania- ja pataljoonatason rangaistuspäiväkirjoissa.

Apuretkikunnan organisaatio.¹¹⁰ Kaaviossa on esitetty tutkimukseni kohde eli oikeudenhoidollisen organisaation periaatteellinen jakautuminen. Täydellisinä on esitelty Wetzerin esikunta ja Tallinnan etappi johtosuhteineen. Rykmenteistä on esillä vain komentajat ja sotatuomarit, jotka olivat nimenomaisesti osallisina oikeudenhoidossa.

Käytännössä komentosuhteet eivät olleet yksiselitteiset, vaikka kaikki kaaviossa olevat osiot olivat olemassa. Varsinkin Kalm pyrki toistuvasti kiistämään kenraali Wetzerin auktoriteetin, mutta riistiriidoista huolimatta Wetzerin esikunta oli jopa Kalmille olemassaoleva realiteetti. Emissariaatti oli VAP:n edustaja Virossa, mutta siltä puuttui käytännön käskyvalta apuretkikuntaan.

¹¹⁰ Hovi 1971, s. 121 (Pohjan Pojat ja I Suomalainen Vapaajoukko); Kalm 1921, s. 259 (Väänänen); Helanen 1921, s. 172 (Tallinnan etappi); Kettunen 1948, s. 35-37 (Emissariaatti ja Göös); Vares 1990, s. 53 (Louhivuori ja VAP); Palkkatilauslista, Pääesikunnan henkilöstöä varten maaliskuulle 1919, VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, henkilöstöluetteloita B1, SA (Wetzer ja Wetzerin esikunta); Auditöörin asiakirjat, VVS I Suomalainen Vapaajoukko, Esikunta, C2, SA (Färling ja Wilen).

Tutkimukseni lähteistön osalta alkuperäislähteistö on pääosin sota-arkistossa, joka on järjestetty muun heimosotamateriaalin ohessa. Perusaineiston muodostaa sotaoikeuksien asiakirjat ja pöytäkirjat. Suomalaiset muodostivat Virossa kolme erillistä sotaoikeutta.

Kenraali Wetzlerin perustamaan esikuntaan kuului Viron vapaaehtoisen Apuretkikunnan sotaoikeus. Ongelman muodostaa se, että kenraali Wetzlerin palattua Suomeen maaliskuussa myös hänen esikuntansa hajoitettiin, joten kyseinen sotaoikeus ennätti kokoontua vain kaksi kertaa.

Molemmat suomalaisrykmentit muodostivat myös omat sotaoikeudet. Ensimmäisessä Vapaajoukossa oli jo yksikköä koottaessa nimetty varsinainen oikeusupseeri, jonka johdossa sotaoikeus kokoontui. Lähdeteknisen ongelman muodostaa se, että rykmentin sotaoikeuden pöytäkirjat eivät ole säilyneet yhtenäisenä kokonaisuutena, joskin olen pystynyt konstruoimaan ne pääosin auditöörin (eli sotatuomarin) omista muistiinpanoista ja konsepteista. Asiakirjojen hajanaisuuden syynä on ilmeisesti ollut auditöörin vaihtuminen ja seuraajan perehtymättömyys tehtäväkenttään.

Pohjan Poikain rykmentissä rikoksista epäillyt lähetettiin sotaretken alussa Wetzlerin esikunnan Apuretkikunnan sotaoikeuteen tuomittavaksi, joskin kurinpitorangeistuksia antoi myös rykmentin komentaja eversti Kalm. Pohjan Poikain rykmentissä ei siis ollut alunperin lainkaan sotatuomaria, joka olisi huolehtinut tutkinnasta ja johtanut rykmentin sotaoikeuden kokoontumista. Sotatuomarin tehtävään kutsuttiin Suomesta lakimies vasta Wetzlerin esikunnan hajoittamisen jälkeen.

Sotilaallisina muodostelmina myös Ensimmäisen Vapaajoukon ja Pohjan Poikain rykmentin päiväkäskyt tukevat tutkimusta ja käytännössä niiden käyttö on suoranainen edellytys, jotta tehtyjen rikosten koko kenttä saadaan tutkimuksen alaiseksi. Erityisesti rykmenttien sisäisessä järjestyksenpidossa päiväkäskyt käsittelivät välittömästi esillä olevia ongelmia, Päiväkäskyistä voi tehdä myös tulkintoja, esim, tilanne jossa käskyä toistetaan on selvä osoitus siitä, että aiemmin annettua käskyä ei ole noudatettu.

Sotasurmaprojektin yhteydessä Heino totesi ongelmaksi Sota-arkistossa olevien kortistotietojen sekavuuden. Tieto on ristiriitaista, mihin saattaa olla syynä taistelujen aikainen kiire ja apuretkikunnassa ontunut sisäinen tiedonvälitys. Henkilötiedot saattavat vaihdella eri kortistoissa ja on myös tapauksia, joissa miehet olivat valehdelleet henkilötietojaan esim. väittäneet olevansa todellista ikäänsä vanhempia tai käyttäneet tekaistua nimeä. Suuri ongelma on epävarmuus siinä, että ei ole varma mihin kortistoon voi varmasti luottaa.¹¹¹

¹¹¹ Heino 2000, s. 12-13

Sota-arkistosta olevia muita käyttökelpoisia lähdekokoaisuuksia ovat oikeudenhoidon organisaatioon liittyneiden Tallinnan etapin ja Rakveren, eli Wesenbergin päävartion asiakirjat, sekä VAP:n asiakirjat. Kansallisarkistossa on aiheeseen liittyvää materiaalia VAP:n puheenjohtajan O. W. Louhivuoren kokoelma, josta löytyy kirjeenvaihtoa ja muistiinpanoja.

Aikalaiskäsitystä tutkin mukana olleiden pian sodan jälkeen kirjoittamien muistelmateosten kautta. Materiaali on subjektiivista, mutta huomioiden kirjoittajien tausta ja motiivit, on mahdollista saada sotaan osallistuneiden mielipiteet ja arvokäsitykset esille. Muistelmateoksilla on asiakirja-aineistoa täydentävä merkitys, joka tuo tutkimukselle elävyyttä. Lisäksi muistelmista löytyy historiallista tietoa, joka arkistoista puuttuu.

Matrikkeliaineistoa olen käyttänyt lakimiesten ja jääkärien osalta, sillä tutkimustyöni kannalta molemmat ryhmät ovat tärkeitä ja on luonnollista selvittää tutkimustyössäni käsittelemieni henkilöiden tausta matrikkeliä kautta. Olen käyttänyt K.G. Holmbergin kokoamaa teosta ”Suomen lakimiehet 1926, elämäkerrallisia tietoja” (1926) ja Matti Lauerman Sotatieteen laitoksen julkaisusarjassa ilmestynyttä kirjaa ”Jääkäriiliike ja jääkäripataljoona 27. Suomen jääkärien elämäkerrasto” (1975).

Suomalaisilla vapaaehtoisilla on pääsääntöisesti ollut hyvin puhdas imago.¹¹² Haluan selvittää oliko kyseinen sotajoukko todella taistelemassa ”puhtain asein jalon asian puolesta”, vai oliko joukkoon eksynyt inhimillisiä heikkouksia.

Tutkimukseen luo syvyyttä vertailu. Vertailukohteena käytän suomalaisten sotaretkeä Aunukseen 1919, jonka retkikunnan muodostaminen ja kokoonpano olivat samankaltaisia kuin Viroon lähetetty apuretkikunta. Toisaalta Baltian vapaussotiin luo monipuolista väriään monet ulkomaalaiset vapaaehtoisryhmät, joista tanskalaiset antavat parhaimman vertailukohdan suomalaisiin nähden. Tanskalaisten vapaaehtoisjoukko oli huomattavasti suomalaisia pienempi ja osallistui taisteluihin suomalaisten jo poistuttua maasta. Jokatapauksessa tanskalaisten kokemukset Baltiassa olivat paljolti samankaltaiset kuin suomalaisilla, mutta näkyvien erojen syiden selvittäminen muodostaa tutkimukselle arvokkaan vertailupohjan.

Aikarajaus tutkimukselle on suomalaisten vapaaehtoisjoukkojen palvelusaika Virossa, eli ensimmäiset suomalaiset saapuivat Viroon 30.12.1918 ja suurin osa joukoista oli Virossa tammikuussa 1919. Suurin osa suomalaisista palasi Suomeen huhtikuun 1919 puoliväliin mennessä, jonka jälkeen Viroon jäi sangen vähän suomalaisia, mutta en enää huomioi heidän toimintaansa toukokuusta 1919 alkaen.

¹¹² Taunila 1997, s. 101-102: Puhdas imago on paljolti sanomalehtien ansiota ja varsinkin kokoomuslehdistö esitti suomalaisen sotaretken sankarillisessa ja ihanteellisessa valossa.

2. OIKEUDENHOITO

2.1. Sotaoikeuksien muodostaminen

Suomen sisällissodan ja Viron vapaussodan aikana oli voimassa SRL vuodelta 1886. Laissa olivat säännökset koskien sotatuomioistuimia, sekä oikeudenkäyntiä ja tuomioiden täytäntöönpanoa varten. Suomen sotaväessä katsottiin kurin ja järjestyksen säilyminen tärkeäksi, jonka johdosta elokuussa 1918 oli asetettu komitea, joka sai valmiiksi ehdotuksensa uudeksi laiksi marraskuussa 1918, joskin uusi sotaväen rikoslaki säädettiin vasta toukokuussa 1919 ja laki sotatuomioistuimista huhtikuussa 1920, joten siihen asti oli voimassa Suomen suuriruhtinaskunnan aikana säädetty laki.¹¹³

Oikeudenhoidon järjestäminen apuretkikunnassa ei lainopilliselta kannalta ollut mitenkään selvää. Suomen laki oikeudenkäyntijärjestyksineen ei periaatteessa voinut ilman muuta olla voimassa vieraassa maassa taistelevien vapaaehtoisten joukkojen keskuudessa. Toisaalta suomalaiselle oikeuskäsitykselle olisi ollut kestävämpiä, mikäli retkikunnan osanottajia olisi suoralta kädeltä tuomittu Venäjän lakien ja venäläisen oikeusjärjestyksen mukaan, jotka vapaussodan aikaan olivat vielä Virossa voimassa.¹¹⁴

”Sotilas, aseellinen tahi aseeton, joka on Suomen vakinaiseen sotaväkeen otettu pitää tämän lain mukaan tuomittaman sotilasrikoksista, joita hän tekee siitä päivästä alkaen, jona hän on vakinaiseen palvelukseen astunut.”¹¹⁵ Apuretkikunta ei kuulunut Suomen vakinaiseen väkeen, jolloin kaikkein tiukimman tulkinnan mukaan ei SRL:a olisi voitu käyttää Virossa lähetettyjen vapaaehtoisten tuomitsemiseksi, mutta vaihtoehtojen puuttuessa apuretkikunnassa päätettiin soveltaa Suomessa voimassa olevaa lakia.

SRL:n mukaan jokaisessa erillisessä pataljoonassa tuli olla sotaoikeus, johon joukon päällikkö valitsi puheenjohtajan ja sotilasjäsenet, kun taas senaatin oikeusosasto asetti sotatuomarin. Jos sotatuomaria ei ollut asetettu, sai päällikkö määrätä tuomarinvirkaan pätevän henkilön sotatuomariksi.¹¹⁶ Suomessa senaatti oli lisäksi oikeuttanut 6.12.1918 sotaministeriön perustamaan uusia sotatuomarinvirkoja siten, että kaikki itsenäiset joukko-osastot saivat sotatuomarin.¹¹⁷

Viron vapaaehtoisiin joukkoihin järjestettiin tammikuussa 1919 SRL:n 16 luvun 145 §:n mukainen sotaoikeus, joka sijoitettiin kenraali Wetzlerin esikunnan yhteyteen. Oikeuden puheenjohtajaksi määrättiin esikunnan kansliapäällikkö eversti Lindberg ja rykmentit määrättiin asettamaan muut jäsenet. Pohjan Poikain rykmentin tuli ehdottaa kolmea

¹¹³ Kronlund 1992, s. 254: Suomen asetuskokoelma no 71/30.5.1919 ja Suomen asetuskokoelma no 115/23.4.1920

¹¹⁴ Helanen 1921, s. 183

¹¹⁵ SRL (16.7.1886), 1 §

¹¹⁶ Helanen 1921, s. 184: SRL ja SJS (16.7.1886)

¹¹⁷ Kronlund 1992, s. 254

upseeria, joista yhden tuli olla vähintään kapteenin arvoinen, kahdeksi vakinaiseksi ja yhdeksi varajäseneksi sotaoukeuteen. Ensimmäisestä vapaajoukosta tuli ehdottaa kahta täydellisesti suomen kieltä hallitsevaa upseeria, joista toisen tuli olla vähintään kapteenin arvoinen, sotaoukeuden yhden vakinaisen ja yhden varajäsenen tehtävää varten.¹¹⁸

Sotaoukeuden sotatuomariksi nimettiin varatuomari Kaarle Henrik Majantie, joka lakimieskoulutuksestaan huolimatta oli toiminut lähinnä liike-elämän palveluksessa.¹¹⁹ Majantie oli siis siviili, mutta sotatuomarina rinnastettiin palkkaluokassaan suomalaisessa vapaaehtoisjoukossa majuriksi.¹²⁰

Suomalaisten tuomioistuinten ja hallintoviranomaisten toiminnan on katsottu perinteisesti olevan tiukan legalistista (lakisidonnaista), minkä katsotaan yleensä juontuvan jo Suomen itsenäisyyttä edeltävältä ajalta. Tutkimukset ovat kuitenkin tuoneet esiin ongelmia legalismin ja oikeusvaltion periaatteiden toteutumisessa, jolloin Suomen sisällissodan punaiseen puoleen kohdistuneessa oikeudenkäytössä oli tapahtunut selvä katkos legalistisessa perinteessä. Erityisesti sota-ajalle oli tyypillistä hallintokoneiston tapojen militarisoituminen. Sota-ajan olosuhteet suosivat päällikkövaltaisia, kontrolloimattomia ja salailevia menettelytapoja sekä johtosuhteita, jolloin suunnittelun perusteena olivat lähinnä käytännölliset sotatilanteen asettamat näkökohdat.¹²¹

Kenraali Wetzter Suomen vapaajoukkojen ylipäällikkönä antoi tiedottaa kaikille suomalaisille joukoille, että hänen esikunnassaan on muodostettu Apuretkikunnan Sotaoukeus. Sotaoukeuden tehtäväksi määritettiin esille tulevien oikeusasioiden käsittely. Esikunnassa palvelevan sotatuomarin tuli hoitaa kaikki esikunnan poliisiasiat ja toimittaa kuulustelut sekä tutkinnat.¹²²

Apuretkikunnan Sotaoukeuden ensimmäisessä kokoontumisessa eversti Lindberg kysyi sotatuomari Majantielta, oliko sotaoukeuden kokoonpano laillinen ja minkäläinen pätevyys oikeudella on, sekä saattoiko sotaoukeus soveltaa Suomen lakia. Majantie katsoi, että tietynlaisen pakkotilan vallitessa voitiin katsoa, että sotaoukeus oli oikeutettu huolehtimaan oikeushoidosta suomalaisten joukkojen keskuudessa Virossa ja noudattamaan Suomen lakia. Vaikeutena oli Majantien arvion mukaan tuomioiden täytäntöönpano, sillä niitä ei voitu toimeenpanna Suomessa, joten vankeusrangaistukset oli kärsittävä Virossa. Virolaisissa vankiloissa oleskelu oli huomattavasti raskaampaa,

¹¹⁸ Wetzterin päiväkäsky no 2, 25.1.1919, VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, ylipäällikön päiväkäskyt D1, SA

¹¹⁹ Suomen lakimiehet 1926, s. 110: Majantie K.H. (entinen Majander) syntyi Helsingissä 1868, suoritti yleisen oikeustutkinnon 1892, kirjoitettiin Vaasan hovioikeuteen 1892, toimi Kansallis-Osake-Pankin Vaasan konttorinjohtajana 1893-1910 ja Keskinäisen Henkivakuutusyhtiön Suomen apulaisjohtajana 1910-1918

¹²⁰ Palkkatilauslista, Pääesikunnan henkilöstöä varten maaliskuulle 1919, VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, henkilöstöluetteloita B1, SA

¹²¹ Lindstedt 1999, s. 4-5

¹²² Päiväkäsky no 20 Pohjan Pojille, 29.1., VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Omia päiväkäskyjä 1919, D2, SA

joten sotatuomari esitti, että vankeusrangaistukset oli määrättävä lyhyemmiksi kuin mihin vastaavasta rikoksesta tuomittaisiin Suomessa.¹²³

Apuretkikunnan sota-oikeuden ensimmäisessä istunnossa oli määrä käsitellä yhtä kuolemantuottamusta, yhtä murhaa ja kahta varkaussasiaa, mutta käsittelyn keston vuoksi vain jääkärivääpeli Kuhmun surmaaminen ja sotamies Iholinin tekemät varkaudet ennätettiin käsitellä,¹²⁴ muiden tapausten siirtyessä seuraavaan kokoontumiseen.¹²⁵

Apuretkikunnan sota-oikeuden seuraava istunto oli määrätty pidettäväksi 14. helmikuuta, mutta sairaustapauksen takia se istui vasta 3.-4. maaliskuuta. Käsiteltävinä olivat edellisestä kokouksesta lykkääntyneet asiat, sekä viisi varkautta, kaksi ryöstöä, kuusi karkaamista, kaksi kavallusta, yksi juopumus ja kaksi varomattomaan ampuma-aseen käyttöön liittyvää juttua.¹²⁶

Tähän Apuretkikunnan Sota-oikeuden istunnot päättyivät, eli käytännössä sota-oikeus ennätti kokoontua vain kahdesti ja istunnot päättyivät oikeuden jäsenille yllättäin kenraali Wetzlerin hajoittaessa esikuntansa Helsingistä antamallaan käskyllä 14. maaliskuuta 1919.¹²⁷

Suomessa oli joulukuussa 1918 senaatti oikeuttanut sotaministeriön perustamaan kaikkiin itsenäisiin joukko-osastoihin sotatuomarin, eli ”yhdistynyt lainopillinen neuvonantaja ja auditööri”.¹²⁸ Suomen vakinaisissa joukoissa otetun käytännön perusteella perustettiin Ensimmäiseen vapaajoukkoon auditööri eli oikeusupseeri, jonka tehtävänä oli huolehtia laillisuuden toteutumisesta rykmentissä, kyseiseen tehtävään otettiin esikuntaan sijoitettu kapteeni Hjalmar Färling.¹²⁹

Kapteeni Färlingin johdolla muodostettiin Ensimmäisen Vapaajoukon sota-oikeus, jota varten laadittiin ohjesääntö, eli: ”Ensimmäisen Suomalaisen Vapaajoukon Kenttä- ja Sota-oikeuden laki”.¹³⁰ Pohjan Poikain rykmentissä päädyttiin samantyylliseen ratkaisuun, eli rykmentissä muotoiltiin säännöstö, jonka pohjalta oikeudellinen toiminta säädeltiin ja

¹²³ Helanen 1921, s. 184-185

¹²⁴ Wetzlerin käsky Suomen vapaaehtoisille Virossa 3.2., VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA: Apuretkikunnan sota-oikeudessa puheenjohtajana toimi eversti Lindberg, muina jäseninä kapteeni Branders I Vapaajoukosta sekä luutnantit Jokioinen ja Parviainen Pohjan Poikain rykmentistä, sekä yleisenä syyttäjänä luutnantti Sundman esikunnasta

¹²⁵ Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sota-oikeuden pöytäkirjat 6.-7.2., VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

¹²⁶ Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sota-oikeuden pöytäkirjat 3.-4.3., VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA: Apuretkikunnan sota-oikeudessa puheenjohtajana toimi eversti Lindberg, muina jäseninä kapteeni Branders I Vapaajoukosta sekä luutnantit Kalervo ja Parviainen Pohjan Poikain rykmentistä, sekä yleisenä syyttäjänä vänrikki Kettunen.

¹²⁷ Kenr Wetzlerin päiväkäsky no 22, 14.3., VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, Ylipäällikön päiväkäsky, D1, SA

¹²⁸ Kronlund 1992, s. 254

¹²⁹ Helanen 1921, s. 303

¹³⁰ *ibid.*

toteutettiin oikeudellista tutkintaa käsitellen sotajoukon kurinpidollisia tehtäviä.¹³¹ Sotaoikeuden legitimoiminen suomalaisen lainsäädännön kautta ei siis ollut itsestäänselvää. Vapaaehtoisen organisaation väljyyttä kuvaa hyvin se, että rykmenteissä katsottiin olevan oikeutettua muotoilla itsenäisesti oma, mikä puolestaan saattoi osaltaan antaa myös päällystölle ja miehistölle kuvan, että he voivat käyttäytyä vapaammin kuin mihin Suomessa oli mahdollisuus.

Ensimmäisen Vapaaajoukon sotaoikeus kokoontui yhdeksän kertaa. Sotaoikeuden istunnoissa käsiteltiin mm. asekäsitteilyharjoituksessa tapahtunutta kuolemantapausta, luvatonta poissaoloa, erääseen lääkintäaliupseeriin kohdistunutta pelkuruussyytettä sekä vapaaehtoisten tekemiä varkaustapauksia, kuten hevosvarkauksia, joissa rykmentin hevosia oli myyty virolaisille siviileille sekä ns. besorkkauksia, joissa virolaissiviilien taloista oli anastettu omaisuutta.¹³² Besorkkaaminen oli suomalaisten vapaaehtoisten yleisesti käyttämä slangisana ja sen käyttö oli niin yleistä, että se esiintyy usein sotaoikeuksien pöytäkirjoissa normaalina terminä omaisuusrikoksissa.¹³³ Ensimmäisen vapaaajoukon sotaoikeus kokoontui viimeisen kerran Tallinnassa, jolloin sen vastuulle tuli mm selvittää komppanian- ja patterinpäälliköiden tilitysten perusteella kadonneen ja mahdollisesti varastetun omaisuuden kohtalo ja syylliset.¹³⁴

Ensimmäisen Vapaaajoukon oikeudenhoidossa tapahtui helmikuussa muutoksia, mitä osoitti eversti Ekströmin päiväkirjamerkintä 14.2.: ”Kapten Färling måste strykas ur regementets rullor, ledsamt nog”.¹³⁵ Sotatuomari kapteeni Färling poistettiin rykmentin luettelosta¹³⁶ ja 22.2. alkaen ltn Wilen rykmentin intendentuurista asetettiin esikunnan käytettäväksi tilapäisenä auditöörinä, jossa tehtävässä hän toimi rykmentin kotiutumiseen asti.¹³⁷ Luutnantti Wilen ei uudesta sotatuomarin asemastaan huolimatta ollut lakimies.¹³⁸

Suomalaisten vapaaehtoisten retkikunnassa kirjallisen materiaalin muodostaminen oli usein hyvin hajanaista ja mahdollisesti osa materiaalista on kadonnut. Säilyneestä materiaalista ei ole ollut mahdollista selvittää syytä siihen, miksi kapt Färling jouduttiin poistamaan rykmentistä. On mahdollista, että Färlingin menehtyessä muutaman vuoden päästä kohtuullisen nuorella iällä, on eroonkin ollut syynä terveydelliset tekijät.¹³⁹

¹³¹ Oikeuden pöytäkirjoja, VVS Pohjan Pojat, Esikunta, C1, SA

¹³² Auditöörin asiakirjat, VVS I Suomalainen Vapaaajoukko, Esikunta, C2, SA

¹³³ Saksan kielen sana: besorgen, on suomeksi: hankkia/hankinta/huolehtia. Kyseessä oli kuitenkin saksalaisten sotilaiden slangissa anastamista, kähveltämistä ja omaan käyttöön ottamista tarkoittava slangisana, joka termi oli levinnyt suomalaisten käyttöön ilmeisesti jääkärien ja Suomeen tulleiden saksalaisten mukana.

¹³⁴ Päiväkäsky no 59 I Suomalaiselle Vapaaajoukolle 19.3., VVS I Suomalainen Vapaaajoukko, Omia päiväkäskyjä, D1, SA

¹³⁵ Wester 1986, s. 95; ”Kapteeni Färling tulee poistaa rykmentin vahvuudesta, ikävä kyllä.”

¹³⁶ Päiväkäsky no 36 I Suomalaiselle vapaaajoukolle 15.2.1919, VVS I Suomalainen vapaaajoukko, Esikunta, Omia päiväkäskyjä, D1, SA

¹³⁷ Auditorsförhör 22.2., VVS I Suomalainen Vapaaajoukko, Esikunta, Auditöörin asiakirjat, C2, SA ja ltn Wilenin henkilökortti, I Suomalainen vapaaajoukko, Esikunta, Henkilökortisto A-Ö, B1, 1919

¹³⁸ Suomen lakimiehet 1926

¹³⁹ Suomen lakimiehet 1926, s. 491: Berndt Jalmari Färling syntyi 1884 ja kuoli Helsingissä 1922

Pohjan Poikain rykmenttiin ei alunperin oltu suunniteltu järjestettävän omaa sota-oikeutta ja rykmentin lähtiessä Suomesta ei mukana ollut lainkaan auditööriä, eli rykmentin sotatuomaria. Kenraali Wetzlerin esikunnan poistuttua Virosta, hajaantui myös siinä esikunnassa järjestetty sota-oikeus, joten Pohjan Poikain rykmentissä katsottiin tarpeelliseksi muodostaa oikeudenhoito itsenäisesti, sotatuomariksi kutsuttiin Suomesta A.E. Väänänen,¹⁴⁰ joka palveli Pohjan Poikain sotatuomarina kesään 1919 asti.¹⁴¹

Pohjan Poikain rykmentin sota-oikeus kokoontui kaksi kertaa, ensimmäisen kerran 15. huhtikuuta 1919, jolloin käsiteltiin Pohjan Poikain patteriston 3. patterin väepelin Onni Kosken ja hevosaliupseeri Uuni Salmisen laiminlyöntejä, mihin nämä olivat syyllistyneet 25.2.1919 kuormaston vetäytyessä Marienburgista.¹⁴² Pohjan Poikain rykmentin sota-oikeus kokoontui toisen kerran huhtikuun 28. 1919, jolloin kersantti Brock oli syytettynä virolaisen prostituoidun Malka Meelametin murhasta.¹⁴³

Muissa vapaaehtoisjoukoissa, eli ruotsalaisten ja tanskalaisten joukossa oli sota-oikeus myös esillä kurinpito- ja järjestysasioissa. Svenska Kåren:issa synnytti sisäisiä ristiriitoja keskinäinen kunnianhimo. Italian-ruotsalainen Suomen sisällissodassa luutnantiksi ylennyt Giuseppe Franchi ei ollut tyytyväinen asemaansa. Franchi otti yhteyttä valkoisten venäläisten kenraaliin Bulak Bulahovitjiin, mutta ei saanut tältä tukea pyrkimykselleen omasta sotajoukosta. Bulahovitjin jälkeen Franchi kääntyi Baltian saksalaisista kootun 800 miehen vahvuisen Balttipataljoonan komentajan eversti G. von Stackelberg:in puoleen. Suunnitelmana oli houkuttaa Svenska Kåren:in miehiä karkaamaan ja liittymään Franchin johdossa Balttipataljoonaan. Värvätessään miehiä Franchi korosti, että Balttipataljoonassa miehillä olisi paremmat ryöstelymahdollisuudet. Franchi kuitenkin pidätettiin ja asetettiin Svenska Kåren:in upseerien muodostaman sota-oikeuden tuomittavaksi. Karkaamisesta ja houkuttelusta karkaamiseen Franchi tuomittiin kuolemaan 10.3.1919 Narvassa ja tuomio pantiin heti täytäntöön.¹⁴⁴

Aunuksen vapautusarmeijassa oikeudenhoito järjestettiin toukokuussa 1919 siten, että pataljooniin perustettiin omat sota-oikeudet pienimuotoisten rikosten rankaisemiseksi ja Viteleen rykmentin sota-oikeus käsittelemään vakavampia rikoksia. Käyttöön otettiin seuraavanlaiset rankaisumuodot: ylimääräinen vartiopalvelus, sidottuna pitäminen suljetussa huoneessa, sidottuna pitäminen ulkona puussa ja kuolemanrangaistus.

¹⁴⁰ Kalm 1921, s. 259

¹⁴¹ Suomen lakimiehet 1926, s. 396: A.E. Väänänen syntyi Kuopiossa 1894, suoritti molempain oikeuksien kandidaattitutkielman 18.2.1919 ja hyväksyttiin 24.2.1919 auskultantiksi Viipurin sota-oikeuteen ja nimitettiin varatuomariksi 1921.

¹⁴² Pohjan Poikain rykmentin sota-oikeuden pöytäkirja 15.4.1919, VVS Pohjan Pojat Esikunta, Oikeuden Pöytäkirjoja C1, SA. Ks kappale 5.2. Kuuliaisuusrikos

¹⁴³ Pohjan Poikain rykmentin sota-oikeuden pöytäkirja 28.4.1919, VVS Pohjan Pojat Esikunta, Oikeuden Pöytäkirjoja C1, SA; Ks. myös 3.1. Kuolemaan johtaneet väkivallanteot

¹⁴⁴ Jensen 1998. s. 138-139

Sittemmin varsinkin karkureita alettiin tuomita miltei päivittäin pidetyissä oikeudenistunnoissa.¹⁴⁵

Tanskalaiset kokivat kurinpitotilanteen kehityksen paljolti samalla lailla, kuin suomalaiset vapaaehtoiset Virossa. Varsinaisten taistelujen aikana ei kurinpitorangeistuksiin ollut tarvetta, mutta taistelukauden päätyttyä ja joukon asetuttua reservissä lepoon alkoi kurittomuustapauksia ilmetä Laudohn:issa kesäkuussa 1919. Ratkaisuksi ongelmiin jouduttiin DBAC:ssa 12. kesäkuuta 1919 muodostamaan sota-oikeus kurinpitoasiassa. Sota-oikeus tuomitsi sotamies Fritz Madsen:in viideksi vuodeksi vankeuteen. Rangaistus oli tarkoitettu varoittavaksi esimerkiksi ja oli hyvin raskas huomioitaessa sotamies Madsenin syyllistyneen vain kuuliaisuusrikokseen eli niskoitteluun ”lydighedsnægtelse”. Madsen vietiin tanskalaisten sotilaiden saattamana Tallinnaan, jossa hänet luovutettiin komendantille ja asetettiin arestiin.¹⁴⁶

Madsen ei kuitenkaan joutunut kärsimään kokonaan viiden vuoden tuomiotaan, sillä virolaiset viranomaiset vapauttivat hänet Pääskylän vankilasta jo kahden ja puolen kuukauden vankauden jälkeen ja hän palasi Kööpenhaminaan DBAC:n pääjoukon mukana 5. syyskuuta 1919.¹⁴⁷

Toinen tapaus DBAC:n sota-oikeudessa oli, kun kornetti Søren Opffer tuomittiin 26. kesäkuuta kahdeksan päivän arestiin, koska hän oli omalla epäsofiallisella käyttäytymisellä antanut syyn sotamies Larsen:in epäsofialliselle käyttäytymiselle. Kornetti Opffer kunnostautui myöhemmin saaden 22.7. ylennyksen vänrikiksi, joskin hän kaatui samana päivänä Ostrow:issa.¹⁴⁸ Kornetti oli Tanskassa alin reserviupseeri-arvo.

Sota-oikeuksien perustaminen vaikutti olevan hyvin normaali tapa ylläpitää oikeutta Baltiassa vuonna 1919 ja ne pyrkivät edustamaan järjestystä tilanteessa, jossa varsinaisen oikeudenhoito oli kykenemätön toimimaan.

2.2. Rikoksenhallintaorganisaatio

Laillisuus pohjan määrittely vapaaehtoisjoukon keskuudessa oli tärkeää, mutta lainsäädännön ja oikeudellisen tuomiovallan lisäksi tarvittiin myös tutkinnallinen organisaatio, jonka tuli suorittaa varsinaisia poliisitehtäviä.

¹⁴⁵ Vahtola 1997, s. 311

¹⁴⁶ Jensen 1998, s. 93

¹⁴⁷ Jensen 1998, s. 121-122

¹⁴⁸ Jensen 1998, s. 94

Rikoksenhallinta-organisaation näkyvin toimintamuoto oli Tallinnan etappi, jonka kenraali Wetzer perusti 26. tammikuuta esikunnan siirtyessä Tallinnasta Tarttoon.¹⁴⁹ Tallinnan etapilla oli monenlaisia tehtäviä ja vain osa liittyi rikoksenhallinta-organisaatioon. Etapin sotilaat partioivat Tallinnassa virolaisten ohessa ylläpitäen järjestystä kaupungilla. Tehtäviin kuului myös pidätettyjen sotilaiden vartioiminen ja karkureiksi ilmoitettujen etsiminen.¹⁵⁰ Tallinnan etapista myös passitettiin kiinnisaadut karkurit takaisin rykmentteihin.¹⁵¹ Tallinnan etappi puuttui myös siviilien tekoihin ja 21.2. Tallinnan etapissa oli kuulusteltavana juutalainen liikemies Leopold Gornitz, jota syytettiin keinottelusta ja siitä, että rikollisten toimiansa yhteydessä Gornitz oli vedonnut olevansa suomalaisen apuretkikunnan palveluksessa.¹⁵²

Kaikkien vapaajoukkoon kuuluvien sotilashenkilöiden tuli Tallinnaan saapuessaan ja sieltä Suomeen tai rintamalle matkatessaan ilmoittautua Hotelli Petersburgiin sijoitetussa Tallinnan etapissa, josta sotilashenkilöille annettiin tarvittavat laiva- ja junaliput.¹⁵³ Tallinnan etapin etappikomendantina toimi ensin luutnantti Nykänen, joka helmikuun alussa komennettiin Tallinnan suomalaisen sotilassairaalan intendentiksi. Nykäsen jälkeen etappikomendantina oli vääpeli Ketonen.¹⁵⁴

Etappipäällikkö Ketonen riehui usein humalassa ja aiheutti riehunnallaan jopa hengenvaaran emissaari Lauri Kettuselle. Etappipäällikkö oli vastuussa järjestyksenpidosta ja hänen ollessaan humalassa ei vahtisotilailta ollut käskijää, kun Tallinnassa ollut korkea-arvoisin suomalainen sotilashenkilö eversti Göös oli kyvytön valvomaan järjestystä. Lopulta Kettusen painostuksen myötä Wetzer vaihtoi etappipäällikkön.¹⁵⁵ Maaliskuusta lähtien etappikomendantin tehtävässä toimi vääpeli Koskinen.¹⁵⁶

Entisen etappipäällikkö Ketosen kuulustelussa todettiin hänet syylliseksi juopumukseen, takavarikoitujen tupakoiden ottamiseen omaan käyttöön ja jakeluun, obligaatioiden takavarikoimiseen Tallinnassa asuneelta juutalaiselta liikemies Gornitzilta, sekä välinpitämättömyyteen suhtautumisessa vääpeli Kangasmaan kokoamaan ilmeiseen

¹⁴⁹ Kenr Wetzlerin päiväkäsky no 3, 26.1.1919, VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, ylipäällikön päiväkäskyt D1, SA

¹⁵⁰ Helanen 1921, s. 172 ja Luettelo sotilaskarkureista, VVS Suomalaisen vapaajoukkojen Tallinnan etappi, E3, SA

¹⁵¹ Vankipassitukset 14.2. ja 26.2., VVS Suomalaisen vapaajoukkojen Tallinnan etappi, E3, SA

¹⁵² Gornitzin kuulustelu Tallinnan etapissa 21.2., VVS VAP, Pöytäkirjoja 1918-1921, Kuulustelupöytäkirjoja, C1, SA: Gornitz oli myynyt I Suomalaiselle vapaajoukolle 1000 asepukeja ja muonavaroja, joita kauppoja alibinaan käyttäen hän oli syyllistynyt moniin muihin rikkomuksiin ja varkauksiin, joita peittääkseen hän oli yrittänyt lahjoa suomalaisia upseereja.

¹⁵³ Päiväkäsky no 20 Pohjan Pojille, VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Omia päiväkäskyjä 1919, D2, SA

¹⁵⁴ Wetzlerin päiväkäskyt no 3, 26.1.1919 ja no 7, 6.2.1919 sekä no 8, 8.2.1919, VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, ylipäällikön päiväkäskyt D1, SA

¹⁵⁵ Kettunen 1948, s. 42

¹⁵⁶ Helanen 1921, s. 173

ryöstösaaliiseen.¹⁵⁷ Ketonen pidätettiin 14.3. ja passitettiin päävahtiin, josta hänet kuitenkin myöhemmin vapautettiin ja toimitettiin Suomeen.¹⁵⁸

Tallinnan etapissa vallinnutta heikkoa moraaliala osoittaa myös vänrikki Kettusen tapaus. Hän oli helmikuussa vastaanottanut Viipurissa toimivalta F Sergejeffiltä 20 000 kpl tupakoita jaettaviksi suomalaisille vapaaehtoisille. Puolet tupakoista varasti etapin päällystään kuuluneet etappipäällikkö Ketonen, Simelius ja Tavastjerna ja loput vänrikki Kettunen myi itse 1000 markalla käyttäen rahat omaksi hyödykseen. Apuretkikunnan sota-oikeuden hajaannuttua ei Kettusta enää voitu asettaa sota-oikeuden tuomittavaksi mutta hän maksoi rikoksestaan saamansa hyödyn takaisin Viron vapaaehtoisen apuretkikunnan pääintendentuuriin, minkä osoituksena Göös oli kirjoittanut pöytäkirjaan: ”Kaikki suoritettu ja asia siis selvä, T:ssä 28.4.1919, Göös”.¹⁵⁹

VAP oli valinnut 3. tammikuuta apuretkikunnan pääintendentiksi Hjalmar Göösin, joka intendentuurin kanssa siirtyi helmikuussa Helsingistä Tallinnaan. Göös oli filosofian tohtori ja nimitetty suoraan everstiksi, ilman sotilasarvon mukaista sotilaskoulutusta.¹⁶⁰ Kenraali Wetzlerin poistuttua esikuntineen Virosta, alistettiin Tallinnan Etappilaitos everstiluutnantti Göösin alaiseksi.¹⁶¹ Valvontatehtävänsä Göös oli toteuttanut mm. sulkeutumalla aina metakan kuullessaan huoneeseensa lukiten ovensa ja kehottaen emissaari Kettustakin samaan.¹⁶²

Suomalaisten vapaaehtoisten negatiiviset piirteet tulivat voimakkaimmin esille taistelujen päätyttyä varuskuntaelämässä. Vilho Helanen, joka työskenteli Tallinnassa emissaari Kettusen kanslistina arvioi Suomeen lähettämässään kirjeissä, että 50 % avustusretkikunnan sotilaista on täysiä konnia ja 25 % suomalaisupseereista oli kelvottomia. Helanen mukaan suomalaisille oli jokapäiväisiä toimia juopottelu, siveettömyys ja siviiliväestön terrorisointi.¹⁶³

Tallinnan tilanteesta antaa kuvaa myös huhtikuussa 1919 Viroon saapuneiden tanskalaisten mielikuva, jonka mukaan kaupunki vilisi virolaisia, suomalaisia ja ruotsalaisia sotilaita, joista erityisesti ruotsalaisilla oli kelvoton kuri ja he keräsivät rahaa myymällä varusteitaan. Tanskalaiset totesivat myytiksi väitteen suomalaisten

¹⁵⁷ Pöytäkirja etappipäällikkö Ketosen jutusta 13.3.1919, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

¹⁵⁸ Vankien passituskirja helmik.-maalisk. 1919, VVS Suomalaisten vapaajoukkojen Tallinnan etappi, Diaarit, luettelot, konseptit ja taltiot, Ab2, SA

¹⁵⁹ Vänrikki Kettusen juttu, VVS VAP, Pöytäkirjoja 1918-1921, C1, SA

¹⁶⁰ Helanen 1921, s. 132 ja 168 sekä Kettunen 1948, s. 37

¹⁶¹ Sähke Peltoselta Helsingistä Tri Kettuselle Tallinnaan 13.3.1919, VVS Viron vapaaehtoisen apuretkikunnan emissaariaatti, kirjeistöä F1, SA

¹⁶² Kettunen 1948, s. 42

¹⁶³ Sepp 1997, s. 41

riehumisesta humalassa puukko kädessä, sillä tanskalaisten mukaan ainakin Tallinnassa suomalaiset kyllä riehuivat humalassa pistooli kädessä.¹⁶⁴

Tallinnan etappi yritti pitää järjestystä yllä, mutta usein se osoittautui ylivoimaiseksi tehtäväksi rintamasotilaiden hillittömyyden myötä. Suomalaisten joukkojen rintamalta paluun aika oli kaikkein tukalin. VAP määräsi kansliapäällikkö luutnantti Yrjö Peltosen ottamaan huostaansa etappipäällikön tehtävät, mutta tämä kävi vain pikaisesti Tallinnassa. Epävarmuus jatkui, kunnes etappi Tallinnassa vielä olevien suomalaisten virastojen ohessa sai käskyn palata Suomeen 24. toukokuuta 1919.¹⁶⁵

Apuretkikunnan organisaatioon on laskettava Tallinnassa VAP:n edustajana toiminut Emissariaatti, joka sijaitsi hotelli St. Petersburgissa, kuten muutkin suomalaisten toimistot. Emissaarina toimi tohtori Lauri Kettunen.¹⁶⁶ Emissaarin tehtävä oli tärkeä, sillä Suomella ei ollut pitkään aikaa lainkaan valtiollista edustajaa Tallinnassa.¹⁶⁷ Vasta 8. maaliskuuta lähetettiin A. Osw. Kairamo Virossa ulkoministeriön esityksestä ja valtionhoitaja Mannerheimin nimittämänä.¹⁶⁸ Kairamo oli kuitenkin erittäin huono valinta Suomen edustajaksi Virossa ja siksi emissaari Kettusen rooli epävirallisena Suomen edustajana säilyi hyvin pitkään.¹⁶⁹

Emissaarin tehtävänä oli myös määrätä laivojen lähtöajat ja kirjoittaa matkaluvat siviilimatkestajille. Laivakulun tarkastustehtävän vuoksi Kettusen tuli myös olla välittäjänä loputtomissa hankaluuksissa suomalaisten ja virolaisten välillä.¹⁷⁰ Tallinnan etappin avuksi määräämän henkilöstön avulla Kettunen myös esti suomalaisille kertyneen sotasaaliin ja liialliseksi katsottujen matkamuistojen kuljettamisen Suomeen. Emissariaatti jatkoi toimintaansa 4. huhtikuuta asti, jolloin VAP päätti lakkauttaa sen.¹⁷¹ Välittäjätehtävistä huolimatta Kettusella ei ollut suoranaista käskyvaltaa edes Tallinnassa samassa rakennuksessa sijainneeseen Tallinnan etappiin.

Olen todennut tutkimusmateriaalin perusteella, että suomalaisen apuretkikunnan eräänä piirteenä oli ilmeisen voimakas oikeisto-ideologia. Aatteellinen kanta suuntautui kielteisesti sosiaalidemokraattisiin ja kaikkiin vasemmistoaatteita kannattaviin. Yksi oikeistoideologian muoto oli Virossa tavattuihin tunnettuihin sosiaalidemokraatteihin

¹⁶⁴ Jensen 1998, s.33-34

¹⁶⁵ Helanen 1921, s. 173

¹⁶⁶ Päiväkäskey no 20 Pohjan Pojille 29.1.1919, VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Omia päiväkäskyjä 1919, D2, SA

¹⁶⁷ Kettunen 1948, s. 35

¹⁶⁸ Roiko-Jokela 1995, s. 94

¹⁶⁹ Zetterberg 1977, s. 188-189: Kairamo oli Suomen poliittisen johdon hyväksymä, mutta Kairamon haittapuolina ja ratkaisevana tekijänä epäonnistumiseen tehtävässään Virossa olivat hänen voimakkaat siteensä Saksaan ja hänen monarkistinen arvomaailmansa. Kairamo ei kyennyt ymmärtämään virolaisten saksalais-vastenmielisyyden historiallista taustaa ja oli siten kyvytön näkemään Virossa vallitsevia poliittisia realiteettia ja omalla panoksellaan hän vaikutti Viron ja Suomen välisten suhteiden viilentymiseen keväällä ja kesällä 1919.

¹⁷⁰ Kettunen 1948, s. 35-36

¹⁷¹ Helanen 1921, s. 175-176

kohdistuneet sortotoimet ja lähes terrori. Varsinaisia käskyjä kyseisenlaisista toimista ei ole, joten on toki mahdollista kyseisten tekojen tulleen toteutetuksi yksittäisten sotilaiden tai sotilasryhmien oikkujen johdosta, mutta toteutuneiden tapausten johdosta on selvää aatteellista vainoa tapahtunut.

Alkusysäyksen suomalaisten toteuttamalle vainolle antoi virolaisten tammi-helmikuussa 1919 toteuttama bolševikkien vangitsemisoperaatio, jolloin kymmeniä kommunistisen puolueen edustajia sai surmansa. Vangitsemisoperaation varsinaisena tuloksena Virossa vangittiin tuhansia kommunisteja ja valtaosa heistä siirrettiin vankileireille.¹⁷²

Suomalaiset osallistuivat vasemmistoon kohdistuneeseen vainoon lähinnä ilmiantojen perusteella. Ilmiannon johdosta 2. maaliskuuta Eduard Reisig, Työläisten puolueen Päätoimikunnan jäsen, eli virolainen sosiaalidemokraatti, joutui Tallinnan etapin henkilöstön pidättämäksi näiden toteuttaman kotietsinnän yhteydessä. Reisig joutui Hotelli Petersburgissa tiedusteluosastoon kuulusteltavaksi, josta hän pääsi seuraavana päivänä poistumaan. Kotietsinnän yhteydessä Tallinnan etapin miehet olivat takavarikoineet asunnosta kirjoja, asiapapereita, kirjeenvaihtoa, konseptit sanomalehtiin kirjoitetuista artikkeleista ja valokuvia sekä rahaa. Osan omaisuuttaan Reisig sai takaisin 19. maaliskuuta, mutta mm. 675 mk rahaa jäi kadoksiin.¹⁷³ Reisig korosti pidättämisensä olleen perustelematonta, sillä syytteiden mukaan hänet oli nähty Helsingissä Suomen sisällissodan aikana, mutta hän ei ollut edes käynyt Suomessa. Reisig korosti olevansa sosiaalidemokraatti, vaaten palauttamaan takavarikoidun omaisuutensa ja asettamaan pidätykseen vastuulliset syytteeseen.¹⁷⁴

Tallinnan Etappi oli erityisesti kiinnostunut Viroon paenneista suomalaisista vasemmistolaisista ja siten suomalaisten vapaaehtoisjoukkojen tiedusteluosasto vangitsi 11.3. sosiaalidemokraattisen kansanedustajan Ida Aalle-Teljon ja hänen puolisonsa Kyösti Teljon. Pariskunta oli siirtynyt Suomesta sisällissodan jälkeen Tallinnaan. Tiedusteluosaston vangittua pariskunnan, heidät vietiin Viron viranomaisten tietämättä Suomeen. Teko aiheutti vastalauseita SDP:n ja Viron sosiaalidemokraattien piirissä ja vapaaehtoisiin kohdistunutta kielteistä lehtikirjoittelua lähinnä Suomen sosiaalidemokraatti-lehdessä.¹⁷⁵ Vastaavasti myös Suomesta paenneet työläisrunoilijat olivat etsittävien joukossa ja Hilja Liinamaa-Pärssinen vangittiin vaiheikkaan pakomatkan jälkeen Virossa, josta hänet luovutettiin Suomeen.¹⁷⁶

¹⁷² Kemppi 1998, s. 142

¹⁷³ Reisigin kirje Pödderille, VVS VAP Pöytäkirjoja 1918-1921, C1 SA

¹⁷⁴ Viron sisäisen turvallisuuden päällikön käskystä tehty pöytäkirja Reisigin kuulustelusta, VVS VAP Pöytäkirjoja 1918-1921, C1 SA

¹⁷⁵ Hyttiä 1986, s. 79

¹⁷⁶ Koskela 1999, s. 238: Pääosin vankilassa kirjoittamassaan kokoelmassa ”Jälleen vapaana” (1923) Liinamaa-Pärssinen kuvasi maanpako- ja vankilakokemuksiaan.

Muodostaessaan esikuntansa kenraali Wetzzer huomioi myös varsinaiset poliisitehtävät. Esikunnan komendantuuriosaston hallinnollisessa alaisuudessa toimi Etsivä poliisi. Poliisipäällikkönä toimi vääpeli Cederström ja poliisitehtävissä oli viisi etsivää.¹⁷⁷ Poliisi toteutti tehtäviään lyhyen toiminta-aikansa ja varsin rajallisten resurssien mahdollistamissa rajoissa. Työksi muodostui virolaisten suomalaisiin vapaaehtoisiin kohdistamien valitusten tutkiminen ja myös etsintäkuulutettujen etsiminen.¹⁷⁸

Etsivän poliisin auktoriteetti ei ollut kiistämätön. Kenraali Wetzzerin lähetettyä vääpeli Gösta Cederströmin Valgaan ottamaan kiinni suomalaisesta sotajoukosta karanneita sotilaita, joutui tämä hyvin nopeasti kiistaan Pohjan Poikain rykmentin kanssa.¹⁷⁹ Cederström oli käyttäytynyt ilmeisen röyhkeästi ja eversti Kalmin antaessa kirjallisen käskyn, että Cederströmin tulee ilmoittautua eversti Kalmille, oli Cederström lähettänyt vastauskirjeen ettei hänellä ole mitään puhumista eversti Kalmille ja mikäli tällä olisi asiaa voi hänen puoleensa kyllä kääntyä. Vääpeli Cederström pidätettiin ja Pohjan Poikain rykmentissä komppanian päällikkönä ollut Havas katsoi pidätetyn pyrkineen vielä pidätettynäkin ollessaan agitoimaan vahtisotilaita upseeristoa vastaan.¹⁸⁰

Pohjan Poikain rykmentin ja vapaaehtoisjoukon esikunnan välisen kiistan syvyyttä kuvaa se, että sotatuomari Majantien vaatiessa sähköitse Cederströmin palauttamista Tallinnaan ja jäljennöstä kuulustelupöytäkirjoista, se ei aiheuttanut aluksi mitään reaktiota Pohjan Poikain rykmentin esikunnassa.¹⁸¹ Eversti Kalmin oman arvion mukaan vääpeli Cederströmin episodin taustalla oli ilmeisesti kenraali Wetzzerin halu vangituttaa Kalm, syynä näiden kahden sotilasjohtajan väliset ristiriidat.¹⁸² Lopulta Cederströmin tapaus ratkesi myönteisesti ja hän palasi 1.4.1919 Suomeen sotatuomari Majantien kanssa.¹⁸³

Suomalaisten muodostaman järjestystä ylläpitäneen organisaation lisäksi on huomioitava, että varsinaisesti kyseisestä tehtävästä huolehti Viron omat viranomaiset. Tallinnan varsinaisesta vartiointista huolehti virolainen vartiopataljoona (vahipataljon). Kyseessä oli Järva- ja Läänemaan maakunnista kootuista suojeluskuntalaisista muodostettu pataljoona ja sotilaiden ollessa muualta tuotuja heidän arveltiin olevan poliittisesti luotettavampia tehtäviinsä kuin Tallinnasta värvättyjen.¹⁸⁴

¹⁷⁷ Palkkatilauslista, Pääesikunnan henkilöstöä varten maaliskuulle 1919, VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, henkilöstöluetteloita B1, SA

¹⁷⁸ Luettelo Pääesikunnan Etsivän poliisin vangitsemista henkilöistä, VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta B3, SA

¹⁷⁹ Kenr Wetzzerin 27.2. valtakirja Cederströmille, VVS Pohjan Pojat Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja C1, SA

¹⁸⁰ Kirje vääpeli Cederströmille ja vastaus 9.3.1919 sekä komppanianpäällikkö Havaksen ilmoitus 13.3.1919, VVS Pohjan Pojat Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja liitteineen C1, SA

¹⁸¹ Sähkeet Majantieltä Pohjan Poikain rykmenttiin 22.3. ja 27.3.1919, VVS Pohjan Pojat Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja liitteineen C1, SA

¹⁸² Kalm 1921, s. 183

¹⁸³ Kynällä kirjoitettu lisäys Kenr Wetzzerin kirjeeseen tri Louhivuorelle, Ilman sota-oikeuden päätöstä vapautettuja koskevia asiapapereita, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

¹⁸⁴ Kemppi 1998, s. 114-115

Tallinnan vartiopataljoona toimi marraskuusta 1918 alkaen ja oli poikkeuksellisen hyvin aseistettu. Miesvahvuus oli aluksi 200 miestä, mutta se vakiintui myöhemmin 600 mieheksi ja normaalisti sotilaat palvelivat vain kuukauden ennen seuraavaa vaihtoa. Pataljoonan tehtävinä oli valvoa Tallinnan tehtaiden työntekijöitä ja ehkäistä poliittisia levottomuuksia. Tehtävää toteutettiin lähinnä katupartioinnilla, jota koskeneet ohjeet olivat hyvin yksityiskohtaiset ja partioilla oli laajat valta-oikeudet, mutta oma-aloitteiset kotitarkastukset tai ihmisten pidätykset olivat kiellettyjä.¹⁸⁵

Virossa oli sodan aikana voimassa monia rajoituksia ja säännöksiä. Väliaikainen hallitus kielsi alkoholin valmistamisen, myynnin ja käytön marraskuussa 1918. Kaitseliitin erityistehtäväksi muodostui viinan salavalmistuksen ja käytön kitkeminen Virosta. Virossa oli myös sodan aikana huomattava elintarvikepula ja säännöstely oli voimassa. Hallituksen pyrkiessä helpottamaan elintarvikepulaa oli elintarvikkeilla keinottelu ja salakuljetus kielletty. Mustan pörssin kaupan ehkäiseminen tuli suojeluskunnan tehtäväksi ja tehtävä toteutettiin kaupunkien rajoilla tehdyillä kaikkien rahtikuormien tarkastuksilla. Kaitseliit oli siis maan heikkojen poliisivoimien tukena.¹⁸⁶

2.3. Sotilaallisen järjestyksen ylläpito rykmenteissä

Rykmenttien oikeudenhoito muodosti osaltaan oman itsenäisen kokonaisuuden ja oli osaksi sidoksissa laajempaan kokonaisuuteen. Varsinaisten sota-oikeuksien lisäksi, myös rykmenttien komentajilla oli kurinpidollista valtaa,¹⁸⁷ mutta kuria ylläpidettiin myös epävirallisten keinojen avulla.

Suomalaiset olivat Suomen Suuriruhtinaankunnassa Suomen Sotaväelle vuonna 1886 annetun järjestyssäännön alaisia, ”Sotakuri on niiden määräysten tarkka noudattaminen, jotka sotalaeissa annetaan. Sitä pidetään voimassa ja edistetään jyrkällä kuuliaisuudella eli käskynalaisuudella, tarkalla esimiehen käskyjen seuraamisella, täsmällisellä järjestyksen waarinottamisella, tunnollisella wirkawelwollisuuksien täyttämällä sekä oikeudellisella käskynalaisten henkilöiden wirheitten ja hairausten syytteesen-saattamisella.”¹⁸⁸

Pohjan Poikain rykmentin saavuttua Tallinnaan ja aloitettua sotilaalliset harjoitukset, joutuivat suomalaiset usein kohtaamaan Tallinnassa olevia valkoisia venäläisiä upseereita, jotka olivat muodostaneet lähinnä upseereista koostuneen emigrantti-komppanian. Nämä venäläiset upseerit vaativat suomalaisilta mm. kunniantekoa kadulla, mihin suomalaiset eivät voineet suostua. Seurauksena kiistoista oli, että eräät suomalaiset

¹⁸⁵ Kemppi 2000, s. 156-158

¹⁸⁶ Kemppi 2000, s. 166

¹⁸⁷ SJS (16.7.1886), 24 §: Rykmentinkomentajilla oli voimassa olevan lainsäädännön mukaan laajat kurinpidolliset oikeudet alaistensa rankaisemiseksi.

¹⁸⁸ SJS (16.7.1886), 1 §

repivät venäläisiltä upseereilta olkalaput ja antoivat selkäsaunojakin. Ongelman muodosti se, että myös monilla Viron armeijan upseereilla oli yhä venäläiset univormut, joten Pohjan Poikain rykmentin johto kielsi miehiltään tällaisen vallattomuuden. Ratkaisuna Pohjan Poikain rykmentistä annettiin venäläisille tiedonanto, joka antoi ymmärtää, että venäläisillä ei ollut oikeutta vaatia kunniantekoa suomalaisilta, minkä venäläiset joutuivat hyväksymään.¹⁸⁹

Narvan valtauksen jälkeen siirrettiin Ensimmäinen Vapaajoukko reserviin ja ryhdyttiin rykmentin koulutukseen Rakveressä. Rykmentissä vallinnutta järjestystä ei saatu tyydyttäväksi, jolloin harjoituksia ja kuria häiritsivät upseerien henkilöristiriidat ja tyytymättömyys miehistön keskuudessa.¹⁹⁰

Varuskuntaelämään liittyi päävartio, joka huolehti järjestyksenpidosta ja yksiköissä vallitsevasta kurista. Päävartion vartiopäällikkönä oli upseeri tai aliupseeri ja hänen apunaan tehtävien täyttämässä vartiomiehiä. Päävartiossa oli huoneita arestilaisten ja pidätettyjen säilyttämistä varten ja elämää tahditti annetut järjestyssäännöt.¹⁹¹ Päävartiioon ei nimetty ketään pysyvästi, vaan vartiopäällikön ja vartiomiesten tehtäviä hoidettiin vuoroluetteloiden mukaan. Rakveressä asetettiin Ensimmäisestä Vapaajoukosta vuorokaudeksi kerrallaan 1 upseeri, 1 aliupseeri, 1 lähetti ja 27 miestä päävartioksi, jossa nämä olivat vastuussa kurin säilyttämisestä.¹⁹²

Ensimmäisessä Vapaajoukossa vallinnutta tarvetta järjestyksenpidon toimeenpanoon kuvaa se, että Rakveressa rykmentin päävartiossa oli esim. aikavälillä 8.2.-20.2. pidätettynä kaikkiaan 27 sotilasta.¹⁹³ Ongelmia pyrittiin myös ratkaisemaan erottamalla sotilaskurista piittaamattomat.¹⁹⁴

Helanen totesi Pohjan Poikain rykmentissä kurin ylläpidon vaikeutuneen sotaretken kestäessä, mutta tavallisin rangaistusmuoto pienistä rikoksista oli toverien antama ”remmiapelli” ja joskus käytettiin myös rangaistusharjoituksia ja arestia kaupungin päävartiossa. Pohjan Poikien rykmentin päävartiota Valkissa hoiti yksi aliupseeri ja kuusi sotilasta kerrallaan.¹⁹⁵ Kalmin muistelmissa Pohjan Poikain rykmentissä kurinpitotoimien alaisiksi joutuneet henkilöt poistettiin rykmentistä aina viipymättä ja passitettiin vankikyydillä Suomeen. Rykmentissä toimineen sota-oikeuden varsinaisten säännösten lisäksi miehistön keskuudessa vallitsivat kirjoittamattomat sisäisen kurin lait

¹⁸⁹ Kalm, s. 34-35

¹⁹⁰ Helanen 1921, s. 318

¹⁹¹ Liite 2, Järjestyssäännöt Wesenbergin garnisonin päävahdille, VVS I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, Auditöörin asiakirjat, C2, SA

¹⁹² Päiväkäskey No 34 Ensimmäiselle Suomalaiselle Vapaajoukolle, VVS, Esikunta, Omia päiväkäskyjä, D1, SA

¹⁹³ Luettelo päävahdissa pidätetyistä henkilöistä, VVS, I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, Henkilöstöluetteloita, B3, SA

¹⁹⁴ Kirje Etappikomendantille 12.2.1919, VVS Tallinnan Etappi, E3, SA

¹⁹⁵ Helanen 1921, s. 420

ja keskinäisiä sääntöjä rikkoneet saivat toveripiiriltä oitis ojennuksensa ja Kalm korosti tämän ”remmiapellin” terveellisiä vaikutuksia sotilaiden hengen kehittymiseksi. Upseeriston sisäiset pienemmät kahnaukset selvitettiin myös ilman mainittavia häiriöitä. Kunniatuomioistuin muodostettiin yhden ainoan kerran käsittelemään kahden upseerin välistä loukkausjuttua.¹⁹⁶

Remmiapelli on vanhaa sotilasslangia ja kyseessä on nimenomaan toverikuri. Toverikurille oli luonteenomaista, että se ei koskaan kohdistunut alempaan ryhmään yhteisössä vaan toverikurissa oli nimenomaan kyse oman ryhmän jäsenen kohdistuvasta rangaistuksesta, jolloin esim. miehistön jäsenet rankaisivat omaan joukkoonsa kuuluvaa. Tällöin rangaistava oli rikkonut, tai hänen epäiltiin rikkoneen oman solidaarisen ryhmänsä kirjoittamattomia normeja tai säännöstöä vastaan. Oli myös mahdollista, että kyseessä ollessa vain epäily, saatettiin toverikurin eli remmiapellin käytöllä pyrkiä saamaan tunnustus teolle.¹⁹⁷

”Remmiapelli” ei ollut millään tavalla esillä sotaväen rikoslaissa, mutta sen olemassaolo oli selvää miehistölle ja upseereille. Kuvauksen remmiapellista on antanut Suomen armeijassa Hämeen Ratsurykmentissä palvellut varusmies: ”Remmiapellilla tarkoitetaan ruumiillista kuritusta. Se kohdistuu rangaistuksena johonkin asevelvolliseen, joka on tehnyt törkeän rikoksen omia tovereitaan kohtaan. Rangaistuksen toteuttavat yleensä oman ikäluokan ratsumiehet. ... Syyllinen, alokas oli varastanut toveriltaan lompakon. Päätettiin, että se on saatava takaisin, mutta että asiasta ei ilmoiteta esimiehille. Koska epäilty ilmeisesti todella oli syyllinen, päätettiin toteuttaa tuo vanha rangaistus. Valittiin 4-5 vankkaa alokasta toimeenpanijoiksi. Kun syyllinen oli mennyt illalla petilleen, nämä 4-5 kävivät käsiksi häneen, käänsivät vatsalleen ja pitivät lujasti kiinni yhden suojatessa pääpuolta, jotta ei päähän osuisi iskuja. Yhdellä miehellä oli likomäräksi kostu lakana, joka pantiin syyllisen selkään (jäljet eivät näy niin hyvin ...). Tämän jälkeen jokainen alokasjoukkueen mies otti vyönsä ja kävi lyömässä syyllistä muutaman kerran selkään. Avunhuutojen tukahduttamiseksi oli työnnetty likainen nenäliina uhrin suuhun. Seuraavana päivänä ilmestyi lompakko sen miehen petille, keneltä se oli kadonnut”¹⁹⁸

Remmiapellilla oli erilaisia muotoja, eli käytännössä sen toteuttaminen vaihteli, mutta periaatteet sen käytölle olivat Virossa palvelleiden suomalaisten vapaaehtoisten joukossa ilmeisesti hyvin samankaltaisia, kuin yllämainitussa tapauksessa Suomen vakinaisessa armeijassa.

Remmiapelli tunnettiin myös Saksassa jääkäripataljoonassa palvelleiden keskuudessa. Järjestyssääntöjen mukaisia kurinpitorangaistuksia käytettiin vähän, tavallisimpana

¹⁹⁶ Kalm 1921, s. 259

¹⁹⁷ Leimu 1985, s. 144

¹⁹⁸ Himanen 1979, s. 57

rangaistuksena oli ylimääräinen harjoitus, joka kohdistui syylliseen ja mahdollisesti hänen yksikkönsä. Yksikköön kohdistunut rangaistus vaikutti miehistön keskuudessa harjoitettuun kovakouraiseen toverikuriin, joka tavallisimmin ilmeni solkivöin annettuna selkäsaunana. Remmiapellin kerrottiin kohdistuneen nimenomaisesti niihin jääkäreihin, jotka olivat toimillaan aiheuttaneet tovereilleen ikävyyksiä.¹⁹⁹

Toverikurista on erotettava vakinaisissa armeijan yksiköissä ja esimerkiksi kouluissa esiintyvä pennalismi, vaikka ulkoiset muodot saattavat olla hyvinkin paljon samankaltaisia. Sotilasyhteisössä esiintyvä pennalismi kohdistuu kuitenkin tulokkaisiin ja se päättyy vasta aiemmin varusmiespalvelukseen astuneen varusmiesryhmän kotiutuessa, jolloin aiemmin pennaliskin kohteeksi joutuneet aloittavat vastaavat toimet vasta palvelukseen astuneita varusmiehiä kohtaan.²⁰⁰

Käsite pennalismi tunnetaan Euroopassa, joskin englanninkielisten kansojen keskuudessa kyseinen käsite on tuntematon. Ilmiöstä itsestään amerikkalaiset käyttävät termiä hazing ja brittien sisäoppilaitoksissa vastaava termi on fagging. Ruotsin kielessä terminä on kamratförtryck ja pennalismi-sana itsestään on lähtöisin saksankielen koulua tarkoittavasta sanasta pennal. Saksan yliopistoissahan uusien opiskelijoidenhan oli alistuttava vanhempien tyranniaan.²⁰¹

Suomen vakinaisessa armeijassa pennalismi tunnettiin autonomian aikaisissa värvätyissä joukoissa, sotilasopetuslaitoksissa ja lopulta myös Suomen itsenäisessä armeijassa. Suomalaiset Saksassa koulutetut jääkärit koulutettiin omana yksikkönään ja tämän sangen kiinteäksi ja yhtenäiseksi katsotun joukon keskuudessa ei ilmennyt pennalismia, koska siitä puuttui varusmiesjoukoille olennainen jako alokkaisiin ja ”vanhoihin”.²⁰²

Suomalaiset vapaaehtoiset Virossa koottiin samanaikaisesti palvelukseen astuneista miehistä ja huolimatta myöhemmin saapuneista täydennyksistä, ei suomalaisissa Virossa palvelleissa rykmenteissä tapahtunut varusmiespalveluksen tapaista joukon vaihtuvuutta. Pennaliskin kannalta apuretkikunnan suomalaisia voi verrata Saksassa palvelleisiin jääkäreihin, jolloin joukon yhtenäisyyden vuoksi ei kummankaan joukon keskuudessa esiintynyt pennalismia. Toverikuri oli kuitenkin eri asia ja siksi remmiapellitapauksia esiintyi, mutta poikkeuksetta niistä ei ole muuta lähdetietoa kuin muistelmat, joissa tapauksia kerrotaan ilmenneen.

Remmiapellilla ymmärrettäessä miehistön sisäistä kurinpitoa, voi vastaavaa käyttäytymistä havaita myös tanskalaisten joukossa. DBAC:n sotilaat olivat saaneet

¹⁹⁹ Lauerma 1966, s. 314

²⁰⁰ Leimu 1985, s. 143

²⁰¹ Leimu 1985, s. 138

²⁰² Leimu 1985, s. 148-150

Englannin kuninkaalliselta laivastolta tupakkaa ja muutamat tanskalaiset sotilaat myivät näitä annostupakoita virolaisille kohtuulliseen hintaan. Tämän kaupankäynnin myötä eräs virolainen kalastaja tuli valittamaan, että häntä oli kaupankäynnissä huijattu, eli hänen ostamassaan tupakkalaatikossa oli ollut päällä vain ohuesti tupakkaa ja loppulaatikko oli täytetty levällä.²⁰³

Tanskalaisille kyseinen tupakkahuijaus oli kiusallinen, varsinkin kun huijauksen kohteena oli ollut köyhä virolainen kalastaja. DBAC:n johto tutki asian ja totesi syyllisenä olleen korpraali Petersen, joka oli jo aiemmin syyllistynyt näpistyksiin tovereiltaan. Asia vaati toimenpiteitä ja komppanianpäällikkö Borgelin julisti päivittäisessä aamuparaatissa, johon koko DBAC oli kokoontunut, että kyseessä oli skandaali. Komppanianpäällikkö Borgelin totesi, että komppanian tuli huolehtia ettei vastaava toistu ja koko komppanian tuli määrätä rangaistus ja mikäli rangaistukseksi tulisi teloitus, ottaisi kapteeni Borgelin asiasta vastuun.²⁰⁴

DBAC:n sotamiehet muodostivat itsenäisesti oikeuden ja tuomarina toimi komppanian vanhin mies 53-vuotias sotamies Arildskov ja rangaistukseksi määrättiin 25 rottinkikepin isku. Tuomio pantiin heti toimeen ja lyöjäksi valittiin sotamies Hauge, joka oli siviiliammatiltaan teurastaja. Rangaistusta täytäntöönpannassa korpraali huusi niin, että jotkut upseereista epäilivät, että hänen kuolevan. Lopulta rangaistuksen tultua täytäntöönpannuksi kyseinen korpraali erotettiin DBAC:sta ja lähetettiin ensin Tallinnaan sairaalaan, josta hänet toimitettiin lopulta Tanskaan. Tanskassa kyseinen Petersen kertoi Politiken-päivälehdessä siitä millainen sotasankari hän oli Virossa ollut ja kuinka moneen taisteluun hän oli ottanut osaa.²⁰⁵

Remmiapellista ei ole mainintoja Aunuksen vapautusarmeijasta kertovassa kirjallisuudessa, mutta kurinpitörangaistuksissa tunnettiin seisottaminen puussa kädet tiukasti puun taakse sidottuina ja kyseiden menettely oli Saksasta opittu ja jääkärien mukana tullut Suomeen. Puussa seisottaminen oli myös sota-oikeuksien antama rankaisumuoto.²⁰⁶

SRL totesi, että sota-aikana ja paikoissa, joissa ei ole käytettävissä sotilasvankilaa on syyllinen arestin sijasta määrättävä tekemään ylimääräistä palvelusta. Miehistöön kuuluvia saattoi asettaa kovennetun arestin sijasta seisomaan kivääriä kantamassa täydessä sotavarustuksessa, jokaisen arestivuorokauden edestä kaksi kertaa päivässä kaksi tuntia peräkkäin vähintään kahden tunnin väliajalla.²⁰⁷

²⁰³ Jensen 1998, s. 43

²⁰⁴ Jensen 1998, s. 44-45

²⁰⁵ *ibid.*

²⁰⁶ Vahtola 1997, s. 312-313

²⁰⁷ SRL (16.7.1886), 20 §

On ilmeistä, että toverikuri eli remmiapelli oli yleisesti hyväksytty ja tiedostettu rangaistusmuoto. Rangaistuksen epävirallisen luonteen vuoksi sen käytöstä ei ole retkikunnan asiakirjoissa lainkaan esille tulevia todisteita, joskin muistelmissa tulevat yhteneväiset maininnat osoittavat remmiapellin olleen tunnettu ilmiö.

3. VÄKIVALTARIKOKSET

3.1. Tappo ja pahoinpitely

Oikeudelliseen käsittelyyn päätyneet väkivallanteot edustivat todella marginaalista ryhmää. Käsiteltyjä tapauksia oli vain viisi, joista kolme johti uhrin kuolemaan ja lisäksi kahdessa tapauksessa väkivallan uhri sai ruhjeita, mutta seurauksena ei ollut pysyviä ruumiinvammoja. Tapausten ollessa yksittäisiä tulee puhtaasti tilastollisessa esityksessä aivan liian helposti tehtyä liiallisia yleistyksiä, joten käsittelen liite 1a:n ja liite 1b:n kohtia vain niissä tapauksissa missä väkivaltarikoksiin syyllistyneet ovat muodostaneet tilastollisessa mielessä poikkeuksia.

Väkivaltaan syyllistyneet olivat pääsääntöisesti ikäluokassa 21-25 – vuotiaita, joka ikäluokka edusti noin neljäsosaa koko retkikunnasta. On kuitenkin mielenkiintoista havaita, että väkivaltarikoksesta ei syytetty ketään alle 20-vuotiaista, vaikka heitä olisi ollut reilusti yli puolet koko retkikunnasta ja kaikissa muissa rikostyypeissä olivat nimenomaan alle 20-vuotiaat selvästi esillä (liite 1a).

Vuonna 1920 Suomen väestöstä agraarinen väestö oli ylivoimaisen hallitseva elinkeinoryhmä ja siihen kuului 65 % maan väestöstä.²⁰⁸ On siten mielenkiintoista havaita, että ammatillisessa mielessä väkivaltarikoksista syytetyt edustivat industrialistista, eli teollisuuden piirissä olevia ja olivat siis selvästi urbaanin taustan omaavia (liite 1b). Kaikki muut syytetyt olivat taustaltaan teollisuuden piiristä, paitsi vänrikki Wigström, joka oli Suomen armeijan palveluksessa.²⁰⁹

Väkivallan painottuminen urbaanin taustan omaaviin vastaa Pohjoismaissa tehtyjä havaintoja rikollisuuden keskittymisestä. Henkirikollisuuden osalta on muodostunut jopa sääntö, jonka mukaan suuremmassa kaupungissa on myös korkeampi henkirikollisuus. Säännössä on kylläkin Suomen osalta poikkeuksia, kuten 1800-luvulla Pohjanmaalla vallinnut poikkeuksellisen korkea henkirikollisuus, mutta pitkän keston yhteenvetona voi todeta väkivallan keskittyneen kaupunkeihin.²¹⁰

²⁰⁸ Hovi 1971, s. 146

²⁰⁹ Vänr Wigström syytettynä väp Kuhmun surmaamisesta, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sotaoikeuden asiakirjat, C1, SA

²¹⁰ Ylikangas 1999, s. 17-27

Sotilasarvo kuvaa sotilaan asemaa omassa sosiaalisessa ryhmässä ja tältä kannalta on pohdittava, mikä merkitys on sillä, että väkivaltarikoksesta syytetyt olivat lähinnä kersantteja tai vääpeleitä. Ainoa poikkeus oli vänrikki Wigström, muuten syytetyt vääpeleinä ja kersantteina olivat esimiesasemassa ja vapaajoukon muodostumisen yhteydessä tämänkaltaiseen asemaan päässeet ovat ilmeisesti omanneet tietynkaltaisen karisman, jotta heidät on hyväksytty päällystön edustajaksi. Toisaalta heillä ei ole ollut ilmeisesti sivistyksellistä pohjaa riittävästi, jolloin heitä ei ole hyväksytty aivan upseeriasemaan asti. On mahdollista, että turvautuessaan väkivaltaan kyseiset henkilöt ovat olleet arkoja omasta asemastaan ja myös mahdollisesti epävarmoja itsestään, jolloin he ovat siten olleet helpommin valmiit ryhtymään väkivaltaan ratkaistessaan eteensä osuneen pulmatilanteen (liite 1b).

Mahdollisesti nimenomaisesti omaan itsetuntoon ja sen korostamiseen on liittynyt kersantti Georg Gustafssonin tapaus, jonka todettiin myös palvelleen Suomen sisällissodan aikana punakaartissa. Väkivaltarikoksesta syytetyksi hän tuli hyökätessään humalassa veitsi kädessä kasarmin suomalaisen vartijan kimppuun. Todistajat ilmoittivat kersantin esiintyneen toistuvasti humalatilassa.²¹¹

On myös huomioitava se seikka, että väkivaltarikoksesta syytettynä oli pääsääntöisesti tapaus, jossa väkivalta oli kohdistunut toiseen suomalaiseen. Tämä ei tarkoita, etteikö virolaisiin siviileihin kohdistuneita tapauksia olisi ollut enempää, mutta oikeudenhoidon ratkaistavaksi on edennyt lähinnä vain ne tapaukset, joissa uhri on ollut selvästi esillä oleva suomalainen. Kyseinen ratkaisu ilmaisee ilmeisesti paljon arvoista, joilla suomalaiset osallistuivat Viron vapaussotaan, eli heillä oli ilmeisesti selvä isonveljen ja vapauttajan mielikuva itsestään (liite 1b).

Vapaaehtoisjoukossa tapahtuneet murhat eivät vastanneet sitä kuvaa, mitä haluttiin julkisesti esittää, joten niitä ei ole lainkaan käsitelty monipuolisessa muistelmakirjallisuudessa. Suomalaisten sota-oikeuksissa käsiteltiin kuitenkin kahta murhaa ja yhtä kuolemaan johtanutta itsepuolustustapausta, joissa tekijänä oli suomalainen sotilas.

Ensimmäinen murha tapahtui, kun vänrikki Kilpinen ja vänrikki Wigström olivat 21. tammikuuta illalla aterioineet Tallinnassa ja kiertäneet muutamia hotelleja, kunnes hotelli Berlinistä saivat ostettua viinaa eräästä hotellihuoneesta olevalta sotilaalta. Tällöin hotellihuoneeseen saapui Pohjan Poikien rykmentin jääkärivääpeli Kuhmu, joka oli nauttinut tuntuvasti väkijuomia. Kuhmu alkoi kehua kuinka hän edellisenä iltana oli heittänyt ruotsalaisen upseerin ulos samasta hotellista. Vänrikki Kilpisen ilmaistua paheksuntansa totesi Kuhmu: ”Kyllä minä osaan heittää ulos Ekströmiläisetkin”, jonka

²¹¹ Undersökningsprotokoll af I Finländska Frikårens auditor Reval den 11 Jan, VVS I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, Auditöörin asiakirjat, C2, SA

jälkeen Kuhmu ja Kilpinen löivät toisiaan. Tällöin Pohjan Poikien vääpeli Oiva Salonen yritti irrottaa tappelijat ja kehotti Kilpistä tovereineen poistumaan. Väenrikki Kilpinen poistui rakennuksesta ja alkoi kadulla juosta karkuun Kuhmun seurattessa.²¹²

Kilpinen kaatui juostuaan 200 metriä, jolloin Kuhmu saavutti hänet ja lyödessään puukolla teki viillon Kilpisen turkkiin. Tällöin väenrikki Wigström ja neljä muuta suomalaista saapuivat paikalle ja yrittivät pidätellä ja rauhoittaa Kuhmua. Kilpisen, Wigströmin ja muiden suomalaisten pyrkiessä poistumaan, Kuhmu lähti juosten seuraamaan. Wigström varoitti ampuvansa ja ammuttuaan varoituslaukauksen ilmaan hän ampui kaksi laukausta kohti Kuhmua, joka laukausten seurauksena menehtyi.²¹³

Vääpeli Kuhmun surmaamista käsiteltiin 6. helmikuuta suomalaisten vapaaehtoisten sota-oikeudessa Tartossa ja päätöksessä todettiin väenrikki Wigströmin suojelleen itseään ja muita välittömästi uhkaavasta hengenvaarasta, jonka johdosta sota-oikeus Suomen rikoslain nojalla katsoi oikeaksi vapauttaa väenrikki Wigström kaikesta edesvastuusta asiassa.²¹⁴ Tilastoissa olen merkinnyt Wigströmin olleen epäiltynä väkivaltarikoksesta, mutta tulleen vapautetuksi.

Toinen murha tapahtui, kun illalla ravintola-illan päätteeksi 31. tammikuuta vääpeli Hannes Saarela Pohjan Poikain rykmentistä surmasi esikunnan kanslistina palvelleen sotamies Yrjö Varjosen. Murhaaja pakeni tekopaikalta, mutta Tarton viranomaiset pidättivät tekoon syyllisenä epäillyn Hannes Saarelan vielä samana yönä, joskin Saarelan oman patterin miehet vapauttivat hänet Tarton poliisiputkasta. Saarela tunnusti murhan 3.2. kirjeessään eversti Kalmille.²¹⁵ Murhan selvittämiseksi kenraali Wetzzer antoi käskyn sota-oikeudelle selvittää tapaus²¹⁶ ja vaikka Kalm tuki täysin alaisensa tekoa, asian monisyisyyden vuoksi katsoi 3. maaliskuuta kokoontunut sota-oikeus tarpeelliseksi vielä valallisesti kuulustella muutamia alustavassa tutkinnossa kuulusteltuja todistajia, jonka takia asia päätettiin lykätä seuraavaan sota-oikeuden istuntoon, joka ei enää kokoontunutkaan, joten syytetty päästettiin takaisin joukko-osastonsa.²¹⁷

Saarela selitti tekemänsä murhan siten, että Yrjö Varjonen oli toiminut Turussa santarmiurkkijana ja ilmiantajana. Saarelan pyrkiessä kesällä 1916 Saksaan suomalaiseen jääkäripataljoonaan, ilmoitti Varjonen santarmeille tämän matkasta pohjoiseen, minkä johdosta Saarela pidätettiin Oulussa ja kuljetettiin Turkuun lääninvankilaan, josta

²¹² Tutkintopöytäkirja 21.1, laatija kapt Färling, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

²¹³ *ibid.*

²¹⁴ Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sota-oikeuden pöytäkirja 6.2.1919, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

²¹⁵ Saarelan tunnustus 3.2.1919, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

²¹⁶ Wetzzerin käsky Suomen vapaaehtoisille Virossa 3.2.1919, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

²¹⁷ Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sota-oikeuden pöytäkirjat 3.3.1919, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

karkotettiin Viipurin, Pietarin, Vologdan, ym. Venäjän vankiloiden kautta Polomskiin. Vankeusaikanaan Saarela oli päättänyt kostaa ilmiannon Varjoselle ja Saarelan paettua vankeudesta takaisin Suomeen ei hän tavannut Varjosta, ennenkuin Virossa, jossa Tarton kaupungissa hän pani täytäntöön päätöksensä.²¹⁸

Kenraali Wetzlerin hajoitettua maaliskuussa esikuntansa siirtyi Varjosen murhan käsittely Pohjan Poikain rykmenttiin saapuneelle sotatuomari Väänäselle, joka ei kuitenkaan ottanut asiaa enää käsittelyyn, joten Saarela palasi Suomeen muiden Pohjan Poikien mukana ilman muita seurauksia.²¹⁹ Pohjan Poikain rykmentin yleinen mielipide oli hyväksynyt Varjosen ampumisen ja asia painettiin unohduksiin niin ettei tapausta ole lainkaan käsitelty esim. pian sodan jälkeen ilmestyneessä laajassa muistelma-kirjallisuudessa, vaikka vapaaehtoiset tiesivät asiasta yleisesti.

Kolmas murha tapahtui kun kersantti Brock oli ollut elokuvissa Tartossa 21.4. poistuen sieltä noin klo 21. Poistuessaan elokuvista hän tapasi teatterin käytävällä kaksi naista, jotka iskivät silmää useamman kerran. Kersantti Brock kuitenkin poistui paikalta, mutta tavattuaan raatihuoneentorilla jääkäri Tarvaisen, he liittyivät mainittujen naisten seuraan, jotka olivat myös tulleet raatihuoneentorille. Seurue meni yhdessä naisten asunnolle, jossa käydyn keskustelun kuluessa Malka Meelamet alkoi haukkua suomalaisia siitä, että nämä vihaavat venäläisiä ja juutalaisia. Kersantti Brock vastasi, että suomalaiset vihaavat venäläisiä siksi, että venäläiset ovat kauan sortaneet heitä, ja juutalaisia, koska nämä ovat melkein kaikki bolševikkejä. Keskustelun kehityttyä kiivaaksi alkoi nainen selittää, että Pohjan Poikat ovat murhanneet ja ryöstäneet syyttömiä juutalaisia. Tällöin totesi kersantti Brock, että naisen olisi oltava vaiti ja otti mauserinsa esiin huomauttaen ampuvansa, ellei nainen tuki suutansa. Malka Meelamet selitti, että hän on ennenkin nähnyt sellaista ja ei pelkää moista uhkailua. Tällöin Brock ampui naista kohti aikoen ampua yli, mutta kuula osuikin naiseen. Ampumatapauksen jälkeen kersantti Brock poistui asunnosta.²²⁰

Surmatyön jälkeen kersantti Brock poistui yksikköönsä eli ratsuosaston kasarmille ja ilmoitti asiasta ratsuosaston vahtimestarille. Pohjan Poikain rykmentin sota-oikeuden kokoontuessa 28. huhtikuuta käsiteltiin juttua jossa kersantti Brock oli asetettu syytteeseen virolaisen prostituoidun Malka Meelametin murhasta. Rykmentin sota-oikeudessa todettiin, että nainen oli rääväsuuisilla puheillaan kiusannut kersantti Brockia, jolla kuitenkaan ase- lauetta ei ollut tarkoitus osua kehenkään. Kersantti Brock ei ollut myöskään tapahtumahetkellä humalassa, jonka todisti ampumatapauksen aikana paikalla ollut jääkäri Tarvainen.²²¹

²¹⁸ Saarelan tunnustus 3.2.1919, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

²¹⁹ Heino 2000, s. 42

²²⁰ Ampumistapauksesta syytetyn kersantti Brockin kuulustelupöytäkirja 21.4.1919, VVS Pohjan Poikat Esikunta, Oikeuden Pöytäkirjoja liitteineen, C1, SA

²²¹ Pohjan Poikain rykmentin sota-oikeuden pöytäkirja 28.4.1919, VVS Pohjan Poikat Esikunta, Oikeuden Pöytäkirjoja C1, SA

Sotaoikeudessa ratsuosastoa edustanut luutnantti Meriluoto huomautti, että sotilaiden ollessa sota-aikana tottuneena tarpeellisen ponnin hankkimiseksi sanoilleen tarttumaan pistooliin, ei tapauksessa tarvitse nähdä tahallista tappoa, vaan kysymyksessä olisi pikemminkin tapaturmaa lähentelevä kuoleman tuottamus. Sotaoikeus totesi päätöksessään, joka nojautui 19.12.1889 annetun Rikoslain, 21 luvun, 2 §, 2. kohtaan sekä SRL:n 12 § 1. kohtaan, tuomiten kersantti Brockin tahallisesta taposta erittäin lieventävien asianhaarojen vallitessa pidettäväksi neljä vuotta kuritushuoneessa sekä Pohjan Poikain rykmentistä erotettavaksi.²²²

Kersantti Brock erotettiin 28.4. rykmentistä,²²³ mutta Kalm halusi auttaa Brockia ja luovutti tämän vapaaehtoisena Inkerin hoitokunnalle osoittaen mielipiteensä, jonka mukaan sotaretkellä langetetut tuomiot saattoi myös kärsiä osallistumalla taistelutehtäviin.²²⁴ Ei ole mitään todisteita, että Brock olisi kärsinyt hänelle annetun neljän vuoden kuritushuonetuomionsa, joskaan ei ole varmuutta milloin hän mahdollisesti olisi palannut Suomeen.

Sepp väitti, että suomalaiset pelkäävät Tallinnassa ampuivat ainakin kaksi virolaista siviiliä. Sepp myös kritisoi vapaaehtoisista historiikin tehnyttä Helasta, että tämä ei käsitellyt vapaaehtoisten tappeluja ja raiskauksia.²²⁵ Tutkimukseni perusteella voin todeta, että suomalaisten oikeudenhoidon tutkittavaksi ei tullut paljoakaan väkivaltarikoksia ja ei lainkaan raiskauksia,²²⁶ mikä ei tietenkään tarkoita, etteikö kyseisiä rikoksia olisi sattunut. En kuitenkaan ole havainnut, että apuretkikunnassa olisi väkivaltarikoksia pyritty tietoisesti salailemaan, vaan ilmoitetut tapaukset tutkittiin kyllä mahdollisuuksien mukaan hyvinkin tunnollisesti. On toki mahdollista, että virolaiset siviilit eivät uskoneet, että heihin kohdistuneita rikoksia tutkittaisiin ja eivät siksi tuoneet niitä enempää käsiteltäväksi.

3.2. Teloitus rankaisumuotona

Teloitustuomio on perinteinen äärimmäinen pelote ja sitä on käytetty armeijoissa läpi vuosisatojen, suoranaisesti läpi vuosituhansien keinona saada sotilaat alistumaan kuriin ja mahdolliseen taistelussa uhkaavaan hengenvaaraan.

Kuolemantuomio on ankara ja täytäntöönpannuna peruuttamaton rangaistus. Tapauksissa, jossa kuolemantuomion langettamiseen päädytään, tulee harkinnan olla perusteellista ja

²²² Pohjan Poikain rykmentin sotaoikeuden pöytäkirja 28.4.1919, VVS Pohjan Pojat Esikunta, Oikeuden Pöytäkirjoja C1, SA

²²³ Päiväkäsky no 69 Pohjan Pojille 30.4.1919, VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Omia päiväkäskyjä 1919, D2, SA

²²⁴ Eversti Kalmin kirje Inkerin hoitokunnan sota-asiain hoitajalle 13.6.1919, VVS Pohjan Pojat Esikunta, Oikeuden Pöytäkirjoja liitteinen C1, SA

²²⁵ Sepp 1997, s. 41-44

²²⁶ Ks. myös 6. Oikeudenhoidon toteutuminen

syytetyn oikeusturvan taattu. Erityisesti kuolemanrangaistustapauksissa tuomioistuinten, samoin kuin muidenkin asianosaisten viranomaisten toiminnan tulee olla parhaimmillaan, sillä virheet saattavat olla korjaamattomia.²²⁷ Ei kuitenkaan ole pystytty todistamaan, että sotilaallinen tehokkuus ja kuolemanrangaistuksen pelko olisivat yhteydessä toisiinsa.²²⁸

Suomen sisällissodan aikana 1918 ei kuri valkoisessa armeijassa palvelleilla asevelvollisilla ollut paras mahdollinen. Karkaamisia sekä niskurointitapauksia esiintyi. Rikkomusten tuomioistuinkäsittely tapahtui vuoden 1886 SRL:n mukaan sota-oikeuksissa. Valkoisessa armeijassa palvelleista sota-oikeuksissa annettiin kuolemantuomio 11 niskuroijalle tai karkurille maaliskuussa 1918, joista 10 tuomiota pantiin täytäntöön. Lisäksi oli muutamia tapauksia, joissa kiinniottoa vastustanut sotilaskarkuri tai varastellut sotilas oli ammuttu.²²⁹

Vertailuryhmässä Aunuksen retkellä oli teloitustuomio ahkerassa käytössä. Aunuksen heimosotaretkellä 1919 kärsityt suomalaisten tappiot ovat jääneet epäselviksi, mihin syinä ovat olleet ankarat taistelut, liikkuva sota ja Vitelen romahduksen jälkeisen sekasorron aiheuttama kiire, jossa edes tappioiden kirjaamiseen ei ollut yksinkertaisesti aikaa. On kuitenkin ollut mahdollista muodostaa todennäköinen tappioluettelo, joka koostuu todella haudatuista, sekä kentälle jääneiden osalta päiväkirjoista ja erilaisista asiakirjoista. Tämän todennäköisen tappioluettelon mukaan suomalaisia kaatui Aunuksen sotaretkellä 323 sotilasta, joista ainakin 10 oli teloitettuja suomalaissotilaita.²³⁰

Suomalaisten itse Aunuksessa teloittamien suomalaisten määrä ei ole täysin varma, joskin on varmaa, että täydellisemmin säilyneen arkistokokoelman jättäneellä Pohjoisrintamalla teloitettiin neljä suomalaista ja Etelärintamalla ainakin kuusi. Tällöinkin teloitusten määrä on sängen huomattava muodostaen yli 3 % suomalaisten kaatuneiden kokonaismäärästä. On silti huomioitava taistelujen olleen ankaria ja kaatuneidenkin kokonaismäärä oli 10-15 % koko retkikunnan vahvuudesta.²³¹

Teloitustuomion käyttöä ensimmäisen maailmansodan aikana on tutkittu Ison-Britannian osalta²³² ja Saksan sekä Yhdysvaltain osalta²³³. Mielestäni on selvää, että Ison-

²²⁷Lindstedt 1999, s. 8

²²⁸Lindstedt 1999, s. 13-15: Keskustelu kuolemanrangaistuksen tarpeellisuudesta, johtaa juurensa hyvin kauas, ainakin Cesare Beccarian ”Dei Delitti e delle Pene” -teoksen ilmestymiseen (1764) asti. Huolimatta monipuolisesta keskustelusta, on kuolemanrangaistuksen puolesta ja sitä vastaan esitetyt perustelut pysyneet samoina jo hyvin kauan. Kuolemanrangaistusta on silti poikkeuksellisissa oloissa, kuten sota-aikana humanimpienkin kuolemanrangaistuksen vastustajien mukaan pidetty lähes välttämättömänä

²²⁹Lindstedt 1999, s. 68

²³⁰Vahtola 1997, s. 581-582

²³¹Vahtola 1997, s. 582-583

²³²Moore 1999, s. 186-187: Tilasto Britannian Imperiumin sotilaallisesta suorituksesta Suuressa Sodassa ”The Statistics of the Military Effort of the British Empire during the Great War”, joka julkaistiin maaliskuussa 1922, osoittaa kaikkiaan 346 Ison-Britannian palvelukseen kuuluneen sotilaan tulleen teloitetuksi sodan aikana.

Britannian Ranskassa ollut sodanjohto katsoi teloitustuomiot välttämättömäksi kurin ylläpidon kannalta, joten kyseisenlaisiin tuomioihin päädyttiin useammin kuin esimerkiksi Gallipolissa tai Palestiinassa. Yhdysvaltain armeijassa voi vetää täytäntönpantujen kuolemaantuomioiden johdosta yhtäläisyyksiä rasistisiin ja rotuerotteluun perustuviin arvoihin, jotka vielä 1900-luvun alussa olivat voimissaan.

On ilmeistä, että kuolemaantuomion välttämättömyyden arvioiminen riippui sotilasjohdon omista ennakkoluuloista ja alaisiin luottamisesta, jolloin teloituksella uhkaaminen ei itsessään karaissut tai tehnyt sotilaista parempia. Oleellista teloitustuomioiden antamisessa oli niiden antajien usko kyseisenlaisen tuomion välttämättömyyteen. Tämän ajattelun mukaisesti suomalaisten sodanjohto Aunuksessa koki teloitustuomiot tärkeiksi kurin säilymisen kannalta, joten niitä käytettiin sangen usein, joskin käytännössä aina harkinnan jälkeen.

Kansainväliset vertailut huomioiden on kiinnostavaa todeta, että Virossa palvelleiden suomalaisten vapaaehtoisten sota-oikeuksissa ei pantu täytäntöön yhtään retkikuntaan kuuluneen kuolemantuomiota. Ainoa suomalaisen sotilaaseen kohdistunut teloitus oli kurinpidollisista syistä virolaisen luutnantin toimeenpanema.²³⁴

Viron sotaretkellä sota-oikeudessa kuolemantuomioon päädyttiin kylläkin yhden kerran, kun Ensimmäisen Vapaaajoukon sota-oikeus kokoontui Narvassa 28.1.1919. Käsiteltävänä oli Kalasnikoffin perheen tapaus, jossa sotamiehet Alvar Nyström, Yrjö Lindström, John Lindström ja Johan Johansson todettiin syyllisiksi ryöstöön, mistä oli rangaistukseksi määrätty kuolemanrangaistus. Lieventäviksi asianhaaroiksi todettiin ryöstön uhrien eli Kalasnikoffin perheen auttaneen bolševikkejä myymällä näille hevosia sekä lisäksi suomalaisten sotilaiden joukossa vallinnut löysä kuri. Päätöksessä muille syytetyille tuomittiin ylimääräistä palvelusta ja vastuullisena vain Johansson tuomittiin kuolemaan.²³⁵ Kuolemantuomio alistettiin Weterin esikunnan sota-oikeudelle, joka päätyi istunnossaan samaan tuomioon, vaikka eversti Ekström pyrki muuttamaan tuomion ylimääräiseksi palvelukseksi vedoten tällöin nimenomaan kyseisessä komppaniassa vallinneeseen löysään kuriin.²³⁶ Tuomio alistettiin vielä kenraali Weterille, joka ei vahvistanut teloitusmääräystä ja sitä ei pantu täytäntöön.²³⁷

Teloituksista toimeenpantiin kokonaista 322 Ranskassa ja vain 24 muilla rintamilla. Yleisimpiä syitä kuolemantuomioon olivat karkuruus, murha ja pelkuruus.

²³³ Lindstedt 1999, s. 204-218: Saksan keisarillinen armeija vaikuttaa teloitustuomioiden osalta sangen humanilta, sillä ensimmäisen maailmansodan aikana langetettiin 150 kuolemantuomiota saksalaisille sotilaille, joista vain 48 pantiin täytäntöön. Saman sodan aikana Yhdysvaltain armeijassa langetettiin 145 kuolemanrangaistusta, joista pantiin täytäntöön vain 35 ja kaikki teloitetut olivat mustia. Karkuruudesta tuomituista ei ketään teloitettu, vaan kuolemantuomiot pantiin täytäntöön lähinnä murhista ja raiskauksista tuomittujen osalta.

²³⁴ Pääosan suomalaisista palattua Suomeen huhtikuun loppuun mennessä, toimeenpantiin kesällä 1919 Virossa useampia kuolemanrangaistuksia kurinpidollisista syistä, Ks. lisää Heino 2000, s. 91

²³⁵ Utdrag ur undersökningsprotokoll 28.1.1919, VVS, I Suomalainen vapaajoukko, Auditöörin asiakirjat C2, SA

²³⁶ Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sota-oikeuden pöytäkirja 3.3.1919 ja Ekströmin kirje Weterille, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

²³⁷ Helanen 1921, s. 304

Tämän yhden sota-oikeudessa tuomitun lisäksi, jota ei siis sitten teloitettukaan, on olemassa yksi Virossa teloitettu henkilö, jota ei kuitenkaan oltu tuomittu sota-oikeudessa.

Ensimmäisessä vapaajoukossa teloitettiin ilman sota-oikeuden tuomiota yksi mies. Tämä tapaus on hyvin ongelmallinen, koska asiasta ei ole säilynyt oikeudellista tuomiomateriaalia, joten ei voi selvittää miksi tämä henkilö ammuttiin ja hän on jäänyt käytännössä tuntemattomaksi. Ensimmäisen joukon henkilökortistossa, jossa pitäisi olla osoite, syntymäaika, lähin omainen, yms, on tämän teloitetun osalta vain kortti jossa lukee: ”Ketola, tuomittu kuolemaan ja teloitettu Rakveressä (Wesenberg) 8.2.19”, joten kyseisen henkilön tarkempi yksilöinti on mahdotonta.²³⁸

Vanki Ketolasta on lisäksi kolme paperilappua, jotka ovat päivätty 8.2. ja 9.2.1919. Ensimmäinen on määräys pitää Ketola päävahdissa, toisessa käsketään hänet toimitettavaksi välittömästi esikuntaan ja kolmannessa paperilapussa lukee: ”Vanki Ketola on tuomittu kuolemaan ja rangaistus on heti toimeenpantava. - Yllämainittu tuomio toimeen pantu tänään kello 11.20.”²³⁹

Heino on arvioinut Ketolan punavangiksi, sillä suomalaisia taisteli Neuvosto-Venäjän joukoissa ja näitä sotavankeja teloitettiin toistuvasti pikaoikeudenkäyntien jälkeen.²⁴⁰ Ketolan voi arvioida olleen vapaaehtoisen, jonka henkilötiedot jäivät värväysvaiheessa merkitsemättä, tai hänen henkilötietonsa ovat kadonneet, tai ne on tietoisesti hävitetyt. On myös mahdollista, että Ketola on oleskellut Virossa ja astunut Ensimmäisen vapaajoukon palvelukseen vasta Virossa. Mahdollinen vaihtoehto on myös se, että Ketola oli punakaartilainen, joka oli soluttautunut suomalaisten vapaaehtoisten joukkoon ja siten hänestä ei ole aiempia henkilötietoja. Itse uskon todennäköisimmin hänen olleen sotavangiksi jäänyt bolševikki, jonka varsinaisesta kansalaisuudesta ei ole tietoa. Ainoa viite hänen suomalaisuudestaan on nimi.

Kurinpäällisessä mielessä kuolemantuomiolla kylläkin uhattiin päiväkäskyssä, kun eversti Kalm käsitteli hevosvarkauksia 10.2. Pohjan Poikain rykmentin päiväkäskyssä: ”4 § Syystä, että rykmentin hevosia usein varastetaan ja koska muuten on mahdoton saada järjestystä aikaan tässä suhteessa, määrään että ensimmäinen henkilö, joka todistettavasti on syyppää rykmentini hevosten varkauteen tulee ammuttavaksi. Tämä kohta on saatettava ehdottomasti kaiken miehistön tietoon.”²⁴¹

²³⁸ Ketolan henkilökortti, VVS, I Suomalainen vapaajoukko, Henkilökortisto A-Ö, B1, SA

²³⁹ Vanki Ketolan teloituskäsky ja toimeenpanoilmoitus, VVS, I Suomalainen vapaajoukko, Rakveren päävartio, SA

²⁴⁰ Heino 2000, s. 66

²⁴¹ Päiväkäsky no 29 Pohjan Pojille 10.2.1919, VVS Esikunta, Omia päiväkäskyjä 1919, D2, SA

Eversti Kalmin käsky teloittaa hevosvarkaat sai sotatuomari Majantien reagoimaan, joka huomautti, että suomalaiset vapaaehtoiset ovat Suomen lakien suojassa jolloin kuolemantuomioita tai muitakaan tuomioita ei voi panna täytäntöön ilman sota-oikeuden päätöstä. Mikäli toisin tapahtuisi, ilmoitti Majantie toimeenpanomääräyksen antajan joutuvan Suomessa laillisen edesvastuun alaiseksi.²⁴² Hevosvarkauksista ei sittemmin uhkauksesta huolimatta teloitettu ketään.

On olemassa kylläkin yksi tilanne, jossa suomalainen sotilas surmattiin kurinpitotarkoituksessa. Tällöin ampujana oli virolainen upseeri ja ratkaisu herätti ankaraa kritisointia suomalaisten puolelta. Mitä ilmeisimmin kyseessä oli ollut voimatoimien liioittelu, joka oli seurausta useista väärinkäsityksistä.

Valkin kaupungissa oli esiintynyt kurittomuutta 7. huhtikuuta juuri tällöin kotimaahan lähdössä olleen Pohjan Poikien rykmentin miehistössä.²⁴³ Saman päivän iltana oli kaksi 2. konekiväärikomppanian sotamiestä Einari Mäkelä ja Viljo Juutilainen kävelleet kasarmilta sotilaskotiin, joka oli kuitenkin jo klo 20.30 suljettu, joten mainitut sotilaat lähtivät palaamaan kasarmille. Komendantuurin edustalla olleen virolaispartion johtaja vangitsi suomalaiset sotilaat ja vei heidät komendantuurissa olleeseen päävahtiin. Noin kello 21.00 kuuli Mäkelä viereisestä huoneesta laukauksen ja katsottuaan tähän huoneeseen, näki Juutilaisen verissään liikkumattomana lattialla.²⁴⁴ Suomalaisten tutkiessa tapausta virolaiseen ratsuväkeen kuulunut vahtimestari Alfred Koff, vahvisti vänrikki Kriisan surmanneen sotamies Juutilaisen.²⁴⁵

Tapahtunut ampumistapaus synnytti suomalaisten vastalauseryöpyn, jonka johdosta virolaiset tutkivat ampumistapauksen ja vänrikki Kriisa ja väepeli Leisson asetettiin kuulusteltaviksi. Kuulustelupöytäkirja totesi seuraavaa: ”7. huhtikuuta 1919 ja aamusta alkaen tekivät suomalaiset kaupungissa epäjärjestystä: ryöstivät, ryöväsivät asukkailta ruokavaroja j.n.e. Siitä tiedon saatua lähdin minä heti patrullien kanssa ulos ja saatoin järjestyksen alalle kaupungissa. Iltaan saakka oli kaupungissa kaikki hiljaista. Ennen iltaa alkoivat suomalaiset kokoontua järjestymättömiin joukkoihin ja tekemään melua. Minä lähdin heti ulos ja ajoin räyhäjät hajalleen ja ne, jotka ei kuullut käskyä vein komendantuuriin. Kiinniotettujen joukossa oli myös Juutilainen. Kaikki kiinniotetut

²⁴² Sähke Majantieltä Kalmille, VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, Komendantuurin läht. kirjeitä ja sähköitä, F7, SA

²⁴³ Kalmin yhteenvedo Juutilaisen surmasta, VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden Pöytäkirjoja liitteineen, C1, SA

²⁴⁴ Komppanianpäällikkö ltn Vohlosen raportti, sisältyy Kalmin yhteenvedoon Juutilaisen surmasta, VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden Pöytäkirjoja liitteineen, C1, SA

²⁴⁵ Kalmin yhteenvedo Juutilaisen surmasta, VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden Pöytäkirjoja liitteineen, C1, SA: Koff kertoi, että huhtikuun 7 päivän illalla tuotiin komendantuuriin kaksi suomalaista sotilasta: Sotilaat eivät olleet ainakaan huomattavassa määrin juovuksissa, eivätkä tehneet vastarintaa. Sittemmin ammuttu sotilas (Juutilainen) oli vaatinut heti sisälle tuotuna, että hänet lähetettäisiin komppaniaansa ja ettei häntä saisi pidättää, mutta ei tehnyt muuten vastarintaa. Tällöin väepeli Leisson komendantuurista ryhtyi lyömään Juutilaista nyrkillä, jolloin Juutilainen asettui vastarintaan, vastaten saamiinsa iskuihin. Sotilas Juutilaisella ei Koff huomannut mitään asetta. Sitten huoneeseen saapunut vänrikki Kriisa ampui Juutilaista pistoolilla päähän, jolloin tämä vaipui heti kuolleena maahan. Tapauksen näkijöinä oli suuri joukko komendantuurissa olleita henkilöitä

suomalaiset sijoitettiin komendantuurin alla olevaan vahtitupaan. Sen jälkeen kun minä tulin vahtituvasta ulos, kuulin heti sieltä melua. Lähdin heti sinne takaisin ja näin että suomalaiset tahtoivat väkivalloin tunkeutua ulos vahtihuoneesta, jonka ohella Juutilainen veitsen kanssa tahtoi käydä komendantin vääpelin kimppuun, joka velvollisuuttaan täyttäen viipyi vahtituvassa. Vääpeli ja sotilas, joka tuli vääpelin avuksi, hyppäsivät edemmäksi. Juutilainen hyökkäsi puukon kanssa minun päälleni. Että asema vaati ratkaisevan keinon käyttämistä, niin otin revolverin ja ammuin mainitun suomalaisen. Komendantinsijainen Kriisa”²⁴⁶

Virolaisten toimeenpanemassa kuulustelussa todettiin teloitus välttämättömyydeksi, joten osallisille ei tullut tapauksesta mitään rangaistusseuraamuksia. Mielestäni on mahdollista, että teon syynä oli harkitseamattomuus, sillä vastuulliset virolaiset olivat huomattavan nuoria. Vänrikki Kriisa oli 21-vuotias ja vääpeli Leisson oli 28-vuotias, joten he eivät mahdollisesti kyenneet käyttämään tervettä harkintaa pidätystilanteessa.

Virolaisten oikeuskäsitykselle oli kuolemantuomion langettaminen ilmeisen normaalia, mitä osoittivat tapahtumat helmikuussa 1919 koetun Saarenmaan kapinan nopean murskaamisen jälkeen. Muutama sotilasosasto perusti tällöin omia kenttäoikeuksia, joissa annettiin kuolemantuomioitakin. Varsinaisesti kapinaan osallistuneet tuomittiin Saarenmaalla erityistuomioistuimessa, jonka käskystä 33 miestä teloitettiin 6. maaliskuuta, mihin sota-oikeuden toiminta Saarenmaalla päättyi. Lisäksi sota-oikeus antoi lukuisia pitkiä vankeustuomioita ja jopa raipparangaistuksia.²⁴⁷ Rangaistukset olivat kieltämättä kovia, sillä Saarenmaan kapina oli ollut paikallinen ilmiö, eikä ollut uhannut Viron valtiota. Suurimpana syynä kapinaan oli väestön haluttomuus lähteä mantereelle asepalvelukseen ja eristyneillä saarilla vallinnut vaikea taloudellinen tilanne.²⁴⁸

On mielenkiintoista havaita, miten erilaisiin ratkaisuihin teloitustuomioissa päädyttiin 1910-luvulla eri puolilla maailmaa, eräänä syynä erilaisiin tuomioihin voi olettaa olleen erilaisen oikeusperinteen. Oikeusperinteen erilaisuus ei kuitenkaan voi olla ratkaisevana tekijänä käsiteltäessä suomalaisten pidätettyjen käsittelyä Aunuksen ja Viron sotaretkillä. On kyllä huomioitava, että suomalaiset vapaaehtoiset Virossa eivät joutuneet vastaavassa määrin uhkaaviin tilanteisiin, kuin Aunuksessa. Virossa eivät suomalaiset joutuneet kertaakaan kokemaan rintaman murtumista ja sekasortoista vetäytymistä. Nämä ääritilanteet olisivat saattaneet herättää tarpeen ryhtyä äärimmäisiin keinoihin kurin ylläpitämiseksi. On kuitenkin huomioitava, että suomalaisia ei Virossa tuomittu

²⁴⁶ Vänrikki Kriisan kuulustelun käännös, VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden Pöytäkirjoja liitteinen, C1, SA. Ks. myös 5.3. Joukkokieltäytymiset rintamalla

²⁴⁷ Kemppi 2000, s. 182

²⁴⁸ Kemppi 2000, s. 177-180: Saarenmaan kapina alkoi 16.2.1919, kun Muhun saarella kutsuntatilaisuutta johtanut luutnantti surmattiin. Kapina levisi nopeasti Saarenmaalle, jossa tuhottiin useita kartanoita. Laidoner lähetti välittömästi joukkoja ja mm. Lembitin sekä Lennukin tukahduttamaan kapinaa. Kapinan ratkaisi sotilaallisesti Upan taistelu 21. helmikuuta 1919, jolloin suuri osa kapinallisia sai surmansa ja kapinallisten esikunta jäi kokonaisuudessaan sotavangiksi.

kuolemaan edes selvistä murhista. Mielestäni tärkeimpänä perustana erilaisiin ratkaisuihin pohdittaessa kuolemantuomion käyttöönottoa rankaisukeinona oli vastuullisen sotilasjohdon suhtautuminen sotilaaseen yksilönä.

3.3. Sotavankien kohtelu

Haagin julistuksessa vuodelta 1899 todettiin, että aseensa laskenutta vihollista ei saa tappaa tai haavoittaa. Taistelussa ei saa myöskään antaa käskyä, että armoa ei anneta.²⁴⁹ Kyseinen julistus, samoin kuin useat vastaavan sisältöiset olivat voimassa Viron vapaussodan aikaan, mutta käytäntö osoitti rauhan vuosina annettujen julistusten merkityksen vähäisyyden.

Vankien kohtelu Viron vapaussodassa oli tilanteen mukaista ja käytännön tarpeisiin sovellettavaa. Sotavankien kohtelu ja riski sotavangiksi antautuvalle joutua teloitetuksi oli hyvin sattumanvaraista, mutta Virossa vankien kohtelusta yhtäläisyyksiä on vedettävissä Suomen sisällissodassa tehtyihin teloituksiin. Suomen sisällissodassa sekä punainen, että valkoinen terrori kohdistuivat ensisijaisesti yksittäisiin vankeihin tai pieniin ryhmiin. Vangitun osaston jäädessä voittajan käsiin yhtenäisenä – ei joukkomurhiin yleensä ryhdytty. Vastaavasti yksittäisten antautuvien kohdalla oli suurempi todennäköisyys, että heidät välittömästi teloitettaisiin.

Suomalaisten käyttäytymistä ohjasivat ainakin Suomen sisällissodan aikana annetut ohjeet. Helmikuussa 1918 Mannerheim oli antanut kuulutuksen, johon sisältyi säännös, jonka mukaan antautuneita voitiin teloittaa tai ottaa vangiksi päällikön tilanteenmukaisen harkinnan perusteella. Säännös oli epäeettinen ja muodoltaan epäselvä. Mahdollisesti väljyys oli jopa tarkoituksellista, sillä sen luonne antoi tulkinnanvaraa ja sillä pystyi legitimoimaan hyvin laajasti selvät murhatkin antaen mahdollisuuden koston ja väkivaltaan niille, joilla siihen oli halua. Kuulutus ei silti ollut avoin valtakirja, joka olisi tuomittu ulkomaisissa hallituksissakin.²⁵⁰ Tämä kuulutus oli epäilemättä monen Virossa palvelleen suomalaisen muistissa ja vaikutti saatujen sotavankien kohteluun.

Tammikuussa 1919 Virossa suomalaiset vapaaehtoiset joutuivat useasti taisteluissa vastakkain entisten Suomen sisällissodan aikaisten punakaartilaisten kanssa, jotka nyt olivat puna-armeijan palveluksessa., hämmästyks oli tällöin molemmin puolin suuri. Edetessään kohti Narvaa Ensimmäinen vapaaajoukko kohtasi toistuvasti Puna-armeijan 3. suomalaisen jalkaväkirykmentin, jonka komentaja ja esikunta olivat venäläisiä, mutta komppanianpäälliköt ja joukkueenjohtajat sekä miehistö olivat suomalaisia.²⁵¹

²⁴⁹ Friedman 1972, s. 229

²⁵⁰ Kekkonen 1991, s. 19

²⁵¹ Salomaa 1993, s. 24-25

Narvan valtauksen yhteydessä antautui Ensimmäisen vapaajoukon ja virolaisten sotavangiksi lähes 700 puna-armeijan sotilasta.²⁵² Osaa vangiksi saaduista bolševikkitykkimiehistä pakotettiin käyttämään tykkejään puna-armeijaa vastaan.²⁵³ Ilmeisesti suostuttelu ei ollut järin vaikeaa, kun vaihtoehtona oli ilmeinen välitön teloitus, joskin pakkokäännytetyistä saatu hyöty saattoi usein olla vaatimaton.

Sotavankien joukossa joutui Ensimmäisen vapaajoukon vangiksi myös entisiä punakaartissa palvelleita suomalaisia, jotka olivat astuneet puna-armeijan palvelukseen. Heidän kohtalonsa ratkesi nopeasti, sillä Ensimmäisen vapaajoukon sotilaat teloittivat 27 suomalaista kommunistia Narvan raatihuoneen edessä.²⁵⁴

Pohjan Poikain rykmentin valmistautuessa ensimmäiseen taisteluunsa tammikuun lopulla, antoi eversti Kalm operaatiokäskyn, jossa mainittiin mm. ”Vankeja ei oteta. Juutalaisia ei hemmoitella”.²⁵⁵ Tämän käskyn voi tulkita monella tapaa, joskin yleisluontoisena sen voi käsittää avoimeksi valtakirjaksi teloittaa jokainen viholliseksi arvioitava. Mitään yksityiskohtaista käskyä vankien kohtelusta, kuulustelusta tai ylimalkaan näiden käsittelystä ei annettu.

Erityisesti Luoteisarmeijan valkoiset venäläiset vainosivat juutalaisia järjestelmällisesti. Bulak-Balahovits järjesti ainakin kesäkuussa 1919 Pihkovan seudulla suoranaisia pogromeja, eli juutalaisiin kohdistuneita joukkomurhia.²⁵⁶ Kyllikki Pohjalan mukaan juutalaiset ja osa lättiläisiä pyrki kaikin tavoin tekemään elämän suomalaisille niin sietämättömäksi kuin mahdollista.²⁵⁷ Suomalaiset katsoivat juutalaiset sangen usein suorastaan vastustajikseen ja antisemitismiä ilmeisesti esiintyi. Mielestäni suomalaiset eivät käsittäneet, että juutalaisten kannalta apuretkikunta oli vain yksi valloittaja muiden joukossa ja suomalaisille luovutetut muonavarat rajoittivat juutalaisten omien perheiden toimeentuloa. Suomalaiset eivät kylläkään ryhtyneet toteuttamaan suoranaisia vainoja ja todellisuudessa Euroopassa koettiin hyvin laajasti 1900-luvun alussa juutalaiset lukuisien epäkohtien syntipukeiksi.

Valkin valtauksen johtaneessa Pajun taistelussa 31.1. Pohjan Poikain rykmentti kärsi raskaita tappioita ja nähdäkseni reaktiona kärsityille omille suurille menetyksille, suomalaiset teloittivat taistelussa saamansa noin 50 sotavankia, mitä tekoa legitimoitiin ennen taistelua annetulla rykmentin komentajan käskyllä. Selvien sotavankien lisäksi suomalaiset ampuivat vielä 12 siviiliä, jotka olivat tulleet taistelun jälkeen esille piiloistaan, mutta jotka eivät olleet ottaneet taisteluun millään tavalla osaa. Suomalaisen

²⁵² Kemppi 2000, s. 184

²⁵³ Helanen 1921, s. 283

²⁵⁴ Heino 2000, s. 24

²⁵⁵ Niinistö-Mattila 1999, s. 55: VVS Pohjan Poikain Esikunnan arkisto, operaatiokäsky 29.1., SA

²⁵⁶ Rausmaa 1990, s. 48

²⁵⁷ Pohjala 1920, s. 55

ja virolaisen päällystön näkemyksen mukaan sotavankien teloitus kuului asiaan, mutta siviilien teloitus oli lähinnä valitettava tapaturma, josta ei toimeenpanijoille seurannut mitään rangaistuksia.²⁵⁸ On myös mahdollista, että syynä sotavankien teloituksiin olivat Pohjan Poikain rykmenttiin levinneet huhut bolševikkien tekemistä hirmuteoista.²⁵⁹

Kalmin kirjoittaessa muistelmateoksen rykmenttinsä taisteluista, ei vankien kohtelusta mainita käytännössä mitään. Pajun taistelun jälkeen mainitaan, että: ”Kartanon kellarista löydettiin vielä joitakuita kätkeytyneitä, joukossa pari kiinalaista.”²⁶⁰ Kalm ei kuitenkaan mainitse mitä näille suomalaisten käsiin joutuneille lopulta tehtiin. Sairaanhoidajana Pohjan Poikain rykmentissä toiminutta Kyllikki Pohjalaa lukuunottamatta ei muissa sodan jälkeen ilmestyneissä muistelmissa ole käytännössä lainkaan mainintoja sotavankien teloituksista. Ilmeisesti kyseiset teot koettiin sittenkin pohjimmiltaan vääräksi, joten sotavankien surmaamisia ei haluttu tuoda esille.

Suomalaisten Pajun taistelun jälkeen toteuttamien siviilien surmaamisia kauhistellut Kyllikki Pohjala ei kuitenkaan kritisoinut sotavankien teloituksia. Vaikutti suorastaan kuuluneen normaaliin käytäntöön, että bolševikkien joukossa taistelleet ansaitsivat aina vangiksi joutuessaan välittömän teloitustuomion. Pohjala esittelee Lätin maalla helmikuun alussa saatujen sotavankien kohtelua: ”Vankejakin oli yön kuluessa otettu ja sota-oikeus oli käynnissä. Kun näiltä kysyttiin, oliko bolsheveikeilla aikomus lähitulevaisuudessa tehdä hyökkäys, vastasivat vangit naurahtaen: -Ei sieltä niin kauan hyökätä, kuin suomalaisia tällä puolen on. Nämä bolshevikkivangit olivat hyvin puetut ja ulkonäöltään hieman sivistyneempiä kuin mikä oli tavallista näiden keskuudessa. Rikokset olivat kuitenkin siksi painavat, että tuomio muodostui varsin lyhyeksi. Vaikka tunsikin jonkinlaista vihaa tuota joen toisella puolella olevaa bolshevikkimassaa kohtaan, niin yksilöitä ei jaksanut vihata. Vankien edessä tunsin aina itseni mykäksi, vain säälin tunne täytti sielut”²⁶¹

Pohjalan mainitsema sota-oikeus oli ilmeisesti tilapäisesti muodostettu epävirallinen keino pyrkiä legalisoimaan sotavankien murha. Tutkimuksessani olleissa varsinaisissa sota-oikeuksissa ei käsitelty yhdenkään sotavangin tapausta ja sotavangeille ei siis missään vaiheessa langettu kuolemantuomioitakaan.

Oikeudelliselta kannalta sotatuomari Majantie korosti suomalaisten elävän Virossa Suomen lakien suojassa, jolloin kuolemantuomioita tai muitakaan tuomioita ei ollut mahdollista panna täytäntöön ilman sota-oikeuden päätöstä. Majantie huomautti kuolemantuomioiden osalta toimeenpanomääräyksen antajan joutuvan Suomessa

²⁵⁸ Pohjala 1920, s. 55 ja Niinistö-Mattila 1999, s. 54-61

²⁵⁹ Ks. Kappale 1.4. Rikos-käsitteen hämärtyminen

²⁶⁰ Kalm 1921, s. 65

²⁶¹ Pohjala 1920, s. 70-71

laillisen edesvastuun alaiseksi.²⁶² Lakien olemassaolosta huolimatta, yksikään suomalainen ei joutunut Virossa tai Suomessa syytetyksi osallistumisestaan sotavankien teloituksiin tai käskyn antamisesta kyseiseen tekoon.

Ilmeisesti kaikkia vankeja ei aina sittenkään teloitettu välittömästi. Pohjan Poikain rykmentin edetessä kohti Marienburgia, joutui se Krakenhofin luona kahakkaan, jossa suomalaiset vangitsivat 14 punaista. Yöllä eräs vangeista riistäytyi kahleistaan ja surmasi vartiossa olleen suomalaisen Tuomas Flanderin.²⁶³ Vangittuja ei siis ainakaan välittömästi oltu teloitettu yhden vangeista ennättäessä ryhtyä pakoyritykseen. Mielestäni on ilmeistä, että sotavankien surmaaminen oli molemmilla puolilla niin yleisesti tiedetty käytäntö, että vangiksi joutuneet olivat valmiit ottamaan kovia riskejä paetakseen.

Maaliskuun puolivälissä Pohjan Poikain rykmentti taisteli Petserin rintamalla, patteriston taistelukertomus kertoi yliloikkareiden tulvan osoittaneen vastassa olleiden bolševikkien menettäneen suurelta osin taisteluhalunsa. Punaisten karkurien tullessa rintamalinjan yli, kohdeltiin heitä säännöllisesti hyvin ja annettiin virolaisten haltuun. Antautuneet miehet, jotka olivat pakko-ottojen kautta joutuneet puna-armeijaan, kertoivat sotilaita karkaavan puna-armeijasta enemmänkin, ellei niin suuresti pelättäisi Pohjan Poikia.²⁶⁴ Viron vapaussodankaan aikana ei kaikkia sotavangeja teloitettu, sillä sodan aikana virolaiset saivat lähes 10 000 sotavankia, joiden vartiointivastuu asetettiin suojeluskunnille.²⁶⁵

Vertailukohdan suomalaisten käyttäytymiseen sotavankien kohtelussa Viron vapaussodassa antaa Suomen sisällissodan lisäksi myös muut heimosotaretket. Aunuksen sotaretkellä rykmentin komentaja von Hertzen antoi 20.4.1919 salaisen käskyn sotavankien käsittelystä: ”Joko heidät todistetaan ryöstöön ja murhiin osallisiksi tai muuten yhteiskunnalle vahingollisiksi aineksiksi ja ammutaan tai he ovat pakolla otettuja talonpoikia ym., jolloin heidät vapautetaan”. Lähtökohtana oli ettei vankeja voitu ottaa, koska niiden vartioimiseen ja huoltoon ei ollut voimavaroja eikä organisaatiota. Päiväkäskeyssä 29.4.1919 von Hertzen täsmensi, että kuolemantuomion sai antaa vain vastuullinen upseeri ja vain varmoissa tapauksissa, jolloin muut oli toimitettava retkikunnan esikuntaan tutkittavaksi. Päiväkäskey oli ilmeisesti tarpeen, sillä aiemman salaiseksi tarkoitetun käskyn levittyä miehistön tietoisuuteen olivat yksittäiset sotilaat ryhtyneet automaattisesti toimeenpanemaan kaikkien sotavankien teloitukset.²⁶⁶

Aunuksen retken ylipäällikkö jääkärieverstiluutnantti Nils Gadolin ja von Hertzen olivat sotavankikysymyksessä samaa mieltä. Gadolin totesi 23.4.1919 kirjeessään Talvelalle,

²⁶² Sähke Majantieltä Kalmille, VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, Komendantuurin läht. kirjeitä ja sähköitä, F7, SA

²⁶³ Heino 2000, s. 29

²⁶⁴ Helanen 1921, s. 533

²⁶⁵ Kemppi 2000, s. 184

²⁶⁶ Vahtola 1997, s. 162

että sotavankeja ei lähetetä Suomeen, eikä heitä varten perusteta erityisiä vankileirejä, vaan heidät joko ammutaan tai päästetään vapaaksi. Käytännöksi muodostui, että vangiksi saadut suomalaiset punaiset ammuttiin kentällä ja aunuksilaiset pyrittiin toimittamaan esikuntaan, joskin kuolemantuomioon riittäväksi rikokseksi katsottiin maanpetturuus, mitä oli pelkästään jo taistelu bolševikkien riveissä.²⁶⁷

Sotavankien teloittaminen, joka periaatteessa on selvä murha, oli merkitykseltään hämärtyneenä vuonna 1919. Ensimmäisessä vapaajoukossa ja Pohjan Poikien rykmentissä noudatettiin käytännöksi muodostunutta tapaa teloittaa sotavangit. Mallin olivat antaneet jo Suomeen vuonna 1918 saapuneet saksalaiset ja tapa oli omaksuttu Suomen sisällissodan aikana. Ratkaisua legitimoitiin annetuilla käskyillä ja todisteluilla vastapuolen vielä julmemmista rikoksista.

4. BESORGAAMINEN

4.1. Omaisuusrikokset

Omaisuusrikoksiin osallistuneista suomalaisista antaa Olavi Hovin tutkimus. Turun yliopiston haastattelututkimus toteutettiin vuosikymmeniä tapahtumien jälkeen ja saattaa antaa vapaaehtoisjoukosta subjektiivisen kuvan, mutta viitteellistä on, että haastatelluista 25 % totesi joitakin ryöstötapahtumia esiintyneen, kohdistuen kuitenkin Viron rajojen ulkopuolelle ja lähinnä Narvan sekä Marienburgin alueille. Toisaalta 57 % haastatelluista totesi että suomalaisten vapaaehtoisten tekemiä ryöstöjä ei esiintynyt lainkaan.²⁶⁸

Omaisuusrikosten olemassaoloa osoittaa se, että tapauksia asetettiin oikeudenhoidon käsiteltäväksi. Apuretkikunnan oikeudenhoito syytti 32 suomalaista vapaaehtoista omaisuusrikoksesta. Määriteltäessä tyypillistä omaisuusrikokseen syyllistyneitä ovat tekoon syyllistyneet todennäköisimmin kotoisin Uudeltamaalta ja useimmin syyllisten kotipaikka oli nimenomaan Helsinki. (liite 1a).

Helsingistä oli myös kaikkein eniten palvelukseen lähteneitä, eli kaikkiaan 404 vapaaehtoista.²⁶⁹ Pääkaupungin osuus vapaaehtoisten joukossa oli erittäin merkittävä, sillä uusmaalaisista vapaaehtoisista 64,0 % oli kotoisin nimenomaan Helsingistä. Voi myös hyvin olettaa, että Helsingistä värväytymisen helppous antoi monelle rikollisen taustan omaavalle mahdollisuuden poistua Suomesta ja tilaisuuden sangen vaarattomanolaiseen ryöstelyyn Virossa. Omaisuusrikoksiin syyllistyneistä ei tietenkään voi antaa absoluuttista kokonaiskuvaa, mutta käytettäessä oikeudenhoidon piiriin

²⁶⁷ Vahtola 1997, s. 162

²⁶⁸ Hovi 1971, s. 171

²⁶⁹ Hovi, 1971, s. 125

joutuneita epäiltyjä, lähtökohta on se, että Uudeltamaalta on kotoisin kokonaista 40,6 % kaikista omaisuusrikoksista epäillyistä (liite 1a).

Tilastollisesti pienissä tapausmäärissä tulee yhden ja kahden tapauksen osalle suhteettoman suuri painoarvo ja esimerkiksi ulkomaalaisia (tässä tapauksessa ruotsalaisia) on omaisuusrikoksista syytetyistä kolme kertaa enemmän kuin heidän suhteellinen osuutensa vapaaehtoisjoukosta osoittaisi. Toisaalta Ahvenanmaan osuuskin on liioiteltu, mutta on huomioitava, että Ahvenmaalta kotoisin olleita vapaaehtoisia oli vain kolme ja yhden heistä ollessa syytteessä omaisuusrikoksesta, osoittaisi puhtaasti tilastoon tuijottaminen Ahvenmaalta kotoisin olleet erityisen rikollisiksi. Merkillepantavaa on kuitenkin, että Turun- ja Porin läänistä, Hämeen läänistä, Mikkelin läänistä ja Kuopion läänistä ei ole yhtään omaisuusrikoksista syytettyä, vaikka koko vapaaehtoisjoukosta oli noin kolmannes kotoisin kyseisten läänien alueelta (liite 1a).

Retkikunta oli muodostunut hyvin nuorista sotilaista ja myös omaisuusrikoksiin syyllistyneissä näkyy painottuminen alle 20-vuotiaisiin. Mielestäni on silti merkittävä asia, että ikäryhmässä 16-20 vuotiaat, omaisuusrikoksista syytettyjä oli 40,6 %, mikä luku on heidän suhteellista osuuttaan merkittävästi alhaisempi, sillä kyseisen ikäluokan osuus koko retkikunnasta oli selvästi yli puolet. Muissa ikäryhmissä ei näy merkittävän suuria eroja (liite 1a). Mielestäni on ilmeistä, että nuorimmat ja vielä kouluikäiset olivat valmiimpia noudattamaan yhteiskunnan sääntöjä ja pidättäytyivät varkauksista.

Omaisuusrikoksiin syyllistyneiden koulutus on hyvin ongelmallinen tapaus, sillä kyseinen tieto on ollut kaikkein heikoimmin saatavilla. Ryhmä, jonka koulutuksesta ei ole tietoa on sängen suuri ja antaa siten virhemahdollisuuksia Jokatapauksessa on ilmeistä, että pelkän kansakoulutaustan omaavat olivat kaikkein todennäköisimmin syyllisenä omaisuusrikoksiin. On silti huomioitava, että oppikoulun käyneitä ja ylioppilaita löytyi myös omaisuusrikoksiin syyllistyneissä. (liite 1a). Lähinnä merkillepantavaa on, että korkeamman koulutuksen omaava oli myös pääsääntöisesti korkeammassa sotilasarvossa ja siten tärkeässä asemassa ja tämä antoi heille mahdollisuuden tehdä rahalliselta arvoltaan merkittäviä kavalluksia.

Luutnantti Leth käytti asemaansa Ensimmäisen vapaajoukon kuormastossa antaessaan käskyn myydä rykmentin hevosia siviileille. Kyseessä olevat hevoset olivat punaisilta saatua sotasaalista ja rykmentin eläinlääkäri oli antanut osalle niistä lopettamiskäskyn. Muun rykmentin palatessa Suomeen Leth jäi pidätettynä Tallinnaan. Pidätysaikana pyrittiin selvittämään, missä määrin tapahtunut oli määritettävä rikokseksi, sillä mahdollisesti joku hänen alaisistaan oli vierittänyt syyn Lethille ja oli muutenkin arvioitavissa, että varsinkin teurastettavat eläimet oli kannattavampaa myydä lihakauppiaille, kuin pelkästään hävittää. Silti rahojen pitäminen ja jakaminen tekoon

osallistuneiden kesken viittasi rikokseen. Lopulta sotatuomari Majantien välityksellä Leth vapautettiin ja pääsi palaamaan huhtikuussa Suomeen.²⁷⁰

Vastaavasti asemaansa oli käyttänyt hyödyksi luutnantti Månsson, jota syytettiin sota-oikeudessa, että hän olisi käyttänyt asemaansa Ensimmäisen vapaajoukon intendentuurissa hyväkseen ja myynyt kadonneeksi ilmoittamansa 6000 tupakkaa, limppuja, jauhosäkin ja parabelluminsa. Todistajana ollut kapteeni Waden ilmoitti Månssonin viettäneen epäilyttävää elämää.²⁷¹

Upseereilla oli tilaisuuksia kavalluksiin ja luutnantti A.W.Johansson oli lähtenyt omin lupineen Ensimmäisestä vapaajoukosta Tallinnaan, kirjoitettuaan omin päin komennustodistuksen, hän oli määrännyt komppanian väepelin luovuttamaan itselleen 1000 markkaa. Lopulta tämän retken seurauksena hänet oli pidätetty, asetettu päävahtiin ja toimitettu sota-oikeuden tutkittavaksi.²⁷² Johanssonin henkilökortti kuvaa hänen omanneen ilmeisen vilkkaan mielikuvituksen.²⁷³

Omaisuusrikoksista syytetyistä oli noin puolet sotamiehiä, mikä on luonnollista sotajoukon pääosan muodostuessa miehistöstä. Mielestäni on kuitenkin vapaaehtoisjoukon kiireisen kokoamisen syytä, että päällystö edustaa erittäin suurta osuutta omaisuusrikoksiin syyllistyneissä. Väepeli oli syytettynä omaisuusrikoksista 18,8 % tapauksista ja vänrikit sekä luutnantit yhdessä 28,1 % tapauksista. On ilmeistä, että tilaisuus teki varkaan. On ilmeistä, että vapaaehtoisjoukkoa koottaessa ei pystytty järjestämään tarpeellista karsintaa ja ilmeisen epäsopivia pääsi luvattoman usein asemaan, jota väärinkäyttäen he pyrkivät hankkimaan henkilökohtaista etua (liite 1b).

Vapaaehtoisten ammattijakauman ryhmittelyn Hovi koki vaikeaksi materiaalin aukollisuuden vuoksi. Hän korosti tutkimuksessaan ammattijakautumassa ilmenneitä piirteitä, joita oli mm. työväenluokkaan laskettavien vapaaehtoisten suuri määrä ja toisaalta opiskelijoiden ja koululaisten lukuisuus. Vapaaehtoisjoukko ei siten edustanut suinkaan tyypillistä Suomea, jossa tuolloin agraarisella väestöllä oli aivan hallitseva osuus.²⁷⁴ Merkillepantavaa on, että agraarisen taustan omaisuusrikoksista omasi vain yksi syytetyistä ja myöskin sekä opiskelijat, että työmiehen ammatikseen ilmoittaneet olivat erittäin harvoin syytettyinä omaisuusrikoksista (liite 1b).

²⁷⁰ Ltn Lethin asia, Liite B ilman sota-oikeuden päätöstä Tallinnan vankiloista vapautettuja koskevia asiapapereita, VVS Viron vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sota-oikeuden asiakirjat, C1, SA

²⁷¹ Ltn Månssonin juttu, VVS I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, auditöörin asiakirjat, C2, SA

²⁷² Kapt Eskolan raportti Johanssonista, VVS Viron vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sota-oikeuden asiakirjat, C1, SA

²⁷³ Ltn A.W. Johansson, VVS I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, henkilöstöluettelot, B2, SA: Johansson, jonka kotipaikka oli Geta Ahvenanmaalla ja ammattina perämies. Sotilaskoulutusta hän oli ilmoittanut saaneensa 3 luokkaa, eli 8 kuukautta Tel El Kibel:issä Egyptissä ja kunniamerkkinä hän kertoi saaneensa Viktorian ristin

²⁷⁴ Hovi 1971, s. 146

Vapaaehtoisjoukon rakenteen ollessa urbaani on ilmeisesti luonnollista, että omaisuusrikoksista syytettyjen ammattirakenteessa näkyvänä piirteenä on industrialistinen luonne ja heitä oli todellakin kaikkiaan 37,5 % omaisuusrikoksista syytetyistä, vaikka koko retkikunnassa heitä oli vain reilu viidennes. Omaisuusrikoksiin syyllistyneistä oli myös yllättävän suuri osuus 18,8 % julkisen toiminnan, eli valtion laitosten tai kuntien palveluksessa, vaikka koko retkikunnassa kyseisten ryhmien osuus oli vain kahdeskymmenesosa. (liite 1b).

Toisaalta ammattiin perustuva elinkeinoryhmittely on tietyllä tapaa ongelmallinen ja jo Hovi korosti tutkimusmateriaalin aukollisuuden tuottavan ongelmia ja usein esiintyvät pelkät ylimalkaiset ammattinimitykset, kuten työmies tai työläinen.²⁷⁵ Ryhmittely, jossa yhtenä kohtana on ns. ”ei ammattia” on tulkinnanvarainen, sillä se antaa helposti kuvan kouluttamattomasta, kun tosiasiaassa tässä ryhmässä on kouluttamattomien lisäksi varkaudesta syytettynä myös sotamies Yrjö Nyman, joka oli käynyt Pietarissa kadettikoulun ja paettuaan Suomeen oleskellut isänsä, entisen senaattori Nymanin huvilassa. Astuttuaan Pohjan Poikain rykmentin palvelukseen hänet kielitaitonsa johdosta komennettiin Tallinnaan tulkiksi, jolloin hän humalassa oli Tallinnassa tehdyn kotietsinnän yhteydessä anastanut itselleen erään siviilin omaisuutta.²⁷⁶

Omaisuusrikosten kohteena oli useimmin, eli 40,6 % tapauksista kohteena virolainen siviili. Vaikka omaisuusrikoksia ei kaikkiaan käsitelty erityisen usein, on sittenkin huomioitava, että suomalainen oikeudenhoito puuttui selvästi myös virolaisiin kohdistuneisiin rikoksiin. Institutionaaliset kohteet, kuten Viron armeija ja suomalainen vapaaehtoisjoukko olivat merkittävässä määrin myös omaisuusrikosten kohteena ja tällöin tapaukset pääsääntöisesti olivat yllämainittujen esimerkkien luonteisia, eli esimies, jonka haltuun oli uskottu helposti myytävää omaisuutta kuten tupakkaa, käytti tilaisuutta hyödykseen ja myi tavarat mustaan pörssiin siviileille (liite 1b).

Omaisuusrikoksiin syyllistyneiden kohdalla on mielenkiintoista, että Tallinnassa etapin palveluksessa palvelleet olivat syytettynä sangen usein, eli 18,8 % tapauksissa. Merkittäväksi seikan tekee se, että Tallinnan etapin henkilöstö edusti todellakin vain murto-osaa kahdessa jalkaväkirykmentissä palvelleista. Todennäköisenä syynä heidän esiintymiseensä syytettynä usein on Tallinnan asema eräänlaisena paraatiovena, jossa tehdyt rikokset tulivat paremmin esille kuin esim. Viron rajoilla tehdyt (liite 1b).

Aunuksen vapautusarmeijassa ilmeni toistuvasti muonan ja varusteiden varastelua, joita myös myytiin eteenpäin. Aunuksessa toimineen rykmentin pioneeriosaston entinen päällikkö tuomittiin kuolemaan kavalluksista ja retkikunnan tavaroiden varastamisesta.

²⁷⁵ Hovi 1971, s. 144-146

²⁷⁶ Pöytäkirja sotilas Yrjö Nyman:ia koskevassa asiassa, VVS VAP, Pöytäkirjoja 1918-1921, Kuulustelupöytäkirjoja rikos- jms. ilmoituksia, C1, SA

Kuolemaantuomitun perheolojen vuoksi tuomio muutettiin kuitenkin kolmeksi vuorokaudeksi kovennettuun arestiin ja seisomaan joka päivä puuhun sidottuna kuusi tuntia. Lisäksi häneltä vaadittiin lupaus palata huolehtimaan sairaasta ja taloudellisissa vaikeuksissa olevasta vaimostaan.²⁷⁷

4.2. Pakko-otot

Pakko-ottoja oli määritelty kansainvälisissä sopimuksissa ja vuoden 1899 Haagin julistuksen LII artiklan mukaan sotajoukko ei saa suorittaa takavarikoiteja yhteisöiltä tai yksittäisiltä siviileiltä muutoin kuin armeijan välittömiin tarpeisiin. Tällöin ja vain pakottavien seikkojen johdosta voi sotajoukon komentaja antaa käskyn takavarikointien suorittamiseksi. Takavarikoinnit tulee maksaa rahalla, mutta mikäli näin ei tapahdu, tulee takavarikoinnista antaa kuitti.²⁷⁸

Pakko-otot olivat jopa Viron oman armeijan hankintakeino, joskin Viron väliaikainen hallitus kielsi 24.2.1919 pakko-otot lailla.²⁷⁹ Ongelma pakko-ottojen suhteen koettiin Virossa niin vaikeaksi, että Laidoner antoi pakko-ottojen kieltämisen jälkeen erillisen määräyksen, että kaikki ryöstämästä tavatut tuli ampua paikan päällä.²⁸⁰ Kempin mukaan oli käytännössä vaikea vetää rajaa pakko-oton ja ryöstelyn välille. Viron alueella toiminut valkoinen venäläinen Pohjoinen armeijakunta koki myös varusteiden ja muonituksen hankkimisen ongelmaksi, jolloin nälkiintyneet valkoiset venäläiset sotilaat ryhtyivät suorastaan ryöstelemään Etelä-Viron maaseutua.²⁸¹

Valkoisten venäläisten Luoteisarmeijassa oli syksyllä 1919 jo 20 000 miestä ja virolaiset joutuivat turvautumaan moniin varotoimiin levottomuuksien ehkäisemiseksi. Järjestysongelmat helpottivat vasta Judenitsin Luoteisarmeijan aloitettua 7. lokakuuta Narvasta hyökkäyksen kohti Pietaria. Kuitenkin jo muutaman viikon kuluttua Luoteisarmeija joutui perääntymään demoralisoituneena ja epäjärjestyksessä Laidoner ei halunnut aseellisia venäläisiä riehumaan Viroon, joten Judenitsin vetäytyessä Viroon lokakuussa 1919, Luoteisarmeija riisuttiin aseista virolaisten toimesta. Judenits antoi 22.1.1920 lopullisen käskyn armeijansa lakkauttamisesta. Aseistariisumisen osittaista epäonnistumista osoittaa, että marraskuussa 1919 Virossa raportoitiin Luoteisarmeijaan kuuluneiden sotilasjoukkojen kulkevan aseistettuna maaseudulla. Viron suojeluskunnat saivat käskyn etsiä ja pidättää venäläissotilaat.²⁸²

²⁷⁷ Vahtola 1997, s. 312-313

²⁷⁸ Friedman 1972, s. 233

²⁷⁹ Kemppi 2000, 109

²⁸⁰ Rausmaa 1990, s. 22

²⁸¹ Kemppi 1998, s. 72

²⁸² Kemppi 2000, s. 109-111

Vielä helmikuussa 1920 oli käynnissä laajat etsinnät entisten Luoteisarmeijan sotilaiden ja virkailijoiden pidättämiseksi, jonka johdosta Kaitseliitin ylipäällikkö antoi 8.2.1920 entisille Luoteisarmeijan sotilaille kolme päivää aikaa luovuttaa aseensa ja ilmoittautua lähimpään Kaitseliitin esikuntaan. Vörumaalla suojeluskuntalaiset pidättivät vielä maaliskuuhun 1920 entisiä Luoteisarmeijan sotilaita.²⁸³

Ensimmäisessä vapaajoukossa toimintaohje pakko-otosta julkaistiin päiväkäskyssä: ”6 § Herroille komppania- ja patteripäälliköille huomautetaan, että he eivät ole oikeutetut ulosottamaan elintarpeita kuitteja vastaan paikkakunnan asukkailta. Ainoastaan erityisissä pakkotapauksissa on komppania- ja patteripäälliköillä oikeus tilata tai ostaa elintarpeita kuitteja vastaan ja tulee silloin kuitit jättää leimattuna asianomaisen komppanian tai patterin leimalla. Kaikki tilaukset täytyy käydä Viron intendentuurin edustajan, luutnantti Elb’in kautta.”²⁸⁴ Narvassa Ensimmäisen vapaajoukon, 3. komppanian päällikkö luutnantti Laaksonen totesi hänen komppaniassaan syntyneen vielä väärinkäsityksiä pakko-ottojen oikeutuksen osalta, mutta ruuan omin päin hankkiminen oli kyllä päättynyt kun pakko-otot oli kielletty.²⁸⁵ Komppanianpäällikön raportista voi ymmärtää, että suomalaiset olivat kyllä turvautuneet pakko-ottoihin muonavarojen hankkimisessa ainakin sotaretkensä alussa.

Viron intendentuurin järjestämän muonituksen heikosta tasosta johtuen päätti 5. komppanian päällikkö luutnantti Makkonen järjestää omatoimisen pakko-oton. Luutnantti Makkosen käskystä 27.1. hänen komppaniansa kaksi upseeria ja neljä sotamiestä takavarikoivat Narvassa asuvalta ravintoloitsijalta Jefim Saharoff:ilta 40 naulaa sokeria. Lisäksi 28.1. samat sotilaat takavarikoivat Saharoffilta vielä ¼ naulaa teetä ja korostivat samalla, että mikäli Saharoff halusi välttää ikävyyksiä, hänen tuli järjestää kahden tunnin kuluessa 300 naulaa sokeria. Saman päivän aikana yksi sotamies kävi vielä omatoimisesti takavarikoimassa Saharoffilta 5 pakettia tupakkaa jättäen kauppiaille tekaistulla nimellä kirjoitetun kuitin. Saharoff valitti tehtyjä pakko-ottoja I pataljoonan komentajalle kapteeni Eskolalle ja Saharoffin asuntoon asetettiin sotilasvartiosto, joka iltapäivällä pidatti sokeria noutamaan tulleet kaksi upseeria ja kolme sotamiestä, sekä heidän hallussaan ollut leimattu ja allekirjoitettu tosiste, joka oli ollut tarkoitus antaa Saharoffille kuitiksi pakkoluovutetuista tavaroista.²⁸⁶

Jefim Saharoffilta tehtyjen takavarikointien perusteella asiaa tutkittiin Ensimmäisen vapaajoukon sota-oikeudessa, jossa tutkittiin komppanian päällikkö luutnantti Makkosen ja hänen kahden upseerialaisensa mahdollista syyllisyyttä luvattomaan pakko-ottoon. Tutkittavat vetosivat siihen, että pataljoonassa ei ollut lainkaan sokeria ja takavarikko oli

²⁸³ Kemppi 2000, s. 109-111

²⁸⁴ Päiväkäsky no 17 I Suomalaiselle Vapaajoukolle 25.1., VVS I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, Omia päiväkäskyjä, D1, SA

²⁸⁵ Lt Laaksosen raportti 28.1.1919, VVS I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, Auditöörin asiakirjat, C2, SA

²⁸⁶ Kapt Eskolan raportti 28.1., VVS I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, Auditöörin asiakirjat, C2, SA

tehty tunnetun punaisen eli Saharoffin luona. Makkosen käskyn mukaan pakkoluovutetuista tavaroista oli valmistauduttu antamaan todistus saadun tavarain määrystä, jotta Saharoff olisi myöhemmin todistusta esittämällä voinut vaatia maksua pakkoluovutetuista tavaroista. Sotaoikeuden päätös oli jättää mahdollinen rangaistus II pataljoonan komentajan majuri Kanervan omaan harkintaan.²⁸⁷ Luutnantti Makkoselle²⁸⁸ tai muille pakko-ottoja tehneille ei kuitenkaan ole kirjallisissa lähteissä määritelty rangaistuksia. Luvattomiin pakko-ottoihin puututtiin kuitenkin ilmeisen tiukasti, mitä osoittaa asian tutkiminen rykmentin sotaoikeudessa. Rykmentin siirryttyä reserviin ja muonituksen muodostuessa säännöllisemmäksi ei pakko-ottoja suvaittu.

Pohjan Poikain rykmentissäkin kiellettiin helmikuun alussa omatoimiset kotitarkastukset ja pakkoluovutukset. Päiväkäsnyssä tuli kuitenkin esille, että pakkoluovutuksien varjolla tehtyjä laittomuuksia oli tapahtunut ja niihin syyllistyneet olivat olleet usein juovuksissa. Kalmin ratkaisuna oli, että juopottelu ilmoitettiin rangaistavaksi ja kotitarkastuksia sekä vangitsemisia oli oikeus toimeenpanna vain niillä, joilla oli eversti Kalmin tai hänen adjutanttinsa allekirjoituksella ja rykmentin leimalla varustettu määräys.²⁸⁹

Pohjan Poikien rykmentissä palvellet J. E. Sainio on kuvannut muonanhankintaa: ”Tyynesti selitti komppanianpäällikkö keittiömiehistöilleen: Ottakaa tästä hovista viisi lammasta ja jauhoja tai leipää päivän varalta tai tuokaa tuolta talosta lihaa ja leipää niin paljon kuin saatte, teurastakaa sika tai lammas. Ellei ole, niin seuraavasta sitten etsikää jotain syötäväksi kelpaavaa. Ottakaa hevoset ja aseistetut miehet mukaan, olkaa varovaisia ja toimikaa nopeasti.”²⁹⁰

Pohjan Poikain rykmentissä suhtauduttiin pakko-ottoihin, kuten luutnantti Kalervon keskustelusta miestensä kanssa Viron ja Lätin rajamailla käy ilmi.

”- Herra luutnantti, emmekö saisi tappa paria sikaa, kun ei tuo puurokaan oikein ota ajanpitkää maistuaakseen ?

- Kyllä vaan, mutta omassa maassa ei saa besorgata. Kun käynette Lätin maalta hakemassa, niin miks’ ei.”²⁹¹

Vallattuaan Marienburgin Kalm antoi käskyn molemmille pataljoonilleen, että kummankin tulee asettaa komennuskunta keräämään sotasaalista eri puolilta kauppalaa ja samalla puhdistamaan Marienburg siellä mahdollisesti piileskelevistä punakaartilaisista.

²⁸⁷ Ur Auditörens brefkoncept No 9/1919 B Krigsrättens protokoll, VVS I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, Auditöörin asiakirjat, C2, SA

²⁸⁸ Ltn Makkonen oli 31-vuotias, Nikolain kadettikoulusta v. 1915 valmistunut ammattisotilas, ansaitsi Suomen sisällissodassa II lk vapaudenmitalin, VVS I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, Henkilökortisto A-Ö, B1, SA

²⁸⁹ Päiväkäsny no 25 Pohjan Pojille 6.2., VVS Esikunta, Omia päiväkäskyjä 1919, D2, SA

²⁹⁰ Sainio 1919, s. 93

²⁹¹ Kalm 1921, s. 88

Patteriston ja ratsuosaston tuli kerätä rehua kauppalan ulkopuolelta ja saalis oli koottava rautatieasemalle.²⁹²

Jääkärikapteeni Hannula kertoi, että hänen muodostettuaan sotasaaliin keräämistä varten komennuskunnan, olivat myös jotkut yksittäiset sotilaat alkaneet omavaltaisesti toimeenpanna kotietsintöjä, anastaen tavaraa puna-armeijan jättämistä varastoista ja myös yksityisiltä, etupäässä kuitenkin vain juutalaisilta, jotka kaupungin asukkaiden ilmoitusten mukaan olivat kauttaaltaan bolševikkeja. Yksityinen ryöstely lopetettiin kuitenkin pian rykmentin järjestyspartioiden avulla ja ryöstöjä tapahtuikin vain Marienburgin valloituksen ensimmäisten tuntien aikana.²⁹³

Oman arvionsa Marienburgista on antanut paikalla ollut vänrikki Eero Ketola, joka julkaistussa muistelmakirjoituksessaan kertoi seuraavaa: ”Marienburg oli valloitettu. Komppania majoitettiin aseman wieressä olewaan autioon taloon. Päivä kului kulkiessa talosta taloon hywäsydämisten marienburgilaisten antimia maistellen.”²⁹⁴

Hyvin toisenlaisen kuvan Marienburgin tapahtumista antaa Pohjan Poikain rykmentissä palvellut Pekka Kiiski: ”Marienburg. Saavuimme tänne tänään (21.2.) klo 10.30 aamulla. Taistelut meidän osalta eivät taaskaan olleet kovia. I Pataljoona sitä vastoin sai taas kovemman osan kantaa ja haavoittui siitä miehiä paljon. Surullista on taas nähdä sitä rosvousta, mikä rehoitti täällä meidän suomalaisten toimeenpanemana. Minä en voi sanoa tätä enää besorgaukseksi. Tämä on niin hävytöntä, että minä häpeän nimittää niitä suomalaisiksi, jotka ovat tämän panneet toimeen.”²⁹⁵

Eversti Kalm käsitteli takavarikoiteja 26.2. rykmentin päiväkäskyssä seuraavasti: ”5 § Olen Marienburgissa antanut rykmentilleni seuraavan määräyksen: Kaikille upseereille, alipäällystölle ja miehistölle on vielä kerran selitettävä miten rikollista ja suomalaisen sotilaan mainetta alentavaa on ryöstäminen, kotitarkastukset ja sotatarpeiden kaupustelu, ja että takavarikoimisia ovat oikeutetut toimeenpanemaan ainoastaan ne upseerit komennuskuntineen, jotka ovat määrättyjä takavarikoimaan ja kokoamaan muonavaroja ja taisteluvälineitä rykmentin tarpeisiin ja varastoon. Upseerit ovat velvollisia valvomaan, että kaikki rykmentille tarpeelliset sotatarpeet mm. kaatuneiden vihollisten vaatteet, puhelinjohdot, hevosten valjaat jne tulevat tarkoin kootuksi ja on heidän kaikin keinoin estettävä sotilaskuria hävittävää ryöstämishalua ja pidätettävä rikolliset. Ylläm. tarkoitusta varten järjestäköön kukin pataljoona ja patteristo alueellaan patrullit.”²⁹⁶

²⁹² Helanen 1921, s. 485

²⁹³ Kalm 1921, s. 153 ja Helanen 1921, s. 486

²⁹⁴ Kallio 1922, s. 26

²⁹⁵ Heino 2000, s. 33, Pekka Kiisken muistiinpanot puhtaaksikirjoittanut Vilho Helanen kertoi poistaneensa niistä kaikki ”suoranaiset raakuudet ja rivoudet”.

²⁹⁶ Päiväkäsky no 37 Pohjan Pojille 26.2.1919, VVS Esikunta, Omia päiväkäskyjä 1919, D2, SA

Edellämainittu käsky annettiin viisi päivää Marienburgin valtauksen jälkeen, mikä on mielestäni selvä osoitus sille, että luvattomia takavarikoiteja oli jo tapahtunut.

Takavarikoinnit olivat jälleen esillä 16.3. Pohjan Poikain rykmentin päiväkäskyssä: ”5 § Koska yhä on tapahtunut, että sotilaamme omavaltaisesti takavarikoivat maalaistaloista ruokatarpeita jättäen todisteiksi kaikenlaisia kuitteja, vieläpä jonkun joukko-osaston leimaakin on väärinkäytetty kuittien vahvistukseksi, määrään, että jos tällaista vasta sattuu tullaan syylliset tuomitsemaan sota-oikeudessa väärennyksestä ja ryöstöstä ja pannaan tuomio ilman armoa heti täytäntöön.”²⁹⁷ On huomioitava, että omatoimiset takavarikoinnit oli kielletty jo 6.2. annetulla päiväkäskyllä ja kieltö siis uusittiin 26.2. ja 16.3. Käskyn toistaminen on nähdäkseni selvä osoitus siitä, että annettuja käskyjä oli laiminlyöty ja varkauksia oli tapahtunut yhä edelleen.

VAP:n puheenjohtaja Louhivuori tunnusti kirjeessään Pätsille suomalaisten vapaaehtoisjoukkojen tekemät ryöstöt. Louhivuoren mukaan suomalaiset saisivat hävetä tekojaan.²⁹⁸ VAP:n edustajan tohtori Kettusen mukaan kuri vapaaehtoisten joukossa oli huonoa ja moraaliset käsitteet olivat hämärtyneet. Esimerkiksi erään ravintolan omistaja oli tullut laskun kanssa emissaarin puheille, kun kaksi upseeria olivat käyttäneet ravintolan palveluja ja tekaistuilla nimillä jättäneet maksumääräyksen, jonka sanoivat emissariaatista maksettavan. Emissaari kieltäytyi maksamasta ja kehotti ravintoloitsijaa etsimään upseerit käsiinsä.²⁹⁹

Tallinnan etappi joutui usein tekemisiin tapausten kanssa, joissa maksuksi oli tarjottu tekaistuja kuitteja, esim. 8.2. virolainen ajuri Jaanus tuli valittamaan, että vääpeli Sundström oli jättänyt 30 mk ajopalkkaa maksamatta.³⁰⁰ Tosiasiassa virolaisten ajurien käyttäminen tekaistuja maksumääräyksiä vastaan oli niin yleistä, että Pohjan Poikain rykmentissä oli jo tammikuussa kyseinen käyttäytyminen kielletty rykmentin päiväkäskyllä.³⁰¹ Omavaltainen kyydityksen vaatiminen ja siviilien laitton rasittaminen oli myös SRL:n perusteella kiellettyä ja teosta saatettiin tuomita järjestysrangaistukseen tai vankeuteen korkeintaan neljäksi kuukaudeksi.³⁰²

Sotasaaliskysymys oli esillä suomalaisten palatessa Suomeen, tällöin eräät henkilöt pyrkivät viemään mukanaan Virossa haltuunsa saamaa omaisuutta. Saaliiden kuljettamista pystyttiin kuitenkin valvomaan sikäli, että kaikki liikenne tapahtui laivoilla Tallinnasta Helsinkiin ja viimeistään Suomen tulli tarkasti maahan tulevan materiaalin.

²⁹⁷ Päiväkäsky no 54 Pohjan Pojille 16.3.1919, VVS Esikunta, Omia päiväkäskyjä 1919, D2, SA

²⁹⁸ Louhivuoren kirje Pätsille 24.3.1919, O.W. Louhivuoren kokoelma, kansio 31, KA

²⁹⁹ Kettunen 1948, s. 42

³⁰⁰ Tiedote 8.2.1919 no 4, VVS Suomalaisten vapaajoukkojen Tallinnan etappi, E3, SA

³⁰¹ Päiväkäsky no 21 Pohjan Pojille 30.1.1919, VVS Esikunta, Omia päiväkäskyjä 1919, D2, SA

³⁰² SRL (16.7.1886), 134 §

Suomen tulli halusi lähinnä varmistua että sotilaat eivät tuo mukanaan Suomeen aseita ja VAP antoi jo tammikuussa ohjeen Tallinnan edustustoon, että kaikki aseet takavarikoidaan hallituksen toimesta ja kyseinen tarkastus tulisi jo tehdä Tallinnassa.³⁰³

Palatessaan Väinämöisellä Helsinkiin, olivat eräät suomalaisen vapaaehtoisjoukkoon kuuluvat ruotsinkieliset upseerit päättäneet ottaa muistoksi kaksi komeaa ratsuhevosta, jotka karvoihin leikattujen merkkien perusteella kuuluivat Viron armeijalle. Tullimiesten tiedustellessa, miten he olivat saaneet hevoset omistukseensa, näyttivät upseerit heillä olevan Viron armeijan yli-intendentin eversti Reimanin todistus siihen, että heillä oli oikeus viedä hevoset mukanaan. Kettunen pyrki selvittämään asiaa, mutta ei saanut eversti Reimania puhelimeen ja ilmoitti tällöin, että Väinämöinen-laiva ei lähde laiturista, ennenkuin hevoset ovat maalla. Sotilaat yrittivät painostaa laivan kapteenia lähtemään, mutta hän ilmoitti määräysvallan olevan Kettusella. Upseerit toivat kiroillen hevoset laiturille Kettustakin uhkailtiin. Myöhemmin ilmeni, että Reiman ei muistanut kyseisenlaista lupakirjaa kirjoittaneensa.³⁰⁴

Kotiutuessaan Pohjan poikien rykmentin sotilaat menivät virolaisista tullimiehistä välittämättä laivaan, jolloin emissaari Kettunen totesi, että he eivät pääse Suomeen, ennenkuin Helsingin tulli kerää luvattomat tavarat tarkasti pois. Kettusen mukaan tulli ei lopulta takavarikoinut suinkaan pelkkää tyhjänpäiväistä rihkamaa, sillä kotiutuvien mukana oli mm. raskas konekivääri.³⁰⁵

Huhtikuussa 1919 julkaisi VAP Suomen sanomalehdistössä selvityksen: ”Viron Avustamisen Päätoimikunta ilmoittaa, että huhut ryöstöistä ja muista tihutöistä, joita muka suomalaiset vapaaehtoiset Virossa olisivat tehneet, ovat sekä Viron viranomaisten antamien lausuntojen että Viron Avustamisen Päätoimikunnan toimeenpanemien tutkimusten mukaan perättömiä. Se, että väestö Virossa on erinäisillä seuduilla erittäin vastahakoisesti täyttänyt majoitus- ja muonitusvelvollisuutensa, on saattanut sekä suomalaisia vapaaehtoisia että Viron omaa sotaväkeäkin käyttämään pakotusta.”³⁰⁶

On ilmeistä, että pakko-ottoja tapahtui ja Suomessa pakko-otoista levinneet juorut koettiin ilmeisesti niin kiusallisiksi, että VAP päätti puolustautua julkisessa sanassa. On kuitenkin epätodennäköistä, että sanomalehtikampanjalla kyettiin syntyneitä mielikuvia puhdistamaan. Käytännössä ainoa keino puolustautua olisi ollut puolueeton tutkimus, mutta käytännössä tekojen tutkimiseen ei ollut voimavaroja ja on toki mahdollista, että puolueeton tutkimus olisi vain entisestään himmentänyt vapaaehtoisjoukon kilpeä.

³⁰³ Sähke Helsingistä tri Holmalle Tallinnaan 29.1., VVS Viron vapaaehtoisen apuretkikunnan Tallinnan emissariaatti, kirjeistöä, F1 SA

³⁰⁴ Kettunen 1948, s. 43-44

³⁰⁵ Kettunen 1948, s. 55-56

³⁰⁶ Helanen 1921, s. 207

4.3. Rikoskoplat

Epävakaat olot vetävät puoleensa ihmisiä, jotka uskovat hyötyvänsä sekasortoisesta tilanteesta. Mielenkiintoista on se, että epävarmoissa oloissa yksilö etsii turvaa ryhmästä. Sotilasyhteisön sisään muodostuu kaveripiirejä, joissa yksilön itsenäisen toiminnan merkitys vähenee ja on ilmeisen tärkeää käyttäytyä ryhmän odotusten mukaan.

Käytettävissä olevan materiaalin perusteella on ryhmän merkitystä mahdotonta täysin osoittaa, mutta sen on täytynyt olla huomattava. Väitän, että vähintään kolmannes tutkimuksessani käsitellyistä rikostapauksista oli ryhmän tekemiä ja voi jopa olettaa, että jopa puolet kaikista tehdyistä rikoksista tehtiin ryhmässä. Nähdäkseni omaisuusrikokset ja karkauspäätökset muodostuivat hyvin usein ryhmän ratkaisuina.

Perusteena ryhmän muodostumiseen oli usein sama yksikkö, eli edes eri komppanioista olevat sotilaat harvemmin muodostivat yhteisiin rikoksiin syyllistynyttä ryhmää. On silti ilmeistä, että hyvin usein samasta rikoksesta syytetyt olivat jopa lähtöisin samasta kunnasta, jolloin keskinäiselle luottamukselle oli jo selvästi syvempi pohja.

Arviotani ryhmien muodostumisesta tukee myös Olavi Hovin tutkimus. Hän totesi jo värväytymispäätöksen muodostuneen toveripiirissä useammin kuin yksin. Vaikka ero oli pieni, niin ulkopuolinen henkilö vaikutti huomattavan usein lähtöpäätöksen syntymiseen. Lähtöpäätöksen tekeminenkin osoitti kollektiivisen päätöksen syntyneen helpommin, kuin itsenäisesti tehdyn ratkaisun.³⁰⁷ Lähtöpäätöksenkin syntyessä usein ryhmän tekemänä ratkaisuna on luonnollista olettaa vastaavaa kehitystä tapahtuneen Virossa miesten keskinäisen yhteenkuuluvuuden kasvaessa yhteisten kokemusten myötä.

Apuretkikunnassa tiedostettiin epävirallisten ryhmien toiminta ja osaksi se oli jopa suositeltavaa, sillä katsottiin ryhmän myös toimivan järjestyksen ylläpitäjänä.³⁰⁸ Ryhmän keskinäinen solidaarisuus vaikutti myös taistelutilanteessa ja on tunnustettu tosiasiaksi, että sisäisesti kiinteä sotajoukko kykenee parhaiten selviytymään taistelussa. Ongelma syntyy, kun ryhmä muodostuu saalistuksesta ja ryöstöistä kiinnostuneista yksilöistä.

Ryhmän toimeenpanema rikos tunnetaan ilmiönä myös vertailuryhmässä. Aunuksen sotaretkellä masentavan ja raskaan perääntymisen jälkeen 11 oululaista sotilasta tunkeutui Vieljärven kirkkoon varastaen rahaa, jauhoja ja juoden useita pulloja kirkkoviiniä. Joukko pidätettiin ja kuulusteluissa tuli ilmeiseksi, että teko oli ”sakin päätös”, johon syynä oli nälkä. Sotilaille ei oltu maksettu palkkoja ja huollon lakattua toimimasta he olivat joutuneet itse ostamaan elintarvikkeita paikalliselta väestöltä.

³⁰⁷ Hovi 1971, s. 152

³⁰⁸ Ks. kappale 2.3. Sotilaallisen järjestyksen ylläpito rykmenteissä

Rangaistukseksi teloitettiin kiihottajana toiminut sotilas ja muista syytetyistä yksi arvalla valittu. Arpa osui ryhmästä syyttömimpään, joka lopulta myös teloitettiin.³⁰⁹

Viron vapaussodassa ryhmän tekemä rikos oli usein toistuva ilmiö.³¹⁰ En ole erikseen tilastoinut ryhmässä tehtyjä rikoksia, sillä ryhmät muodostuivat epävirallisesti ja osa ryhmien jäsenistä teki myös itsenäisiä rikoksia. Laatiessani tilastot rikoksiin syyllistyneistä olen käsitellyt jokaista rikoksiin syyllistynyttä yksilönä, kun tutkimustehtävässäni määrittelemäni edellytykset täyttyvät.

Lukuisista ryhmistä, joita todella voi kutsua suorastaan rikoskopliksi olen tuonut esille kolme epävirallisesti muodostunutta suomalaisryhmää, joita yhdistävänä piirteenä oli nimenomaisesti pyrkimys etsiä sotatoimista henkilökohtaista hyötyä.

Ensimmäinen tieto suomalaisesta rikolliskoplasta oli paroni von Hackelbergin 20. tammikuuta tekemä ilmianto, jonka mukaan suomalainen ryhmä oli ryöstellyt Peddarin moisiolla. Ensimmäisessä vapaajoukossa tehdyn tutkinnan mukaan syyllisiä Peddarin moision ryöstössä olivat Ensimmäisen vapaajoukon 1. komppaniaan kuuluneet kersantti Paavo Lähteenmäki ja sotamiehet Vilho Latvanen, Arvo Aaltonen ja Johansson. Narvasta kyseiset sotilaat olivat lähteneet 21.1. uudelle ryöstöretkelle Ivangorodin suuntaan, mutta joutuivat bolševikkien väijytykseen. Tutkinnassa ei saatu selvyyttä, mitä ilmiannossa mainituille tavaroille oli tapahtunut.³¹¹ Lähteenmäki, Latvanen ja Aaltonen saivat surmansa väijytyksessä, mutta Johansson palasi apuretkikunnan riveihin.³¹²

Toinen rikolliskoplaksi tulkittava ryhmä muodostui ”jääkärikapteeni” Penttilän ympärille. Albert Penttilä oli palvellut 27. jääkäripataljoonassa, osallistunut Suomen sisällissotaan ja ottanut osaa Vienan Karjalaan tehtyyn retkeen. Viroon Penttilä lähti 3.12.1918 tuntemansa Ferdinand Ungarsin mukana. Hänet lähetettiin rintamalle Viron 5. rykmentin tiedusteluosastossa. Priskin taistelussa Penttilä haavoittui jalkaan ja vietettyään kolme päivää sairaalassa hän palasi rintamalle. Kopla muodostui Penttilän saadessa käskyn lähteä tiedusteluretkelle, jolloin hän otti mukaansa Gustafssonin ja Westerbergin. Ryhmä kävi Suomessa, josta palattuaan he jatkoivat kohti Riikaa.³¹³ Kapteeni Penttilä liikkui talvikuukausina Baltiassa ja kävi Suomessa ilman, että hänen toimiaan voi täysin tyhjentävästi selvittää, joten hän saattoi käydä Saarenmaallakin.

³⁰⁹ Vahtola 1997, s. 427-428

³¹⁰ Ks. esim. kappale 3.2. Teloitus rankaisumuotona: Kalasnikoff'in perheen tapaus, jossa neljä sotamiestä I Suomalaisesta Vapaajoukosta olivat syytettynä siviilien ryöstämisestä.

³¹¹ Auditöörin vastaus kenr Wetzterille, VVS I Suomalainen Vapaajoukko, Esikunta, Auditöörin asiakirjat C2, SA

³¹² Heino 2000, s. 40; Heitä ei ole huomioitu tutkimukseni tilastoissa, koska tutkimustehtävässäni asetetut edellytykset puuttuvat. Epäillyt saivat surmansa ennenkuin heidät voitiin asettaa sota-oikeuden tutkittaviksi.

³¹³ Penttilän kuulustelu 16.4.1919, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

Suomalainen oikeudenhoito joutui kosketuksiin koplan kanssa, kun Tallinnan etapin partio löysi kaksi Viron armeijassa palvelutta suomalaista, eli vänrikki Westerbergin ja lähetti Gustafssonin alkoholin vaikutuksen alaisena häiritsemässä virolaisen siviilin kotirauhaa.³¹⁴ Lopulta Penttilän, Westerbergin ja Gustafssonin muodostama kopla vangittiin Väinämöinen-laivalla matkalla Suomeen.³¹⁵ Sotamies Heinrich Gustafsson oli pidätettynä 21.3. Tallinnan etapissa ja sairaalassa, josta siirrettiin myöhemmin Suomeen.³¹⁶ Westerbergin pidätysaika ei ole selvillä.

Kapteeni Penttilä luovutettiin Viron viranomaisille epäiltynä yhteyksistä Saarenmaan kapinaan. Hän oli vangittuna vaikeissa olosuhteissa virolaisessa vankilassa ja kuulustelussa 2.4. Penttilää syytettiin Viron tasavallan vastaisista toimista ja tietojen hankkimisesta. Sotatuomari Majantien nähdessä syyteasiakirjat hän katsoi retken olleen seikkailumatkan, jolla mahdollisesti tehdyt hairahdukset oli sovitettu siihenastisen vankilassaolon aikana. Penttilä siirrettiin virolaisesta vankilasta suomalaisten valvontaan 16.4. Suomen hallituksen edustajan senaattori Kairamon toivomuksesta. Everstiluutnantti Göös hyväksyi Majantien perustelut vapautuspäätökselle ja 20.4. Penttilä lähetettiin Suomeen.³¹⁷ Viron retken jälkeen Penttilä jatkoi seikkailujaan.³¹⁸

Kolmas rikoskopla muodostui vänrikki Niilo Aaltosen ympärille. Niilo Aaltonen osallistui Kahalan kahakkaan Ensimmäisessä vapaajoukossa, jonka jälkeen kertoi saaneensa suullisen luvan palata Tallinnaan hoitaakseen sukupuolitautiaan. Tallinnasta Aaltonen lähti luvatta Helsinkiin 14.1. käyden Tilkan sairaalassa, josta saamallaan lääkkeillä hoiti itseään asunnossaan. Helsingissä Aaltonen seurueineen ryösti eräältä juutalaiselta 17 pulloa konjakkia (noin 6000 markan arvosta).³¹⁹

Aaltonen palasi Tallinnaan 23.1., mutta hänet ja seurassaan ollut jääkärikersantti Kosonen vangittiin seuraavana päivänä. Kosonen pakeni ja Aaltonen ilmoitti lähtevänsä etsimään Kososta. Tallinnassa Aaltonen tutustui venäläiseen upseeriin, joka Jürussa esitteli Aaltoselle eversti Bulak-Balahovitsin, jolle Aaltonen lupasi värvätä Suomesta miehiä valkoisten venäläisten palvelukseen, minkä johdosta laadittiin 7.2.1919 Rasinissa

³¹⁴ Patrulliraportti 1.2.1919, VVS Suomalaisten vapaajoukkojen Tallinnan etappi E3, SA: kyseinen kotirauhansa häiritsemistä valittanut siviili oli ilmeisesti prostituoitu

³¹⁵ Penttilän kuulustelu 16.4.1919, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sotaoikeuden asiakirjat C1, SA

³¹⁶ Vankipassitukset, VVS Suomalaisten vapaajoukkojen Tallinnan etappi, Vankien passituskirja, Ab3

³¹⁷ Majantien kirje Göösille 19.4.1919, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sotaoikeuden asiakirjat C1, SA

³¹⁸ Vahtola 1997, s. 93. Viron retken jälkeen Penttilä pyrki Aunuksen retkikuntaan ja vaikka hänen Suomen sisällissodassa ja Virossa osoittamansa rohkeus tunnustettiin, niin häntä ei hyväksytty häikäilemättömän besorkkaajan maineen vuoksi. Penttilä hyväksyi rauhallisesti hylkäämisensä, ryypäsi erään Virossa palvelleen ”kapteeni” Komulaisen kanssa pari päivää Sortavalassa ja matkusti pois, joskin Aunuksen retkikunta sai vielä Viipuristakin Penttilän ja Komulaisen hotelli- ja ravintolalaskuja. Myöhemmin Penttilä osallistui Vienan metsäsissikapinaan 1921-1922 ja palveli Ranskan muukalaislegioonassa sekä Meksikon armeijassa. Yhdysvalloissa hän toimi presidentti Rooseveltin autonkuljettajana. Talvisotaan Penttilä palasi Suomeen ja sai tällöin lopulta kapteenin arvon myös Suomen armeijassa.

³¹⁹ Viron Vapaaehtoisen apuretkikunnan Tiedusteluosaston raportti 12.2., VVS Viron vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sotaoikeuden asiakirjat, Liite B Ilman sotaoikeuden päätöstä Tallinnan vankiloista vapautettuja koskevia asiapapereita, C1, SA

päiväty värväyssopimus. Bulak-Balahovits käski kornetti Buljan lähteä Aaltosen seuraksi Tallinnassa olevaan venäläisesikuntaan järjestämään värväystä. Matkallaan Tartosta Tallinnaan Aaltonen oli humalassa kertonut hänellä olevan jo 300 ratsumiestä, neljä upseeria ja neljä konekivääriä siinä matkan varrella. Kun miehiä ei ollut Aaltosen ilmoittamassa paikassa, ilmoitti Aaltonen miestensä menneen jo toista tietä rintamalle.³²⁰

Buljan esitti värväyssuunnitelman Tallinnassa venäläisesikunnassa ja paikalla oli tulkkina suomalainen luutnantti Corell. Corell oli itsekin valmis liittymään ja arvioi 1000 miehen värväykseen tarvittavan ½ miljoonaa markkaa, minkä venäläiset lupasivat toimittaa. Aaltosen seurue keskittyi Tallinnassa juopotteluun, kunnes 12.2. Aaltonen ja kersantti Drake pidätettiin ja toimitettiin Tallinnan etappiin. Aaltonen kertoi saaneensa suunnitelmastaan valkoisilta venäläisiltä vain kymmenen ostruplaa. Luutnantti Corell ja jääkärikersantti Kosonen kertoivat Aaltosen huijanneen venäläisiltä 1000 mk, joista osan tämä oli jakanut koplalleen. Kuulustelussa Aaltonen kertoi suunnitelmansa olleen humalapuhetta, mutta uskoi voivansa värvätä Suomesta miehiä, joille maksettaisiin 300 mk kuukaudessa. Luutnantti Corell totesi havainneensa Aaltosen epäluotettavaksi juopoksi ja varoittaneensa venäläisiä upseereja luottamasta Aaltoseen liikaa.³²¹

Tallinnassa Aaltonen oli pidätettynä vain yhden päivän, kunnes hänet siirrettiin Wesenbergin päävahtiin, jossa hän myös yhden päivän oltuaan karkasi hevosvarkaudesta syytetyn Andersin kanssa.³²²

Aaltonen joutui pian uudestaan vangiksi ja hänen tapaustaan käsiteltiin Apuretkikunnan sota-oikeudessa 4. maaliskuuta. Sota-oikeudessa Aaltosta syytettiin karkaamisesta Ensimmäisestä vapaajoukosta ja hevosvarkaudesta, mutta ei lainkaan venäläisiltä tehdystä kavalluksesta. Aaltonen ilmoitti, että hänellä pidätettäessä olleet hevoset olivat Viron armeijan, joita käyttäen hän ja seurassaan olleet kolme suomalaista miestä olivat olleet matkalla rintamalle.³²³

Aaltosen koplaan kuuluneista pidätettiin 14.3. jääkärikersantti Kosonen Valgassa Pohjan Poikain rykmentin sotilaiden toimesta ja Kosonen passitettiin Tallinnaan.³²⁴ Kosonen merkittiin otetuksi Tallinnan etapin päävahtiin 19.3., josta myös Niilo Aaltonen siirrettiin ilman pitempiä rangaistusseuraamuksia jo 31.3. takaisin Suomeen.³²⁵

³²⁰ Viron Vapaaehtoisen apuretkikunnan Tiedusteluosaston raportti 12.2., VVS Viron vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sota-oikeuden asiakirjat, Liite B Ilman sota-oikeuden päätöstä Tallinnan vankiloista vapautettuja koskevia asiakirjoita, C1, SA

³²¹ *ibid.*

³²² Väpäpeli Lahden raportti 19.2., VVS Viron vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sota-oikeuden asiakirjat, Liite B Ilman sota-oikeuden päätöstä Tallinnan vankiloista vapautettuja koskevia asiakirjoita, C1, SA

³²³ Sota-oikeuden pöytäkirja 4.3., Viron Vapaaehtoisen apuretkikunnan Tiedusteluosaston raportti 12.2., VVS Viron vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sota-oikeuden asiakirjat, Liite B Ilman sota-oikeuden päätöstä Tallinnan vankiloista vapautettuja koskevia asiakirjoita, C1, SA

³²⁴ Ilmoitus Kososen vangitsemisesta, VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja, C1, SA

³²⁵ Vankipassitukset, VVS Suomalaisten vapaajoukkojen Tallinnan etappi, Vankien passituskirja, Ab3

Kolmessa esimerkissä rikoskoplissa korostuu ryhmä, jossa on selvä johtaja. Johtaja muodostui myös niissä ryhmissä, joissa ei miesten keskinäisten sotilasarvojen välillä ollut eroja, vaikka pääsääntöisesti epävirallisissa ryhmissä johtajalla oli korkeampi sotilasarvo tai hän oli iältään muita vanhempi. Ilmeisesti johtajan asema edellytti myös tietynlaista karismaa, mikä ei välttämättä korreloitunut fyysiseen ikään, minkä osoituksena Penttilä oli alle 20-vuotias, mutta silti selvä johtaja ryhmässään.

Kuuluminen tiettyyn ryhmään toi turvaa, se oli sosiaalisen hyvinvoinnin kannalta tärkeää, mutta kriisioloissa ryhmän jäsenyys saattoi olla jopa elinehto. Ryhmät muodostuivat luonnollisesti laumanomaisesti vahvan johtajan ympärille, jolloin syntyi selvä riippuvuussuhde. Ryhmän johtaja huolehti muusta ryhmästä ja tämän huolenpidon ja ohjaamisen hintana oli ryhmän jäsenten lojaalisuus johtajaa kohtaan. Keskinäinen lojaalisuus saattoi saada negatiivisia piirteitä, mikäli ryhmä suuntautui rikoksiin. Tällöin myös muuten lainkuuliainen henkilö saattoi osallistua muiden mukana ryöstöihin.

5. PALVELUSRIKOS

5.1. Taisteluvellisuuden laiminlyöminen, eli karkuruus ja pelkuruus

Karkuruus ei ollut pelkästään vain Virossa palvelleiden suomalaisten vapaaehtoisten ongelma, sillä Suomen vakinainen armeija kamppaili saman ongelman kanssa maan itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina. Karkuruuden perussyiksi katsottiin joukko-osastoissa heikko ravintotilanne, joka aiheutti varusmiehissä suoranaista nälkää, samoin huono vaatetus- ja majoitustilanne heikensi mielialaa. Koulutetun kantahenkilökunnan määrä oli vähäinen ja heidänkin koulutuksensa sekalainen, mistä syntyi esimiesten kesken ristiriitoja ja myös joukko-osastojen taloushoidossa ilmeni suoranaisia väärinkäytöksiä. Varusmiehiin kohdistetut kuritoimenpiteet jakoivat mielipiteitä ja yleiseen asevelvollisuuteen ei oltu totuttu, jolloin varusmiesten oli vaikea tottua varuskuntaelämän rajoituksiin.³²⁶

Materiaalisten ja suoraan hyvinvointiin vaikuttaneiden seikkojen lisäksi varusmiehiin saattoi kohdistua Suomessa myös ulkopuolista kiihotusta ja vuoden 1918 sisällissota vaikeutti myös osan varusmiesainesta suhtautumista positiivisesti armeijaan. Tosiasia oli kuitenkin, että Suomen vakinaisessa armeijassa vuosina 1918-1919 karkaamistapaukset saattoivat nousta 10-24 prosenttiin joukko-osaston keskimääräisestä vahvuudesta.³²⁷

Karkuruusongelma esiintyi myös 27. jääkäripataljoonassa, josta Lockstedtin koulutusleirin aikana karkasi yhdeksän miestä. Saksalaiset osoittivat karkurien kohtelussa melkoista lempeyttä, sillä oltuaan aikansa pidätettynä karkurit siirrettiin

³²⁶ Kronlund 1992, s. 254

³²⁷ *ibid.*

siviilitöihin.³²⁸ Rintamakaudella neljä miestä loikkasi venäläisten puolelle.³²⁹ Mielestäni karkuruuden vähäisyyden syynä oli se, että miehet ymmärsivät karkaamisen onnistumisen olevan erittäin vaikeaa vieraassa maassa. Niskoittelu ja yliloikkausten tapahtuminen johtui lähinnä siitä, että usko Suomen vapaustaisteluun horjui.

Vertailuryhmän DBAC:n kokonaisvahvuuden ollessa 189 miestä, sen riveistä karkasi kaksi miestä. Karkureita olivat kornetti Knud Christensen ja sotamies Lerbech. Kummankaan kiinnioittamisesta tai tuomioista ei ole mainintoja.³³⁰

Suomalaisten vapaaehtoisten karkuruus on jäänyt ja jäänee enemmän tai vähemmän selvittämättömäksi. Ongelman muodostaa tilastoinnin puutteet ja se, että tietyissä tapauksissa mies karkasi ja palasi omin päin muutaman päivän kuluttua ja saattoi vielä myöhemmin karata uudelleen.

Karkuritilastot ovat ristiriitaisia ja hyvä esimerkki on Pekka Väätäinen. Eversti Kalm on vielä v. 1921 ilmestyneessä kirjansa tappioluetteloissa maininnut sotamies Pekka Väätäisen joko kaatuneen tai joutuneen vihollisen vangiksi.³³¹ Kyseinen sotamies Pekka Väätäinen oli kuitenkin todistettavasti oleskellut helmikuussa Tartossa, eli hän oli taistelussa poistunut luvatta rykmentistään, jolloin häntä oli luultu kaatuneeksi. Väätäinen oli joutunut 28.2. Etsivän poliisin pidättämäksi ja asian selvittyä Väätäinen oli siirretty Wetzlerin esikunnan komendantuurin käyttöön.³³²

On huomioitava, että Viron apuretkikunnan henkilöstön tilastointi ja kortistot ovat niin sekavia, että myöskään akatemiaprofessori Ylikankaan johtaman Suomen sotaturmat 1914-1922 – projektin ensimmäisessä julkaisussa ei saatu vastauksia kaikkiin kysymyksiin. Merkillepantavaa on Heinon tilastoissa oleva selvä virhe, sillä hän on kirjannut Pekka Väätäisen kaatuneen 31. tammikuuta Pajun taistelussa, vaikka kyseinen mies oli tosiasiallisesti karannut tuossa taistelussa.³³³

Omassa tutkimuksessani olen huomionut karkuruustapaukseksi varsinaisten onnistuneiden karkuruustapausten lisäksi myös ne, joissa mies oma-aloitteisesti palasi ja annettiin palata palvelukseen. Varsinaiseen oikeudelliseen käsittelyyn karkuruus joutui vain murto-osassa tapauksissa, mutta koska sotilaan poistuminen rivistä on niin selvä

³²⁸ Lauerma 1966, s. 316: Lisäksi kurinpidollisena toimenpiteenä teloitettiin yksi ja seitsemän miestä tuomittiin pakkotyöhön. Pataljoonassa syntyneiden niskoittelujen seurauksena toimitettiin Bahrenfeldin työleirille kaikkiaan 169 miestä ja muilla tavoin pataljoonasta poistettiin 20 miestä. Taistelutappiot rintamakaudella olivat vain 62 kaatunutta ja haavoittunutta kokonaisvahvuudeltaan 1457 miehen pataljoonasta

³²⁹ Lauerma 1966, s. 537-540

³³⁰ Jensen 1998, s. 173-178

³³¹ Kalm 1921, s. 297

³³² Luettelo pidätetyistä, VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, Luettelo Pääesikunnan Etsivän poliisin vangitsemista henkilöistä B3, SA

³³³ Heino 2000, s. 89

rikos sotilaallista järjestystä kohtaan, olen ottanut kokonaislukuun myös ne henkilöt, joita ei asetettu oikeudelliseen vastuuseen.

Karkuruustapausten tilastoiminen on ongelmallista. Varsinkin ne karkurit, joita ei saatu enää kiinni jäivät hyvin tuntemattomaksi. Tuntemattomat aiheuttavat tilastoihin (liite 1a ja liite 1b) karkuruustapausten kohdalle erittäin moneen kohtaan merkinnän: ”ei tietoa”. On silti oletettavaa, että kyseiseen kohtaan merkityt karkurit ovat pääsääntöisesti sosiaaliselta taustaltaan vastaavia kuin ne, joista on tarkempia tietoja, joten en ole antanut tietojen vajavaisuuden häiritä. Tähän taisteluvollisuuden rikkoneisiin olen sijoittanut sekä varsinaiset karkurit, mutta myös pelkuruuden vuoksi erotetut, sillä pääsääntöisesti sotilas sai pelkuruussyytteen poistumalla luvatta taistelusta.

Niistä taisteluvollisuuden välttämisestä syytetyistä, joiden kotipaikka tiedetään, useimmin, eli 28,9 % tapauksissa mies oli kotoisin Uudeltamaalta ja erityisesti Helsinki oli myös tämän rikosryhmän osalta eniten esillä. Syytettyjen kotipaikkana Uusimaa oli myös suhteellisessa mielessä poikkeuksellisen usein, sillä koko retkikunnasta Uudeltaalta kotoisin olevia oli alle viidennes. Samoin Kuopion läänin osuus syytetyistä oli merkittävä, eli 13,2 % ja karkurien osuus oli jopa kaksinkertainen verrattaessa Kuopion läänistä kotoisin olevien osuutta koko retkikunnan miehistä. Myös Vaasan lääni oli syytetyissä ylliedustettuna, sillä sieltä oli kotoisin 22,3 % syytetyistä, vaikka läänistä kotoisin olevien suhteellinen osuus retkikunnasta oli vähäisempi. Pieniä eroja oli muissakin, joskin erikseen on mainittava, että karkuruudesta ja pelkuruudesta syytetyistä oli kotoisin Hämeen läänistä vain 7,9 % ja Turun läänistä 9,2 %, vaikka molemmista lääneistä oli lähtenyt huomattava määrä vapaaehtoisia. On mahdollista, että kyseisistä lääneistä lähteneiden moraalit ja samaan aikaan vapaaehtoisiksi lähteneiden ryhmähenki esti karkuruuden ja pelkuruuden laajemman leviämisen (liite 1a).

Sotilaiden ollessa kuukausia tekemisissä keskenään ja jakaessa yhteisiä kokemuksia on luonnollista, että varsinaisen sotilasorganisaation lisäksi muodostui epävirallisia sotilaiden muodostamia kollektiivisia ryhmiä, jolloin jokainen sotilas kuului myös johonkin kollektiiviseen ryhmään, joka oli muodostunut esim. saman kotipaikan, ammatin, yksikön tai samankaltaisen luonteen perusteella. Ongelma muodostui lähinnä niissä tilanteissa, kun ryhmä teki kollektiivisen päätöksen karata, jolloin mukaan saattoi lähteä miehiä, jotka eivät oma-aloitteisesti olisi karanneet.

Epävirallisten ryhmien kokonaismäärää ei voi käytettävissä olevan lähdemateriaalin perusteella osoittaa, mutta on ilmeistä kollektiivisen ryhmän olleen kyseessä tapauksessa, jossa Ensimmäisen vapaajoukon 2. patterista karkasi samalla kertaa kolme miestä, jotka kaikki olivat kotoisin Kiuruvedeltä.³³⁴

³³⁴ Stm Lilja, stm Lång ja stm Lämsä henkilökortit, VVS I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, Henkilöstöluetteloita 1919, B2, SA

Karkaamisia toimeenpantiin toki myös itsenäisesti. Silti teoriaani ryhmien merkityksestä karkaamis päätöksen syntymiseen tukee se, että itsenäisesti karkaus päätöksen tehneet olivat usein niin erilaisia, että voi olettaa heidän olleen suljettuna kollektiivisten ryhmien ulkopuolelle. Kollektiivisen ryhmän ulkopuolella saattoi olettaa olleen ainakin ulkomaalaiset, joiden osuus taisteluvollisuuden välttäneistä oli 2,6 %, mikä vastasi heidän osuuttaan koko apuretkikunnasta.

Oma-aloitteisesti karkasivat sotamies Valfrid Köping, joka oli 20-vuotias seppä Ruotsista ja sotamies Enrico Sanchez, joka oli 18-vuotias koululainen Espanjasta vaikka asuikin Helsingissä, sillä hänen isänsä oli Espanjan lähettiläs. Kumpaakaan karkuria ei saatu kiinni, eikä siten saatu asetetuksi oikeuteen vastaamaan teoistaan.³³⁵

Karkuruudesta ja pelkuruudesta syytetyistä eniten, eli 48,1 % kuuluu ikäryhmään 16-20 vuotiaita, mutta heitä oli sittenkin vähemmän kuin kyseisen ikäryhmän osuus koko retkikunnasta. On siis huomioitava retkikunnan olleen iältään erittäin nuorta. Vaikuttaa siltä, että hieman vanhemmat olivat suorastaan alttiimpia karkuruuteen, eli ikäryhmästä 21-25 vuotiaita taisteluvollisuuden rikkomisesta oli syytettynä 31,6 % ja ikäryhmässä 26-30 vuotiaita heitä oli 13,9 % molempien edustaessa suurempaa osuutta, kuin kyseisten ikäryhmien osuus retkikunnassa (liite 1a).

Ehkä aikuiset miehet korostivat omaa itsenäisyyttään, eivätkä mielellään alistuneet komenneltaviksi. Vastaavasti nuoret pojat olivat ilmeisesti mukautuvampia ja tottelivat luontevammin esimiehiään ja saamiaan käskyjä.

Koulutus on ollut henkilötiedoissa erittäin puutteellisesti merkitty. Varsinkin taisteluvollisuuden rikkomisesta epäillyt sangen usein onnistuivat välttämään oikeudelliset tutkimukset, jolloin heidän tietonsa jäivät niin puutteellisiksi, että 84,4 % tapauksista ei ole mitään tietoa epäillyn koulutustaustasta. On siten mahdollista, että nyt tutkimuksessa on syntynyt tilastollinen harha, sillä ylioppilaita tai akateemisen loppututkimuksen suorittaneita on syytetyistä 15,8 %, oppikoulua käyneitä 26,3 % ja ammattikoulua tai kauppaoppilaitosta käyneitä 21,1 % (liite 1a).

Nähdäkseni tämä tilastollinen harha on syntynyt nimenomaan siksi, että pelkän kansakoulun käyneet eivät ole pääsääntöisesti merkinneet koulutustaan henkilötietoihin ja ne, joilla on korkeampia opintoja ovat tämän asian halunneet tuoda esille.

Ei ole uskottavaa, että laajemmat opinnot ovat myös pohja suuremmalle karkuruushalukkuudelle, mutta on huomioitava, että opiskelijoitakin todella karkasi. Mielestäni on kuitenkin huomioitava, että erityisesti tämä koulutus-osuus osoittaa pelkän

³³⁵ Stm Köping ja stm Sanchez henkilökortit, VVS I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, Henkilöstöluetteloita 1919, B2, SA

tilastollisen menetelmän harhan materiaalin ollessa puutteellista, eli käytettävissä olleista tiedoista ei yksinkertaisesti pysty esittämään luotettavaa tulosta.

Ammattijakaumankin lähtökohtana noudatan Hovin tilastointia, jossa apuretkikunnan jakaumassa on tuntemattomat huomioitu omaksi ryhmäksi. Industrialistiset, eli teolliset ammatit ovat karkureissa ja pelkureissa suurin ryhmä eli 21,3 % mikä vastaa heidän osuuttaan koko retkikunnassakin (liite 1b).

Agraarisessa ammatissa olevat edustavat vain 13,1 % syytetyistä, mikä on selvästi vähäisempi kuin tämän elinkeinoryhmän viidenneksen osuus koko retkikunnassa ja käytännössä nimenomaisesti tämä agraarisen elinkeinon omaavien osuuden vähäisyys karkurien joukossa on suurin poikkeama. Myös työmies – nimikkeen ammatikseen ilmoittaneet ovat 15,6 % osuudella karkureista vähäisempi kuin suhteellinen osuus retkikunnasta, joskaan ero ei ole merkittävän suuri. Opiskelijoita ja koululaisia oli 7,4 % syytetyistä, ei-ammattia olevia 3,3 %, julkisessa toimessa 0,8 % ja ammatti oli tuntematon 36,1 % syytetyistä. Virhemarginaalien puitteissa ei ammatillisen jakauman osuudessa ole sittenkään näkyvissä mitään merkittäviä eroja koko retkikunnan ja taisteluvellisuuden laiminlyönnistä syytettyjen välillä (liite 1b).

Taisteluvellisuuden laiminlyönteistä oli sotamies 72,1 % osuudella kaikkein tyypillisin sotilasarvo. Toisaalta on mielenkiintoista havaita, että vääpeleitä ja kersantteja on karkureista ja pelkureista kokonaista 13,9 %, mikä on selvä osoitus sille, että vapaaehtoisjoukko koottiin liian nopeasti, jolloin huomattava määrä epäsopivia henkilöitä pääsi asemaan, joka heille ei sopinut. Ainoa huolestuttava merkki on sairaanhoitajien, eli sanitäärien näkyvä esilläolo. Heidän osuutensa oli 3,3 % syytetyistä ja vaikka ei ole käytettävissä tietoa sanitäärien kokonaismäärästä, vaikuttaa sanitäärejä olleen karkureissa ja pelkureissa suhteellista osuuttaan enemmän. (liite 1b).

On silti merkillepantavaa, että karkuruudesta tai pelkuruudesta ei syytetty ketään upseeria. Vänrikki Aaltonen oli sota-oikeudessa syytettynä hevosvarkaudesta ja siitä, että oli karannut ollessaan pidätettynä päävartiossa. Tilastollisesti olen merkinnyt hänet omaisuusrikoksiin, joskin Aaltosen sotilasarvo oli tulkinnanvarainen. Käsiteltäessä Aaltosen tapausta sota-oikeudessa korosti yksi sota-oikeuden jäsen, että Alfred Aaltosta ei oltu koskaan nimitetty vänrikiksi, vaikka hän käytti vänrikin arvomerkkejä ja pöytäkirjoissa hänen sotilasarvokseen oli merkitty vänrikki.³³⁶

Hovi käsitteli myös karkuruustapauksia, mutta hänen mukaansa karkureita oli vain 40 miestä, joka olisi ollut 1,2 % koko retkikunnasta. Hovi totesi karkuruustapauksia olleen

³³⁶ Sota-oikeuden pöytäkirja 4.3. VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

kaksi kertaa enemmän Ensimmäisessä vapaajoukossa, kuin Pohjan pojilla. Varsinaisten karkuruustapausten lisäksi hän toteaa asepalveluksesta tulleen erotetuksi 17 miestä.³³⁷

Arkistoissa olevat Apuretkikunnan tekemät tilastot ovat kieltämättä puutteellisia ja jopa Tallinnan etapillakin ollut sotilaskarkuriluettelo on puutteellinen.³³⁸ Hovin tutkimus vaikuttaa karkuruustapausten osalta silti suorastaan absurdilta, sillä minun tutkimukseni mukaan taisteluvollisuuden välttämiseksi syytettyjä oli 122 miestä, joista 110 oli varsinaisia karkureita ja 12 miestä syytettiin pelkuruudesta.

Nähdäkseni suurin syy lukujen eroavaisuuteen on siinä, että tilastojen ollessa puutteellisia on karkurien todellinen määrä ollut mahdollista selvittää ainoastaan vertailemalla eri yksikköjen eri aikoina antamia tietoja ja laskemalla myös päiväkäskyissä sotilaskarkureiksi julistetut sotilaat. Hovi oli tutkimuksessaan käyttänyt materiaalinaan veteraanien kyselytutkimuksia ja karkuruustapausten osalta hänen syventymisensä oli jäänyt selvästi puutteelliseksi.

On huomioitava, että yksinomaan karkuruudesta syytettyjen lisäksi oli tapauksia, joissa varsinaisesti sota-oikeudessa omaisuusrikoksesta syytetty oli lisäksi karannut. Vänerikki Aaltonen ja sotamies Andersin karkasivat 14.2. matkalla lääkäriin ja heidän jäädessään myöhemmin kiinni, heitä syytettiin ensisijaisesti tekemistään hevosvarkauksista, millä olen heidät tilastoinut.³³⁹

Lisäämällä muista rikoksista syytetyt karkurien kokonaismäärään, on varsinaisia karkureita 114 miestä ja pelkuruudesta syytettyjä oli 12, jolloin taisteluvollisuuden välttämiseksi syytettyjen kokonaismäärä olisi 126. Välttääkseni rikollisten henkilötietojen tilastoinnin useampaan kertaan, olen ratkaissut ongelman useista rikoksista siten, että olen merkinnyt tilastoihin vain vakavimman. Täten tilastollisessa käsittelyssäni karkureita on 110 miestä.

Sotilasyksiköistä Ensimmäinen vapaajoukko omasi suurimman osan taisteluvollisuuden laiminlyöneistä ja heitä oli kaikkiaan 62 miestä, eli 53,4 % niistä, joiden yksikkö oli tiedetty. On korostettava, että nämä 62 miestä ovat nimenomaan karkureita, sillä pelkuruussyytteeseen ei juuri asetettu tämän rykmentin miehiä. Syynä oli ilmeisesti oikeudellinen tulkinta ja pelkuruus-termikään ei ollut juurikaan käytössä. Pohjan Poikain rykmentin osuus taisteluvollisuuden laiminlyöneistä oli 53 miestä, eli 45,7 % karkureista ja pelkureista (liite 1b).

³³⁷ Hovi 1971, s. 170-171

³³⁸ Luettelo sotilaskarkureista, VVS Suomalaisten vapaajoukkojen Tallinnan etappi, E3, SA: Kyseisessä tilastossa olevat Pohjan Poikien rykmentistä karanneet olivat merkitty vain 11.2. asti ja myöhemmin karanneista ei ole tietoja.

³³⁹ Pidätettyjen luettelo Aaltonen ja Andersin, VVS I Suomalainen Vapaajoukko, Esikunta, Henkilöstöluetteloita, Luettelo Päävahdissa pidätetyistä henkilöistä, B3, SA

Epätasapaino, jonka mukaan suurin osa karkureista kuului Ensimmäiseen vapaajoukkoon, korostuu myös siksi, että kyseinen rykmentti edusti vain 29,4 % koko retkikunnan henkilöstöstä. Pohjan Poikain rykmentin osuus retkikunnasta oli 58,2 %, eli se oli miesluvultaan noin kaksi kertaa niin suuri kuin Ensimmäinen vapaajoukko, Rykmenttien ulkopuolella oli erilaisiin tehtäviin sijoitettu 12,5 % retkikunnan henkilöstöstä (liite 1b).

Pohjan Poikain rykmentin osuutta taisteluvollisuuden välttäneissä korostaa myös se, että tässä rykmentissä mies saatettiin erottaa myös syytettynä pelkuruudesta. Pajun taistelussa, jonka jälkeen Pohjan Poikain rykmentti valloitti Valkin kaupungin, katsottiin kahden aliupseerin ja kahdeksan sotamiehen I pataljoonasta osoittaneen pelkuruutta: ”poistuen ilman syytä tulilinjasta”. Eversti Kalmin halutessa johtaa rykmenttiään kovalla kädellä hän antoi 8.2. pelkuruustapausten johdosta käskyn, että pelkuruutta osoittaneet kaksi aliupseeria alennetaan ensin sotamiehiksi, jonka jälkeen kaikki kymmenen sotilasta erotetaan rykmentistä ja lähetetään Suomeen.³⁴⁰

Aliupseerin alentamiseen ja erottamiseen päädyttiin jälleen 7.3., jolloin Pohjan Poikain Räjähdykskomennuskunnan kersantti oli majuri Snellman:in mukaan: ”rintamalla osoittanut häpeällistä pelkuruutta ja puheillaan koettanut yllyttää miehistöä tottelemattomuuteen”.³⁴¹

Vertailuryhmistä DBAC:n sotamies Mortensen haavoitti itseään käteen.³⁴² Ilmeisesti kyseessä oli klassinen taisteluvollisuuden välttäminen, eli Mortensen teki itseaiheutetun haavan päästäkseen pois taisteluista.

Aunuksen vapautusarmeijassa karkuruus muodostui vakavaksi ongelmaksi, lisäksi miehet veivät karatessaan mukanaan myös aseensa ja varusteensa, mikä vaikeutti heikkoa varustetilannetta. Karkuruus ryöstäytyi valloilleen Aunuksenkaupungin toisen menetyksen jälkeen, jolloin karkurit olivat suurelta osin tuoreita täydennyksiä, jotka eivät olleet vielä allekirjoittaneet sitoumuksiaan. Näihin vasta Aunuksen tulleisiin kuului lukuisia Viron vapaussodassa olleita miehiä ja joukko-karkuruusilmiöiden myötä karkuri alkoi tarkoittaa liki samaa kuin Pohjan Poika ts. Viron retkellä ollut. Todellisuudessa, ne Virossa palvelleet sotilaat, jotka osallistuivat Aunuksessa sotatoimiin osoittivat olevansa mitä parhaimpia sotilaita ja varsinkin sotakokemusta omannut päällystö kykeni usein esimerkillä ja vetoomuksilla saamaan miehistön jopa perumaan aloitettuja karkumatkoja.³⁴³

³⁴⁰ Pataljoonankomentaja Hannulan kirje Pohjan Poikain komentajalle eversti Kalmille Walga 8.2.1919. VVS Pohjan Pojat Esikunta, Oikeuden Pöytäkirjoja liitteinen, C1 SA

³⁴¹ Majuri Snellmanin kirje Pohjan Poikain esikunnalle Valk 7.3., VVS Pohjan Pojat Esikunta, Oikeuden Pöytäkirjoja liitteinen, C1 SA

³⁴² Jensen 1998, s. 173-178

³⁴³ Vahtola 1997, s. 309-310

5.2. Kuuliaisuusrikos

Kuuliaisuusrikos käsittää tässä tutkimuksessa seuraavanlaiset rikostyypit: niskoittelu ja kurittomuus, käskyjen laiminlyöminen, esiintyminen väärällä nimellä tai väärällä sotilasarvolla, sopimaton käytös, epäluotettavuus ja luvaton ammuskelu.

Kuuliaisuusrikosten ryhmä on hyvin sekalainen, joskin yhtenäisenä nimittäjänä kuuliaisuusrikoksiinkin syyllistyneisiin voi katsoa heidän olleen uusmaalaisia. Kaikkiaan 40,0 % kuuliaisuusrikoksista syytetyistä oli kotoisin Uudeltamaalta ja pääsääntöisesti Helsingistä. samoin Kuopion läänistä oli 15 % kuuliaisuusrikoksista syytettyjä, mikä oli enemmän kuin läänistä kotoisin olevan suhteellinen osuus koko retkikunnan henkilöstöstä. Muut näistä rikoksista syytetyt jakaantuivat sangen tasaisesti lähes kaikkien läänien alueille. (liite 1a).

Kuuliaisuusrikosten jakautuminen syytettyjen iän perusteella noudatti periaatteessa erittäin tarkkaan koko retkikunnassa vallinnutta jakaumaa, joskin on huomioitava, että kuuliaisuusrikoksia oli hyvin monenlaisia. Esimerkiksi ammuskelu ja muu vastaava ”vallattomuus” oli erityisesti nuorimpiin ryhmiin kuuluville tyypillinen.³⁴⁴

Kuuliaisuusrikosten piiriin kuuluva ammuskelu katsottiin Pohjan Poikain rykmentissä siinä määrin ongelmaksi, että asia tuotiin esille rykmentin päiväkäskyssä: ”Koska on sattunut tapauksia, että sotilaat ammuskelevat kaupungilla huvikseen, ilmoitan että tämä on ehdottomasti kiellettyä ja on asianomaisten osastojen valvottava, ettei tällaista enää tapahdu. Kiellon rikkojia tullaan ankarasti rankaisemaan.”³⁴⁵ Kyseisten tekojen jatkumista kuvaa myöhemmin päiväkäskyssä julkaistu rangaistus kahdelle ratsuosaston sotilaille, joille määrättiin valvottuja rangaistusharjoituksia. Tapausten perusteella on selvästi nähtävissä, että ammuskelu oli lähinnä 17-vuotiaille tyypillistä vallattomuutta ja vanhempia ei kyseisenlaisesta teosta syytetty lainkaan.³⁴⁶

Kuuliaisuusrikokset olivat selvästi nuorten tekemiä. Niistä joiden ikä on tiedossa, kuului 56,3 % kuuliaisuusrikoksiin syyllistyneistä ikäryhmään 16-20 vuotiaat. Vaikka apuretkikunnan pääosin muodosti tämä ikäryhmä, niin silti syytettyjä oli enemmän kuin heidän suhteellinen osuutensa. Samoin ikäryhmään 21-25 vuotiaita oli kuuliaisuusrikoksista syytettyjä 31,2 %, mikä myös on suurempi, kuin heidän suhteellinen osuutensa. Merkittävää on silti se, että 15-vuotiaita ja nuorempia ei kuuliaisuusrikoksista syytetyistä ollut lainkaan ja se on mielestäni osoitus siitä, että iältään lapsiksi laskettavat olivat valmiimpia noudattamaan saamiaan käskyjä. Onhan

³⁴⁴ Ammuskelusta syytetyt olivat stm Janne 17 v. ja stm Leppänen 17 v., VVS Pohjan Poikain Esikunnan arkisto, Henkilökortisto A-Ö 1919, B1, SA

³⁴⁵ Päiväkäsky no 25 Pohjan Pojille 6.2., VVS Esikunta, Omia päiväkäskyjä 1919, D2, SA

³⁴⁶ Päiväkäsky no 44 Pohjan Pojille 6.3., VVS Esikunta, Omia päiväkäskyjä 1919, D2, SA

1900-luvulla lapsisotilaiden tottelevaisuutta monesti korostettu. Iän perusteella yli 25-vuotiaat edustivat kuuliaisuusrikoksiin syyllistyneissä selvästi pienempää osuutta, kuin oli heidän suhteellinen osuutensa apuretkikunnassa (liite 1a).

Koulutus jakoperusteena oli sangen ongelmallinen, sillä pääsääntöisesti syytettyjen koulutaustan tiedot olivat puutteelliset ja ne oli merkitty lähinnä vain paremmin koulutetuilta, joten koulutuksen vaikutusta kuuliaisuusrikosten esiintymiseen ei voi lainkaan arvioida (liite 1a).

Ammatin perusteella tehdyn vertailun perusteella julkisen toiminnan piirissä, kuten valtion palveluksessa tai opiskelijana olevat olivat esillä suorastaan huomattavassa määrin. Kaikkiaan 15,0 % valtion tai kunnan palveluksessa olevista ja 20,0 % opiskelijoista/koululaisista oli syytettynä kuuliaisuusrikoksesta. Vastaavasti on huomioitava, että agraarisen taustan omaavia oli erittäin vähän, eli vain 10 %, mikä on alle puolet heidän suhteellisesta osuudestaan retkikunnan henkilöstöstä ja työmiesnimikkeellä olevia ei oltu syytetty lainkaan kuuliaisuusrikoksesta (liite 1b).

Sotilasarvosta voi päätellä, että kuuliaisuusrikos oli demokraattisin rikostyyppi, sillä likimain kaikki sotilasarvot sotamiehestä kapteeniin olivat edustettuina. Syytettynä olleen kapteenin tapaus oli monisyinen ja kyseistä kapteeni Penttilää epäiltiin mm. osallisuudesta Saarenmaan kapinaan.³⁴⁷ Sotamiehiä oli absoluuttisesti eniten, eli 30,0 % kaikista kuuliaisuusrikoksesta syytetyistä, mutta aliupseeristoa oli suhteellisesti eniten, eli 40,0 % ja eri arvoisia upseereja myöskin 30,0 % syytetyistä (liite 1b).

Mielestäni on selvää, että kuuliaisuusrikos oli selvästi ikäsidonnainen teko. Kyseisenlaisiin vallattomuuksiin syyllistyivät tyypillisesti 16-25 vuotiaat. On ilmeistä, että useita vuosia vallinneet poikkeukselliset olot olivat vaikuttaneet niin, että erityisesti nuorille aikuisille ei ollut muodostunut edes käsitystä normaalioloista. Vanhempien miesten joukossa oli vielä muistissa aika jolloin yhteiskunta oli toiminut normaalisti ja tällöin vallinneet käyttäytymisnormit. On huomioitava, että nuoret miehet olivat myös esimiesasemassa ollessaan ilmeisen arkoja asemastaan. Toisaalta kaikissa arvoasteissa he syyllistyivät kuuliaisuusrikoksiin mahdollisesti nimenomaan siksi, että he eivät kyenneet ikänsä vuoksi täysin käsittämään tekojensa mahdollisia seurauksia. Niskoitteluun saattoi olla myös syynä lapsellinen kiukuttelu, johon vanhemmat miehet eivät enää sortuneet.

Ei ole olemassa tilastoja Virossa palvelleiden upseerien ikärakenteesta, mutta yksi vertailukohta on se, että vuonna 1919 jääkärien keski-ikä oli 26 ½ vuotta.³⁴⁸ Jääkärien edustaessa näkyvää osaa päällystöstä saattoi heidän maineensa ja usein sangen korkeat

³⁴⁷ Penttilän kuulustelu 16.4.1919, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA; Ks. myös 4.3. Rikoskoptat

³⁴⁸ Lauerma 1966, s. 266

upseerin arvot herättää kateutta muussa samanikäisessä päällystössä, joka saattoi katsoa olevansa yhtä kyvykäs. Kuuliaisuusrikosten esiintyminen päällystön joukossa saattoi todella johtua kateudesta.

Jääkärit esiintyivät myös korostetun itsetietoisesti, jääkäriväpeli Lagerström sai eversti Kalmilta ankaran muistuksen arvonimen väärin käyttämisestä, sillä hän nimitti itseään suullisesti ja asiakirjoissa jääkäriluutnantiksi.³⁴⁹ Karkuruudesta syytetty ja tuomittu 31-vuotias väpeli Uno Penttilä totesi syynä karkaamisensa olleen sen, että jääkärikapteeni Albert Penttilä oli kohdellut häntä loukkaavalla tavalla. Jääkärikapteeni Penttilä oli kyseisellä hetkellä alle 20-vuotias.³⁵⁰ Ei ole vaikeaa kuvitella aikuisten miesten tuntemaa nöyryytystä kokiessaan joutuneensa nuorten upseerien loukkaamaksi.

Ilmeisen lukuisista väärällä nimellä värvääntyneistä vain yksi joutui teostaan syytteeseen, kun Johan Grundström-nimellä esiintynyt Väinö Koivuranta pidätettiin, joskin sota-oikeudessa häntä syytettiin hevosvarkauksista.³⁵¹ Väärän nimen lisäksi suomalaisten vapaaehtoisten joukossa oli vitsaus sotilasarvojen myöntämisen säännöttömyys, jonka seurauksena monet alipäällystään kuuluneet halusivat esiintyä upseereina. Pohjan Poikain rykmentissä pidätettiin Kusti Väätäinen, joka oli aiemmin erotettu rykmentistä pahoinpitelyn vuoksi (jolla hänet on tilastoitu). Väpeli Väätäinen esiintyi aliluutnantin arvomerkeillä väittäen, että kapteeni Pitkan joukkoon otettiin kaikki kersantit ja väapelit suoraan upseerin arvolla.³⁵²

Useassa tapauksessa rikoksista syytetyt olivat tehneet lukuisia rikoksia ja karkuritulastoon merkitsemäni kersantti Einar Drake oli sota-oikeudessa syytettynä kahdesta rikoksesta, eli karkaamisesta ja upseerin arvomerkkien käyttämisestä. Oikeudessa Drake myönsi käyttäneensä suomalaisten upseerien arvomerkkejä, mutta katsoi sen oikeudekseen, sillä oli kuullut suomalaisten saavan sotilasarvon korotuksen astuttuaan Viron armeijan palvelukseen ja hän oli suunnitellut astua tähän armeijaan poistuttuaan omin luvuin Ensimmäisestä vapaajoukosta.³⁵³

Niskoittelussa oli kyllä miehistökin esillä, kuten Otto Heinonen, joka erotettiin Ensimmäisestä vapaajoukosta ja lähetettiin 13.2. Suomeen syytettynä huonosta käytöksestä ja törkeästä tottelemattomuudesta. Lisäksi sotatuomari Färling lähetti erottamisesta tiedon kirjeitse Heinosen kotikunnan Rautalammin suojeluskunnalle.³⁵⁴

³⁴⁹ Päiväkäskey no 26 Pohjan Pojille 7.2., VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Omia päiväkäskyjä 1919, D2, SA

³⁵⁰ Väpeli Uno Penttilän karkausjuttu, VVS Viron vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sota-oikeuden asiakirjat, C1, SA

³⁵¹ Väinö Britwin raportti 17.2. VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, Pääesikunnan etsivä osasto, F8, SA

³⁵² Sähkösanoma ev Kalmilta kenr Laidonerille, VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja, C1, SA

³⁵³ Kers Draken juttu 4.3., VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

³⁵⁴ Kapt Färlingin kirje Rautalammin pitäjän suojeluskunnalle, Ur Auditörens brefkoncept no 34, I Suomalainen Vapaaajoukko, Esikunta, Auditöörin asiakirjat, C2, SA

Käskyjen laiminlyöntiin liittyen Pohjan Poikain Rykmentin sota-oikeudessa 15. huhtikuuta käsiteltiin Pohjan Poikain patteriston 3. patterin väpelin Onni Kosken ja hevosaliupseeri Uuni Salmisen laiminlyöntejä, joihin nämä olivat syyllistyneet 25.2.1919 kuormaston vetäytyessä Marienburgista. Sota-oikeuden käsittelyssä väpeli Koski tuomittiin sakkoihin ja vankeuteen ja aliupseeri Salminen vapautettiin, sillä hänen ei katsottu olleen vastuussa tapahtuneista.³⁵⁵

Kuuliaisuusrikoksista syytettynä oli useimmin Pohjan Poikain rykmenttiin kuulunut sotilas, mutta Ensimmäinen vapaajoukko ja myös Tallinnassa palvelleet erillisyyksiköt joutuivat tekemisiin kuuliaisuusrikosten kanssa. Kokonaisuutena on silti huomioitava, että kyseisenlaiset rikokset liittyivät usein muihin rikostyyppeihin ja monessa tapauksessa tähän ryhmään liittyi myös karkuruus, jolloin tekoon syyllistynyt on tilastoitu karkurien ryhmään.

5.3. Joukkokieltäytymiset rintamalla

Ensimmäinen vapaajoukko päätti osallistumisensa varsinaisiin taisteluihin saavuttaessaan Viron rajan. Tällöin alkoi näkyä, millaisia seurauksia oli joukkojen hätäisestä muodostamisesta. Sotilaat suoriutuivat hyökkäysvaiheesta erinomaisesti, mutta asemasota- ja reservissä olo alkoivat kalvaa yksikön moraalia. Joukko-osaston toimintakyvyn olisi taannut vain harjoitusten kautta saatu kuri ja järjestys, mutta tätä ei oltu järjestetty. Upseereita oli joukon kokoon nähden liikaa ja lisäksi monet eivät olleet saaneet minkäänlaista koulutusta tehtävänsä, eivätkä kyenneet ylläpitämään kuria ja järjestystä ja suoranaisten kykenemättömiäkin upseereita joukossa esiintyi.³⁵⁶

Ensimmäisessä vapaajoukossa koettiin suuri kieltäytymistapaus, kun 2. komppania päätti lähteä takaisin Suomeen. Komppanian henkilöstö jätti asemansa 1. maaliskuuta ja matkusti Rakveren kautta Tallinnaan, josta osa palasi suoraan Suomeen. Komppanian omavaltainen menettely johti lähinnä yksikön sotilaiden taloudellisiin menetyksiin, mutta varsinaisia rangaistuksia ei edes esitetty.³⁵⁷

Vapaaehtoisten moraalia heikensi entisestään ongelmat saada palkkarahoja. Viron hallitus oli luvannut maksaa vapaaehtoisten palkat Suomen rahassa, mutta palkat suoritettiin useimmin Viron markkoina, jotka olivat huomattavasti vähempiarvoista valuuttaa ja niitä ei voinut Suomessa edes vaihtaa käyttökelpoiseksi valuutaksi.³⁵⁸ On

³⁵⁵ Pohjan Poikain rykmentin sota-oikeuden pöytäkirja 15.4., VVS Pohjan Pojat Esikunta, Oikeuden Pöytäkirjoja liitteineen C1, SA, Ks. myös 6.2. Rangaistuksen kärsiminen

³⁵⁶ Helanen 1921, s. 301

³⁵⁷ Helanen 1921, s. 330

³⁵⁸ Sähke Louhivuorelta Kettuselle 11.3., VVS Viron vapaaehtoisen apuretkikunnan Tallinnan emissariaatti, kirjeistöä F1, SA

selvää, että epäsäännöllisesti maksetut ja luvattua pienemmät palkat vaikuttivat sotilaiden motivaation heikkenemiseen.

Suomalaisten joukossa levinnyt kyllästyminen vaikutti siten, että maaliskuussa VAP:n edustaja totesi Ensimmäisessä vapaajoukossa vallitsevan hyvin huonon hengen, jonka vuoksi Ekström halusi rykmenttinsä Suomeen lomalle.³⁵⁹ Lomalle lähtenyt Ensimmäistä vapaajoukkoa ei enää kutsuttu palvelukseen, joten lomallelähtö muodostui käytännössä kotiutumiseksi.

Pohjan Poikain rykmentissä esiintyi laaja kieltäytymisilmiö 19.2. rykmentin lähtiessä valloittamaan Marienburgia. Liikkeelle lähtö – käskyn saatuaan ilmoitti 1. komppanian päällikkö, että hänen komppaniansa miehistö kieltäytyi lähtemästä liikkeelle. Neuvotteluihin ryhtyminen miehistön kanssa oli ajanpuutteen vuoksi myöhäistä ja ankarat pakkokeinot tuskin olisivat auttaneet ja lisäksi pelättiin mielialan leviämistä, joten 1. komppania määrättiin varmistustehtävään, mihin komppania vastaansanomatta lähtikin marssimaan. Syyksi kieltäytymiseen arvioitiin olleen koetuista rasituksista aiheutunut väsyminen ja myöhemmin komppaniassa kaduttiin kyseistä kieltäytymistä.³⁶⁰

Maaliskuussa Petserinmaalla käytyjen raskaiden taistelujen myötä myös Pohjan Poikain rykmentin mieliala muuttui huolestuttavasti. Maaliskuun 22. päivänä Pohjan Poikain rykmentin 4. komppania ilmoitti, että se ei enää halunnut hyökätä ja annettuun taistelutehtävään asetettiin 6. komppania. Kieltäytyminen hyökkäystehtävistä levisi koko II pataljoonaan ja lopulta ilmeni, että etenemiseen ei ollut enää mahdollisuutta, mutta pyrkimykseksi tuli pitää silloiset asemat.³⁶¹ Huhujen leviämisen myötä sotamies Mörk pidätettiin syytettynä joukkojen kiihottamisesta.³⁶²

Kieltäytymismielialojen levitessä II:n pataljoonan komentaja jääkärimajuri Snellman ryhtyi toimiin saadakseen herpaantuneen pataljoonansa lepoon ja tilalle virolaisia joukkoja. Maaliskuun 28. päivänä virolaiset joukot lopulta saapuivat ja Pohjan Poikain rykmentin II pataljoona siirtyi Valkiin.³⁶³ II:n pataljoonan komentajan taistelukertomuksen mukaan, vaikka irtautumiskäskey annettiin 28. maaliskuuta, oli jo ennen käskyä suurin osa 4. komppaniasta, 27 miestä 5. komppaniasta ja neljä miestä 2. konekiväärikomppaniasta poistunut asemista luvatta.³⁶⁴

Herpaantuneen II pataljoonan lisäksi myös I pataljoonassa oli kypsytty päätös, että mikäli virolaiset eivät pian saavu vapauttamaan heitä, niin Pohjan Poikain rykmentin

³⁵⁹ Vares 1990, s. 66-67

³⁶⁰ Kalm 1921, s. 138

³⁶¹ Kalm 1921, s. 228

³⁶² Stm Mörk'in kuulustelu 26.3., VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja liitteinen, C1, SA

³⁶³ Kalm 1921, s. 228

³⁶⁴ Sainio 1919, s. 179-180

miehistö yksinkertaisesti poistuu rintamalta. Upseeristo koetti viimeiseen asti estää omavaltaista poistumista, mutta kun virolaisia ei saapunut luvattuna päivänä eli 27.3. oli mieliala Pohjan Poikain rykmentissä hyvin matala. Lopulta Pohjan Poikain rykmentin 2. komppania poistui luvatta asemistaan 28.3. vain vähän ennen varsinaista vaihtoa.³⁶⁵

Huhtikuun 4. päivänä lähti Pohjan Poikain rykmentin I pataljoona Valkista kohti Suomea ja lopuille ilmoitettiin, että II pataljoona, patteristo ja ratsuosasto pääsisivät lähtemään 7. huhtikuuta. Kotiutuskäsky peruutettiin myöhemmin, mutta patteriston eräs jaos ennätti asettua asemalla olevaan matkustajajunaan, josta virolainen sotaväki poisti heidät väkivalloin. Seuranneet yhteenotot suomalaisten ja virolaisten välillä saatiin loppumaan Pohjan Poikain upseeriston toimesta.³⁶⁶ Yhteenottoihin liittyi tapaus, jossa virolainen vänrikki surmasi kurinpidollisena toimenä sotamies Juutilaisen 7. huhtikuuta.³⁶⁷

Suomalaisille määrättiin uudeksi lähtöpäiväksi 8. huhtikuuta, mutta edellisen päivän tapahtumat olivat kiihdyttäneet mielialoja niin, että lähtöpäivänä oli pelättävissä selkkauksia. Eversti Kalm oli puheellaan pyrkinyt rauhoittamaan kotiutuvien mielialoja ja paikalla ollut Sainio katsoi Kalmin ansioksi rauhanomaisen lähdön. Virolainen sotaväki varmisti suomalaisten lähdön rauhallisuuden miehittämällä Valkin asema-alueen ja sijoittamalla ampumavalmiita konekivääreitä junavaunuun, joka oli suomalaisille varatun junan viereisellä raiteella.³⁶⁸

Kieltäytymistapaukset tulevat esille lähinnä aikalaikirjallisuuden kautta, mutta on huomioitava, että useassa eri teoksessa tapahtumat kuvataan samankaltaisesti, eikä ole perusteita epäillä tapahtumien kehittyneen kuvatulla tavalla. Kieltäytyminen käskyjen tottelemisesta on vakava rikos ja suoranaisten uhka sotajoukon toimintakyvylle, silti aikalaikirjallisuudessa tapahtumia ei pyritä puolustelemaan, eikä niitä salailla vastaavassa määrin kuin tapahtui sotavankien surmaamisen osalta.

Viroon jääneiden Pohjan Poikain ja virolaisten välit viilenivät huhtikuun aikana voimakkaasti ja tilanteen tulehtumista osoittaa se, että virolaiset pitivät vangittuna Tartossa 21.-22.4. viittä suomalaista upseeria, joita pahoinpideltiin nyrkein ja kiväärinperin kaupungin komendantuurissa. Suomalaisten syytettiin sekaantuneen johonkin skandaaliin, mitä ei erikseen yksilöity.³⁶⁹

³⁶⁵ Kalm 1921. s. 233-234

³⁶⁶ Kallio 1922, s. 39

³⁶⁷ Ev Kalmin sähke ev Puskar:ille 8.4. ja Ev Kalmin yhteenveto Juutilaisen taposta, VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja liitteineen, C1, SA, Ks. myös 3.3. Teloitus rankaisumuotona

³⁶⁸ Kallio 1922, s. 40-41

³⁶⁹ Sotatuomari Väänäsen kirje Kalmille 22.2., VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja, C1, SA

Kalm vetosi Eteläisen rintaman ylipäällikköön asian selvittämiseksi ja arvioi nuorten virolaisten upseerien käyttäytyneen pidätystilanteessa sopimattomasti ja loukkaavasti.³⁷⁰ Kirjallista todistusaineistoa asian selviämisestä ei Pohjan Poikain arkistomateriaalista löytynyt.

On ilmeistä, että suomalaisten innostus oli päättynyt jo muutamassa kuukaudessa ja sotaretken rasitukset olivat alkaneet vaikuttaa apuretkikunnan toimintakykyyn. Todennäköisesti suomalainen apuretkikunta ei olisi edes kyennyt toimimaan pitempään Virossa ilman laajaa uudelleenjärjestelyä. Mielestäni suurin syy kieltäytymisiin oli nimenomaisesti miesten vapaaehtoisuus. Miehet kokivat olevansa kuin suurissa talkoissa, jossa he olivat tällöin jo tehneet osuutensa, joten heillä oli oman näkemyksensä mukaan oikeus tällöin palata kotiin.

Kieltäytyminen annetuista taistelutehtävistä oli vakava ongelma myös Aunuksen vapaaehtoisjoukossa. Aunuksessa joukkokarkaamiset ja luvattomat poistumiset rintamalta alkoivat jo toukokuussa suomalaisten joutuessa vetäytymään Aunuksenkaupungista. Rintamalta poistuneita oli niin paljon, että heitä kaikkia ei voitu edes ampua, vaikka niinkin äärimmäistä ratkaisua pohdittiin kurin ylläpitämiseksi. Käytännössä syynä kieltäytymisiin taistelutehtävistä oli koetut raskaat tappiot. Kaatuneita ja haavoittuneita oli jopa 30 % kokonaisvahvuudesta.³⁷¹

Rykmentinkomentajana toiminut von Hertzen väitti perääntymisen aiheuttaneen jääkäri vänrikki Hannulan ja hänen johtamiensa entisten Virossa palvelleiden Pohjan Poikien luvattomasti poistuessa asemistaan. Kyseessä oli tietoisesti levitetty ilmeinen propaganda. Tosiasiassa mielikuvan muodostaminen oli niin tehokasta, että suurinpiirtein kaikkia tuolloin Aunuksessa karanteita kutsuttiin ”Hannulan miehiksi”.³⁷² Virossa palvelleet leimautuivat niin suuressa määrin, että Talvela raportoi 18.5. rykmenttinsä kurista: ”Joukoissamme on kuri ollut tähän saakka hyvä ja luulen sen sellaisena myös pysyvän, ellei joukkoomme lähetetä Viron roistoja”.³⁷³

Sekä Virossa, että Aunuksessa avustusretkikuntien organisaation muodostuminen nimenomaisesti vapaaehtoisuuden pohjalta vaikutti siihen, että sotajoukon infrastruktuuri jäi monelta osin puutteelliseksi. Infrastruktuurin puutteellisuudet vaikuttivat huollon toimintamahdollisuuksien vajanaisuuteen ja tehottomuuteen, mikä pitemmällä aikavälillä vaikutti sotilaiden toimintakykyyn. Vapaaehtoisilta apuretkikunnilta myös puuttui se vakinaisen sotaväen säännönmukaisuus ja kuri, joka olisi sitonut miehet tehtäviinsä.

³⁷⁰ Kalmin kirje Eteläisen rintaman ylipäällikölle 23.4., VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja liitteineen, C1, SA

³⁷¹ Vahtola 1997, s. 199

³⁷² Vahtola 1997, s. 270

³⁷³ ibid.

6. OIKEUDENHOIDON TOTEUTUMINEN

6.1. Syytetyt ja tuomioiden määrittely

Sotatuomari Majantien oman arvion mukaan oikeudenhoito vapaaehtoisten keskuudessa ei kyennyt vastaamaan niihin vaatimuksiin, joita normaalioloissa elävä yhteiskunta edellytti. Oli sangen tavallista, että rikoksiin syyllistyneitä ei pystytty asettamaan vastaamaan teoistaan. Tietoisuus sotaoikeuden olemassaolosta oli kuitenkin rajoittavana tekijänä niille, joilla oli taipumuksia rikosten tekoon.³⁷⁴ Majantie toi myös voimakkaasti kirjeissään esille, että suomalaiset vapaaehtoiset olivat Suomen lakien suojassa jolloin kuolemantuomioita tai muitakaan tuomioita ei voitu panna täytäntöön ilman sotaoikeuden päätöstä.³⁷⁵

Mielestäni Majantien arviosta voi esittää päinvastaisen toteamuksen, sillä tosiasiaassa oikeudenhoidon toteutuminen oli suorastaan sattumanvaraista ja organisaation heikkous saattoi omalta osaltaan houkutella rikoksiin, periaatteella tilaisuus tekee varkaan. Suomalaiset saattoivat lisäksi tuntea suomalaisuutensa olevan jopa turvanaan. Kokiessaan olevansa Suomen lakien suojaamia, he saattoivat tuntea olevansa Virossa vapaana kaikista lakien rajoituksista. Käytännössä motiiveja ei käytettävissä olevan lähdemateriaalin perusteella voi tyhjentävästi osoittaa.

Olen määritellyt oikeudellisen käsittelyn piiriin kolmen sotaoikeuden ja rykmenttien komentajien käsittelemät rikostapaukset, joita tammikuusta huhtikuun loppuun oli kaikkiaan 179 tapausta. Tuomio seurasi vain kolmannekselle syytetyinä olevista, eli 29,1 % tapauksista. Lisäksi oikeudessa syytetyistä vapautettiin 6,7 % epäillyistä.

Syytetyn vapauttamiseen päädyttiin lähinnä niissä tapauksissa, joissa karkuri oli oma-aloitteisesti palannut rykmenttiin ja asetettu uudelleen palvelukseen. Sotaoikeudessa päädyttiin vapauttavaan tuomioon myös käskyjen laiminlyönti-tapauksessa erään aliupseerin osalta, jonka katsottiin olleen syytön tapahtuneisiin laiminlyönteihin ja syylliseksi oli katsottu hänen esimiehensä. Lisäksi sotaoikeus vapautti myös yhden väkivaltarikoksesta syytetyn, jonka tekemä tappo todettiin itsepuolustukseksi. Käytännössä vapauttavankin tuomion saaneet olivat joutuneet olemaan pidätettynä ennen kuin heidän asiansa oli käsitelty. Oikeudessa saadut tuomiot eivät osoittaneet kuitenkaan kaikkia rangaistusseuraamuksia, sillä varsinaisten tuomioiden lisäksi kaikkiaan 28 miestä, eli 15,6 % epäillyistä oli pidätettynä suomalaisten päävartiossa tai virolaisessa vankilassa odottaen tuomioistuinkäsittelyä.

³⁷⁴ Helanen 1921, s. 185

³⁷⁵ Sähke Majantieltä Kalmille, VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, Komendantuurin läht. kirjeitä ja sähköitä, F7, SA

Kaikkiaan epäillyistä 179 sotilaasta oikeudellisiin seuraamuksiin päätyneihin on laskettava myös pidätysseleissä odottaneet miehet, joten kaikkiaan rangaistusseuraamuksiin joutui 52 tuomittua, 28 pidätettynä ollutta ja myös 12 vapauttavan ratkaisun saanutta, kaikkiaan 92 miestä, eli 51,4 % epäillyistä.

MÄÄRITETYT RANGAISTUKSET

	Sotaoikeuden tai komentavan upseerin määräämä rangaistus						Yhteensä tuomioita
	Vapautus	Sakko Varoitus	Ylim.palv. Kurirang.	Alennus Erotus	Vankeus		
Murha / Tappo	3	1				1	1
Pahoinpitely	2		1				1
Omaisuusrikos							
- ryöstö 1)	4			4			4
- hevosvarkaus	5				1		1
- muu varkaus	19		5	6	3		14
- näpistys	2		1		1		2
- kavallus	2					1	1
Taisteluvelv.laiminl.							
- karkuruus	110	10	1	1		2	4
- pelkuruus	12				11		11
Kuuliaisuusrikos							
- niskoit./kurittom.	4		1		2		3
- käskyjen laiminl.	3	1				1	1
- väärä arvo/nimi	4		1				1
- ammuskelu	3			3			3
- epäluotettava	2				1		1
- sopim. käytös	4			2	2		4
Yhteensä	179	12	10	16	21	5	52

1) ryöstöstä tuomitun Johanssonin kuolemantuomio muuttui kurirangaistukseksi.

Ne lähes puolet epäillyistä, joille teostaan ei seurannut rangaistusseuraamuksia, olivat lähinnä karkureita, joita ei pystytty myöhemminkään enää tavoittamaan. Lopulta apuretkikunnan palattua Suomeen ei vapaaehtoisia edes pyritty etsimään, sillä he eivät olleet Suomen valtion kannalta rikollisia. Siten valtaosa karkureista, jotka onnistuivat välttymään pidätyksiltä ja palasivat Suomeen eivät joutuneet lainkaan oikeuteen

Periaatteessa tilasto sotilaista, joita oikeudenhoito-organisaatio syytti rikoksista on vääristynyt. Vain 2,8 % oli syytettynä väkivaltarikoksesta, 17,9 % omaisuusrikoksesta, 11,2 % kuuliaisuusrikoksesta ja kokonaista 68,2 % oli syytettynä taisteluvollisuuden välttämisestä, eli karkuruudesta tai pelkuruudesta.

Käytännössä tilastoon syntynyt epätasapaino, joka voimakkaasti osoittaisi karkuruuden olleen suomalaisten keskuudessa esiintynyt tyypillisin rikostyyppi, on sittenkin virheellinen. Epätasapainon syntymiseen on vaikuttanut se, että pääsääntöisesti muista rikostyypeistä en ole tuonut esille pelkkiä epäilyjä, mikäli oikeudenhoito-organisaatio ei

ole voinut osoittaa jonkun sotilaan todella syyllistyneen rikokseen. Omaisuusrikoksen tapahtuessa, mikäli teolle ei voitu esittää syyllistä, jäi se ratkaisemattomaksi ja pelkkien epäilyjen varassa en ole tilastoinut ketään.

Ainoastaan karkuruustapauksien osalta on tapauksille tyypillistä, että onnistuneesti karannut sotilas on jäänyt tavoittamattomiin ja häntä ei ole voitu saattaa oikeudenhoidon tuomittavaksi. Silti on huomioitava, että karkuri, joka on poistunut luvatta yksiköstään on tehnyt absoluuttisesti todistettavan rikoksen – nimittäin karannut. Karkuruudesta epäilty on siis kiistatta myös tehnyt rikoksen, vaikka häntä ei ole onnistuttu pidättämään, tällöin tämän rikostyyppin osalta pelkkä epäily riittää tilastoimiseen.

On totta, että karkurien suuri lukumäärä verrattuna muihin rikostyyppeihin epätasapainottaa tilastointia, mutta mikäli olisi käsitelty vain ne karkuruustapaukset, joissa syytetty joutui oikeuden tuomittavaksi – olisi tilasto osoittanut karkuruuden olleen lähinnä tuntematon ilmiö vapaaehtoisjoukon keskuudessa, mitä se ei todellakaan ollut. Käytännössähän epäillyistä karkureista vain 3,6 % sai oikeuden tuomion. Toisaalta pelkuruustapausten osalta lähes kaikki pelkuruussyytteeseen asetetut myös tuomittiin erotettavaksi vapaaehtoisjoukosta. Lisäksi aliupseeriston kyseessä ollessa heidät ennen erottamistaan alennettiin sotamiehiksi.

Karkuruudesta syytettyjen osalta tilastoja tasapainottaa seuraavassa luvussa käsitelty teema, jossa tuodaan esille millaisia rangaistusseuraamuksia oli odotettavissa ja tällöin karkuruustapaukset ovat samassa suuruusluokassa muiden rikostyyppien suhteen.³⁷⁶

Omaisuusrikoksista syytetyistä 68,8 % sai tuomion. Olen jaotellut omaisuusrikokset viiteen ryhmään, eli ryöstö, hevosvarkaus, muu varkaus, näpistys ja kavallus. Ryöstön olen määritellyt tapaukseksi, jossa rikoksentekijät ovat varustautuneet aseilla ja ottavat luvatta toisen hallusta irtainta omaisuutta väkivallan uhkaa käyttäen. Hevosvarkaus on tapaus, jossa anastuksen kohteena on nimenomaisesti hevonen, muu varkaus oli tavanomainen varallisuusrikos, jossa rikoksentekijä anastaa eli ottaa luvatta toisen hallusta irtainta omaisuutta saadakseen hyötyä itselleen. Tapauksissa, joissa varastamista on pidettävä omaisuuden arvon perusteella vähäisenä on kyseessä näpistys. Kavallus on teko, johon syyllistyvä anastaa hallussaan olevaa, mutta toiselle kuuluvaa omaisuutta.

Hevosvarkaus on sikäli ongelmallinen, että viidestä syytetystä vain yksi lopulta tuomittiin, joskin muutkin olivat pidätettynä odottamassa tuomioitaan, mutta oikeusmenettely raukesi sota-oikeuksien hajaannuttua. Hevosvarkaudet ovat myös mittakaavaltaan erilaisia siten, että niihin luetaan yksittäisen sotilaan tekemä yhden

³⁷⁶ Ks. myös 6.2. Rangaistuksen kärsiminen

hevosen anastus virolaiselta siviililtä,³⁷⁷ samaten yksi hevosvarkaus on suurimittakaavaisempi rykmentin hevosten luvaton myynti siviileille.³⁷⁸

Kaksi näpistystapausta johtivat suoraan tuomioihin, mutta nähdäkseni syynä oli se, että tapaukset sattuivat alkuvuodesta, jolloin sota-oikeudet olivat vielä toiminnassa. Toisaalta molemmat syytteet olivat sinänsä selviä, että ne pystyttiin käsittelemään nopeasti.³⁷⁹ Tämä ei siis tarkoita, etteikö näpistyksiä olisi ollut enempiä, mutta useampia ei tuotu sota-oikeuksien käsiteltäväksi, eikä niitä myöskään käsitelty rykmenttien päiväkäskyissä. Näpistystapausten esiintymistä kuvaa kuitenkin Tallinnan etapille annetut ilmoitukset kadonneesta omaisuudesta.³⁸⁰ Joskin on huomioitava, että suomalaisiin sotilaisiin kohdistuneissa näpistystapauksissa saattoi syyllisenä olla myös virolainen siviili.

Kavallus rikoksena onkin sitten usein moniselkoisempi asia ja käytännössä kahdesta kavalluksesta sotamies Holapan tekemä oli niin selvä, että sen käsittely sujui nopeasti ja tuli loppuunsaatetuksi. Luutnantti Johanssonin ottaessa omin luvuin 1000 mk rahaa komppanian kassasta ja kirjoittaessa itse itselleen komennustodistuksen, vei vastuukysymysten selvittäminen niin kauan, että Johanssonia ei ennätetty tuomita, joskin hän joutui odottamaan tuomiotaan pidätettynä.³⁸¹

Kuuliaisuusrikoksiin olen koonnut sängen sekalaisen rikostyyppien ryhmän, joihin kuuluu niskoittelu/kurittomuus, käskyjen laiminlyöminen, väärän sotilasarvon/nimen käyttö, ammuskelu, epäluotettavuus ja sopimaton käytös.

Vakavimman tuomion sai Pohjan Poikain vääpeli, jonka katsottiin tekemillään käskyjen laiminlyönneillä johtaneen komennossaan olleen kuormaston taistelukosketukseen vihollisen kanssa. Kuormasto onnistui pakenemaan tappioita kärsittyään, mutta vastuussa olleet asetettiin syytteeseen. Vääpeli Koski sai sakko- ja vankeusrangaistuksen ja aliupseeri Salminen vapautettiin.³⁸²

Kuuliaisuusrikoksista annettiin myös erottamistuomioita, mutta kyseisiä tapauksia ei pääsääntöisesti tuotu sota-oikeuteen, vaan tapaukset käsiteltiin rykmentin komentajan

³⁷⁷ Stm Andersin:in kuulustelu 20.2., VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

³⁷⁸ Ltn Lethin asia, Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA ja aliupseeri Haposen kuulustelu 11.5., VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja, C1, SA

³⁷⁹ Stm Koski ja stm Iholin jutut 3.3., VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

³⁸⁰ Vääp Erikson:in ilmoitus 17.3. ja kanslisti Helasen ilmoitus 21.3., VVS Suomalaisten vapaajoukkojen Tallinnan etappi, E3, SA

³⁸¹ Stm Holapan ja Ltn Johanssonin jutut 3.3., Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

³⁸² Vääp Kosken ja aliupseeri Salmisen jutut 15.4., VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja, C1, SA; Ks. myös 6.2. Rangaistuksen kärsiminen

kurinpitomenettelynä, jolloin syytteeseen asetetut ja heidän rangaistuksensa julkaistiin rykmentin päiväkäskyssä.³⁸³

On ilmeistä, että sota-oikeuksissa rikoksista syytetyt saivat oikeudenmukaisen käsittelyn. Tutkinta oli legalististen periaatteiden mukaista, eikä sotilaiden henkilökohtaisten oikeuksien tahallista laiminlyöntiä ilmennyt, ei edes tapauksissa joissa kurirangaistuksen antoi rykmentin komentaja oman tuomiovaltansa oikeuttamana. Syytettyjen oikeusturvaa loukkasi lähinnä tilanne, jossa sota-oikeudet hajaantuivat kotiutumisen yhteydessä saamatta ratkaisua käsiteltävinä oleviin asioihin. Tällöinkin seurauksena oli lähinnä se, että pidätettynä ollut kotiutui muiden mukana, joten ei ole syytä katsoa epäiltyjen joutuneen liiallisesti kärsimään, joskin tapauksissa on yksilökohtaisia eroja.

On kuitenkin huomioitava, että oikeudenhoidolliseen prosessiin päätyneet rikostapaukset kuvaavat paljolti sitä arvomaailmaa, missä sota-oikeudet muodostaneet upseerit elivät. Kaikki käsitellyt tapaukset olivat lähinnä ns. tavanomaisia rikoksia, eli ryöstöjä, varkauksia ja kuuliaisuusrikoksia. Väkivaltarikoksiakin esiintyi, mutta murhista ei syytetty lainkaan niitä, jotka olivat omatoimisesti toimeenpanneet mm. sotavankien teloituksia. Käytännössä tutkimuksessani tulee esille se, että rikoksia käsiteltiin nimenomaan sota-oikeuksien näkökulmasta, jolloin bolševikkeihin kohdistuneet väkivallanteot ja ajoittain tapahtuneet pakko-otto valtuuksien ylitykset eivät antaneet aihetta sota-oikeuden toimenpiteisiin.

6.2. Rangaistuksen kärsiminen

Väkivaltarikosten osalta tuomiokäytännön hajanaisuus on ilmeinen, jolloin yleistyksiä on perusteetonta tehdä. Ehkä parhaimpana yhteenvetona voi todeta väkivaltarikosten jääneen paljolti ratkaisemattomiksi. Epäillyt joutuivat olemaan pidätettyinä, mutta useimmissa tapauksissa heidän tuomioitaan ei lopulta määritelty ja vapautumisen aiheutti lopulta viimeistään suomalaisten kotiutuminen.

Omaisuusrikosten osalta tyypillisimpänä tuomiona oli 33,3 % tapauksissa ylimääräinen palvelus ja kurirangaistukset. Vankeustuomion sai vain yksi kavalluksesta syytetty, mutta huomioiden omaisuusrikoksista epäillyt, jotka olivat vankilassa odottamassa tuomiotaan, on vangittuna olleiden osuus 30,0 % omaisuusrikoksista tuomion saaneista. Sakkoon tuomittiin 20,0 % omaisuusrikoksista tuomituista. Omaisuusrikosten osalta tuomiona oli käytössä myös alennus ja yksiköstä erottaminen, mihin tuomittiin 16,6 % syytetyistä.

³⁸³ Kers Nikander alennetaan tottelemattomuudesta ja sopimattoman ja laiskottelevan käytöksensä vuoksi sotilaaksi ja siirretään Suomen Vapaajoukkojen esikuntaan, Päiväkäsky no 31 Pohjan Pojille 12.2., VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Omia päiväkäskyjä 1919, D2, SA

Omaisuusrikoksissa löytyi myös ainoa tapaus, jossa vapaaehtoisjoukkoon kuulunut sotilas sai kuolemantuomion. Kyseessä oli neljän Ensimmäiseen vapaajoukkoon kuuluneen sotilaan tekemät toistuvat virolaisiin siviileihin kohdistuneet ryöstöt. Rykmentin sota-oikeus antoi syyllistyneille kolmelle sotilaista kurirangaistuksen ja neljäs iältään vanhin katsottiin olleen eniten vastuussa teoista, joten hänelle langetettiin kuolemantuomio ja hänellä olevat varat määrättiin siirrettäväksi rykmentin kassaan.³⁸⁴ Käytännössä kuolemantuomiota ei pantu täytäntöön ja tilastollisesti olen merkinnyt myös sotamies Johanssonin kärsineen kurirangaistuksen.

KÄRSITYT RANGAISTUKSET

	Rangaistus seuraamukset						Pidätetty ilman tuomiota	Yhteensä
	Sakko Varoitus	Ylim.palv. Kurirang	Alennus Erotus	Vankeus vain osa kärsitty	Vankeus kokonaan kärsitty	Tuomit-tuja yhteensä		
Murha / Tappo				1		1	1	2
Pahoinpitely	1					1	1	2
Omaisuusrikos								
- ryöstö 1)		4				4		4
- hevosvarkaus			1			1	4	5
- muu varkaus	5	6	3			14	3	17
- näpistys	1		1			2		2
- kavallus					1	1	1	2
Taisteluvelv.laiminl.								
- karkuruus	1	1			2	4	15	19
- pelkuruus			11			11		11
Kuuliaisuusrikos								
- niskoit./kurittom.	1		2			3		3
- käskyjen laiminl.					1	1	1	2
- väärä arvo/nimi	1					1	1	2
- ammuskelu		3				3		3
- epäluotettava			1			1	1	2
- sopim. käytös		2	2			4		4
Yhteensä	10	16	21	1	4	52	28	80

1) ryöstöstä tuomitun Johanssonin kuolemantuomio muuttui kurirangaistukseksi.

Taisteluvellisuuden välttämisen osalta on huomioitava, että vain osa epäilystä onnistuttiin pidättämään, suurimman osan karkureista onnistuessa pakenemalla välttämään kokonaan oikeudelliset seuraukset. On huomioitava, että 110 karkurista vain neljä tuomittiin, kyseessä on siis vain 3,6 % epäilystä mikä on todella vain murto-osa. Vaikuttaa karkuruuden olleen hyvinkin toimiva keino päästä pois rintamaolosuhteista ja puutteellisten yhteyskeinojen ja valvonnan rajallisuuden vuoksi karkurille oli tarjolla lukuisia keinoja palata oma-aloitteisesti Suomeen.

³⁸⁴ Stm Johan Johanssonin juttu 3.3., VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

En usko, että karkureiden kiinniottoon olisi kiinnitetty tietoisesti vähän huomiota, mielestäni asia on päinvastoin, sillä Tallinnan etapilla oli karkureista rykmenttien laatima nimiluettelo.³⁸⁵ Kenraali Wetzter antoi esikunnan etsiväosastolle suoranaisen tehtävän lähteä Valgaan vangitsemaan karanneita sotilaita.³⁸⁶ Rykmenteissä julistettiin toistuvasti luvatta poistuneita karkureita ja kyseiset karkurit vaadittiin heti tavattaessa pidätettäväksi ja palautettavaksi. Normaalisti rykmentit ilmoittivat karkureistaan vasta muutaman päivän tai viikonkin kuluttua ja tällöin saattoi sähköitse tullessa ilmoituksessa olla vain karanneen miehen nimi ja komppania.³⁸⁷

Ongelma karkurien kiinniotossa oli se, että ei ollut yhtenäistä kiinteää organisaatiota, joka olisi voinut toteuttaa kyseisenlaiset poliisitoimet. Apuretkikunnalla ei ollut miehistään riittävästi tuntomerkkejä, jotta sotilaan karatessa nämä tiedot olisi voinut jakaa kaikille viranomaisille. Viron rajoilla harrastettiin salakuljetusta, joten poistuttuaan yksiköstään saattoi yksittäinen mies lähteä kävellen itään tai etelään. Itse uskon yksinkertaisimpana keinona karkurilla oli lahjoa joku kalastaja viemään hänet yli meren takaisin Suomeen. Röyhkeimmät karkurit saattoivat käyttää myös normaalia laivaliikennettä. Parissa päivässä kuka tahansa saattoi päästä junalla Tallinnaan ja suomea puhuvana sotilaspukuisena henkilönä nousta Väinämöiseen tms. laivoihin. ja palata Suomeen, josta karkureita ei enää haettu. Käytettävissä olevassa ajassa ei Tallinnassa laivoihin menoa valvovilla Emissariaatin ja Tallinnan etapin henkilöstöllä ollut mitään keinoa saada ajantasalla olevia luetteloja epäillyistä karkureista.

Neljän tuomitun lisäksi 15 karkuria jäi pidätetyksi, mutta sota-oikeusorganisaation hajoamisen myötä heitä ei varsinaisesti tuomittu rangaistuksiin. Lisäksi 10 miestä oli palannut oma-aloitteisesti, joten heidät palautettiin rykmenttien kirjoihin.

Taisteluvellisuuden välttämiseen liittyy myös varsinaiset pelkuruustapaukset, joista epäiltiin 12 miestä. Epäillyistä 11 tuomittiin ja ratkaisuna oli ensin alentaa aliupseeriarvoissa olleet sotamieheksi ja lopulta erottaa pelkurit sotamiehinä rykmentistä. Pelkuruudesta syytettyjen erottamiskäytäntö oli voimassa Pohjan Poikain rykmentissä, jolloin pelkurit ”alennetaan sotilaisiksi, poistetaan rykmentin luetteloista ja lähetetään Suomeen takaisin häpäisemästä rykmenttiä 8/II 19 Kalm”.³⁸⁸ Pohjan Poikain rykmentissä oli normaali käytäntö, että henkilöt, jotka joutuivat kurinpitotoimien alaisiksi poistettiin rykmentistä aina viipymättä ja passitettiin vankikyydillä takaisin Suomeen.³⁸⁹

³⁸⁵ Luettelo sotilaskarkureista, VVS, Suomalaisten vapaajoukkojen Tallinnan etappi, E3, SA

³⁸⁶ Kenr Wetzterin valtakirja vääp Sederströmille 27.2., VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja C1, SA

³⁸⁷ Sähke Tallinnasta Suomen pääesikunnasta Etappiosastoon, Emissariaattiin ja VAP:lle Helsinkiin 18.2., VVS Viron vapaaehtoisen apuretkikunnan Tallinnan emissariaatti, kirjeistöä, F1, SA

³⁸⁸ Hannulan kirje Kalmille 8.2. VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja, C1, SA

³⁸⁹ Kalm 1921, s. 259

Aliupseerien ja varsinkin korpraalien alentaminen miehistöön kuului voimassa olleen lainsäädännön mukaan rykmentinkomentajan ratkaisovaltaan. Pelkuruussyytteeseen asetettujen välitön erottaminen ei ollut lainsäädännön määrittämä menettely.³⁹⁰ Pelkureiden erottaminen oli ilmeisesti eversti Kalmin oma keksintö ja tapahtui ainoastaan yhden ainoan taistelun, eli Pajun taistelun jälkeen. Kyseisen taistelun ollessa rykmentin tulikaste, saattoi pelkuruustapausten julkituominen olla tärkeä tekijä pyrittäessä luomaan rykmentin taisteluhenkeä seuraavien taistelujen varalle. Vastaavaa käytäntöä, jossa pelkuruudesta syytetyt erotettiin, ei sovellettu lainkaan Ensimmäisessä vapaajoukossa, mikä vahvistaa näkemystä, että erottaminen oli Kalmin oma ratkaisu.

Kuuliaisuusrikoksista oli normaalina rangaistuskäytäntönä tuomita syylliset suorittamaan ylimääräistä palvelusta tai suorittamaan valvottuja kurirangaistuksia, eli pääsääntöisesti nämä tapaukset koettiin sinänsä vähäpätöisemmiksi rikoksiksi, että ei ollut tarkoituksenmukaista pohtia kuolemantuomiota tai pitkiä vankeustuomioita. Vain yksi tähän ryhmään kuulunut tuomittiin vankeuteen, jonka osalta oli kyse käskyjen laiminlyömisestä, mikä oli johtanut ihmishenkien menetyksiin.

Kyseisen laiminlyöntisyytteen pohjana oli tapaus, jossa Pohjan Poikain rykmentin 3. patterin kuormaston lähdettyä Marienburgista 25.2. se oli eksynyt, minkä seurauksena kuormasto oli joutunut saarroksiin. Kiivaan taistelun jälkeen saarroksiin jääneet pystyivät murtamaan tien vapaaksi joskin kuormasto menetti kaksi miestä kaatuneina ja lisäksi menetettiin 26 hevosta, 4 ajorekeä, 14 satulaa ja osan kansliapapereita.³⁹¹

Vastuullisena tappioihin katsottiin olleen kuormastoa johtaneen vääpeli Kosken, sillä hän oli antanut patterin päällikölle luutnantti Holopaiselle useita vääriä ilmoituksia ja laiminlyönyt luutnantti Holopaisen antaman käskyn. Lisäksi vääpeli Koski oli laiminlyönyt tarpeelliset varmistustoimenpiteet, jotka olivat välttämättömiä liikuttaessa vihollisen valvomalla alueella. Koski oli myös osoittanut tehtävänsä täyttämässä kykenemättömyyttä ja huolimattomuutta. Pohjan Poikain Sotaoikeus tuomitsi vääpeli Kosken alennettavaksi sotamieheksi ja pidettäväksi 30 vrk arestissa, jonka jälkeen hänet erotettiin rykmentistä.³⁹²

Kuuliaisuusrikosten rankaisemisen määrittely liittyi syytetyn sotilasarvoon. Upseerien kohdalla esiintyi tapauksia, joissa päiväkäskyssä määrättiin syytetty kotiarestiin syytettynä sopimattomasta käytöksestä.³⁹³ Rikoksesta syytettyä upseeria ei siis sijoitettu päävahtiin tai vankilaan kuten miehistö ja aliupseerit, vaan tuomio suoritettiin syytetyn

³⁹⁰ SJS (16.7.1886), 24 §

³⁹¹ Helanen 1921, s. 507

³⁹² Pohjan Poikain sotaoikeuden pöytäkirja 15.4., VVS Pohjan Pojat Esikunta, Oikeuden Pöytäkirjoja C1, SA

³⁹³ SJS (16.7.1886) 24 §: Kotiaresti oli normaali rangaistus upseerien kohdalla

majoituksessa, kuten huhtikuun lopulla jääkärivänrikki Frohnen saadessa rangaistuksen sopimattomasta käytöksestä päivystysupseerina ollessaan.³⁹⁴

Kuuliaisuusrikoksissa tapahtui myös se vastaava tilanne kuin muissa rikostyypeissä, että rikoksista syytettyjä joutui olemaan pidätettynä ilman, että varsinaista tuomiota oli langetettu. Rangaistusten tyypittelemisen tuottaa vaikeuksia myös siltä kannalta, että monessa tapauksessa syytetty sai monenlaisia rangaistuksia ja tällaisissa tapauksissa olen ottanut ratkaisevaksi tekijäksi suurimman rangaistuksen.

Sotilaan alentaminen ja varsinkin erottaminen oli hyvin tyypillinen rangaistus, mikä liitettiin varsinkin vankeustuomioiden saaneisiin, joten tilastossa ilmenevät vankeustuomion saaneet on myös pääsääntöisesti erotettu rykmentin palveluksesta.

Rangaistus ei itsessään välttämättä katkaissut sotilaan uraa vapaaehtoisjoukossa, sillä sangen useassa tapauksessa Tallinnaan sota-oikeuteen lähetetty sotilas otettiin palvelukseen Tallinnan etapissa tai jopa Wetzlerin esikunnassa Tartossa. Wetzlerin esikunnan komendantuuriosastossa oli sangen vastuullisiin tehtäviin sijoitettuna kolme sotilasta, jotka oli erotettu Pohjan Poikain rykmentistä epärehellisyiden, varkauden ja pahoinpitelyn vuoksi.³⁹⁵ Wetzlerin esikunnassa syytettyjä otettiin myös ilmeisesti sotilaspalvelijaluontoisiin tehtäviin.³⁹⁶

Menettely, jossa Pohjan Poikain rykmentistä kurinpidollisista syistä erotettuja sotilaita otettiin kenraali Wetzlerin esikunnan palvelukseen oli eversti Kalmille henkilökohtainen loukkaus ja hän arvioi kyseisen toiminnan motiivin olleen vain pyrkimys ristiriitojen kasvattamiseen. Eversti Kalmin johdolla tehtiin ns. ”puhdistautumislista”, eli 26 sotilasta käsittänyt luettelo miehistä, jotka oli erotettu tai poistettu Pohjan Poikain rykmentistä, mutta jotka oli otettu Wetzlerin esikunnan palvelukseen.³⁹⁷

Mielestäni luettelon muodostamisessa näkyy Wetzlerin esikuntaan kohdistuneet kaunat ja noin puolet tapauksista on selviä henkilöstön siirtoja rintamalta esikuntaan kanslisteiksi ja läheteiksi. Mahdollista on, että saadessaan käskyn siirtää miehistöä ja alipäällystystä Wetzlerin esikuntaan, valittiin Pohjan Poikain rykmentistä siirrettäväksi nimenomaan heikoimmat sotilaat, joille oli jo ennättänyt muodostua epärehellisen ja kelvottoman sotilaan maine. On kuitenkin kiistatonta, että joukossa oli sotilaita, jotka olivat syyllistyneet rikoksiin ja päätyneet jopa sota-oikeuteen.

³⁹⁴ Päiväkäskey no 68 Pohjan Pojille 27.4., VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Omia päiväkäskeyjä 1919, D2, SA

³⁹⁵ Vänr Sinervä, vääp Väätäinen ja kers Nikander, VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, Henkilöstöluetteloita, Palkkatilauslista Pääesikunnan henkilökuntaa varten maaliskuulle 1919, SA

³⁹⁶ Stm Holappa oli ltn Freiborg:in käytettävissä, Stm Koski oli ltn Karstenin käytettävissä, VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, Luettelo Pääesikunnan Etsivän poliisin vangitsemista henkilöistä, B3, SA

³⁹⁷ Kalm 1921, s. 171-175

Oman arvioni mukaan Wetzlerin esikunnassa ei pyritty loukkaamaan eversti Kalmia, vaan syynä oli tilanne, jossa rankaistua sotilasta ei enää huolitettu Pohjan Poikain rykmenttiin. Kyseiset sotilaat jäivät rangaistuksensa kärsittyään lähinnä tyhjän päälle. Tällöin kyseisiä sotilaita ei myöskään haluttu kokonaan erottaa ja lähettää Suomeen vaan Wetzlerin esikunta sijoitti heidät kykyjensä mukaisesti tehtäviin Tarttoon ja Tallinnaan.

On myös mahdollista, että muutamat sotilaat onnistuivat käyttämään tilaisuutta hyödykseen ja väittivät, että heitä oli Pohjan Poikan rykmentissä syyttömästi ahdisteltu. Pohjan Poikain rykmentin ja Wetzlerin esikunnan välisten riitojen vuoksi ei ilmeisesti ollut aina mahdollista objektiivisesti selvittää yksittäisten sotilaiden taustoja, joten sattui kömmähdyksiä, joissa Pohjan Poikain erotetusta³⁹⁸ tuli upseeri Wetzlerin esikuntaan.³⁹⁹

Kärsittyjen rangaistuksen osalta on huomioitava, että varsinaisten tuomittujen lisäksi epäillyistä myös merkittävä osa joutui olemaan pidätettynä, vaikka heille ei oltu määritetty minkäänlaista rangaistusta. Outo tilanne syntyi kun pääosan suomalaisista palatessa Suomeen, Viroon jäivät kotiutumishetkellä pidätettynä olleet sotilaat. Tilanteen vaikeutta korosti se, että sota-oikeus-organisaatio oli jo huhtikuussa pääosin hajaantunut ja sota-oikeus toimi vain Pohjan Poikain rykmentissä, joten Ensimmäisessä vapaajoukossa palvelleet odottivat virolaisissa vankiloissa jopa kuukaudenkin vaikeissa olosuhteissa ilman, että heidän asiaansa oli mahdollista käsitellä.⁴⁰⁰

Käytännössä näissä pääjoukkojen kotiutumisen jälkeen pidätettynä Viroon jääneiden tapauksissa vangitun kohtalo oli ilmeisesti kaikkein vaikein, sillä heillä ei ollut mitään tietoa siitä, kuinka kauan mahdollinen pidätysaika kestäisi. Lopulta tilanne ratkesi useimpien osalta suomalaisen apuretkikunnan palattua Suomeen, jolloin myös pidätettynä olleet siirrettiin Suomeen.

Sotamies Jämsä ollessa humalassa, hänet pidätettiin virolaisten prostituoitujen syyttäessä häntä varkaudesta. Jämsä oli ollut pidätettynä Tallinna päävahdissa, josta oli karannut ja jäätyään kiinni hän oli päätenyt virolaiseen vankilaan, kertoen seuraavasti: ”Täällä (Tallinnassa) minut vietiin vankilaan, joka sijaitsee Veneulitsalla (Venäjänkadulla), jossa sain istua punikki vankien joukossa 12 päivää. Se on kauhea paikka se vankimaja, syöpäläisiä ja kauhean huono ilma, joka vaikuttaa hermoihin, ruoka siellä on huonoa, se on seuraavaa: aamulla saa kuumaa vettä ja naulan leipää, päivällä ½ 1 aikaan saa vähän

³⁹⁸ Kalm 1921, s. 174-175: Pohjan Poikain I P:n talouspäällikkö Sinervä erotettiin 11.2. kykenemättömänä toimeensa ja syytettynä taskuvarkauksesta.

³⁹⁹ Vänr Sinervä, komendantuuriosaston kanslisti, Palkkatilauslista Pääesikunnan henkilöstöä varten maaliskuulle 1919, VVS Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, henkilöstöluetteloita B1, SA

⁴⁰⁰ Stm Ylivuoren juttu, Liite B Ilman sota-oikeuden päätöstä Tallinnan vankiloista vapautettuja koskevia asiapapereita, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

keittoa ja kello 3 saa 4-5 perunaa ja loppupäivä saa nähdä nälkää ja kurjuutta, huonoa kohtelua. Tallina 12 IV 19 E.L. Jämsä”.⁴⁰¹

Tilanne ratkesi siten, että kenraali Wetzer kehotti sotatuomari Majantietä toimimaan Virossa vangittuna olleiden suomalaisten asian selvittämiseksi, jotta syyttömät vapautettaisiin ja syylliset passitettaisiin Helsinkiin.⁴⁰² Majantie nautti tehtävää suorittaessaan suurta avuliaisuutta virolaisten viranomaisten puolelta, eikä näillä ollut huomauttamista, mikäli sotatuomari oli sitä mieltä, että näiden katsottiin sovittaneen tekonsa oltuaan jo jonkin aikaa pidätettynä.⁴⁰³

7. PUHTAIN ASEIN JALON ASIAN PUOLESTA ?

Oikeudenhoidon järjestäminen Viroon lähetetyssä apuretkikunnassa ei ollut lainopilliselta kannalta selvää. Viron omia lakeja ei ollut mahdollista soveltaa, sillä vuonna 1919 Viron alueella oli vielä voimassa Venäjän valtakunnan lait, jotka suomalaisten näkökulmasta olivat suoranaisesti vihollisen lakeja. Suomen sisällissodan ja Viron vapaussodan aikana oli Suomessa voimassa SRL, jota katsottiin voitavan soveltaa myös suomalaisessa Viroon lähetyssä apuretkikunnassa.

Sovellettavan lain epäselvyyden vuoksi Ensimmäisen Vapaajoukon sota-oikeutta varten laadittiin itsenäisesti säännöstö: ”Ensimmäisen Suomalaisen Vapaajoukon Kenttä- ja Sota-oikeuden laki” ja Pohjan Poikain rykmentissä päädyttiin vastaavaan ratkaisuun. Molemmista rykmenteistä muotoiltiin säännöstö kurinpidollisten tehtävien hoitamiseksi ja Suomen voimassaolevan lainsäädännön hyväksyminen ei siis ollut itsestäänselvää. Ratkaisu saattoi osaltaan antaa myös päällystölle ja miehistölle käsityksen, että he saattoivat käyttäytyä vapaammin kuin normaalioloissa ollessaan Suomessa.

Oikeudenhoidolliselta kannalta organisaatio muodostettiin ja se pyrki toimimaan legalististen periaatteiden mukaisesti. Sota-oikeuksia muodostettiin kolme ja vaikka rykmenttien sota-oikeudet olivat periaatteessa alisteisia kenraali Wetzerin esikunnalle, käytäntönä oli, että jokainen sota-oikeus toimi pitkälti omien periaatteiden ja lähtökohtiensa pohjalta.

Olen sisällyttänyt oikeudenhoidon piiriin varsinaisten sota-oikeuksien lisäksi myös rykmentin komentajien määrittämät kurinpidolliset rangaistukset. Rykmentin komentajien rankaisuvallasta oli oikeutettu SRL:ssa, mutta komentajien määrittäessä rangaistuksia, ne olivat kaikkein vähimmäis määrin legalististen periaatteiden alaisia,

⁴⁰¹ Stm Jämsän juttu, Liite B Ilman sota-oikeuden päätöstä Tallinnan vankiloista vapautettuja koskevia asiapapereita, VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

⁴⁰² Wetzlerin kirje Majantielle 19.3., VVS Viron Vapaaehtoisen Apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat C1, SA

⁴⁰³ Helanen 1921, s. 187

joskaan ei vaikuta, että laajassa mitassa olisi rikottu syytettyjen oikeuksia. Rykmenttien päälliköiden puuttuminen oikeudenhoitoon pyrki ajoittain jopa lieventämään sota-oikeuden tuomioita korostaen olosuhteiden vaikutusta rikosten tapahtumiseen, toisaalta oikeudenhoidollinen organisaatio joutui puuttumaan lähinnä eversti Kalmin omavaltaisiin rangaistusideoihin.

Apuretkikunnan sota-oikeus ennätti kokoontua vain kahdesti, kunnes istunnot päättyivät kenraali Wetzlerin hajoittaessa esikuntansa, jolloin oikeudenhoito siirtyi käytännössä rykmenttien omalle vastuulle. Suomen vakinaisissa joukoissa hyväksytyt käytännön perusteella myös rykmenteihin asetettiin sotatuomarit, joiden ohjauksessa rykmenteissä muodostettiin sota-oikeudet.

Ensimmäisessä vapaajoukossa oli jo Suomesta lähdettäessä oma sotatuomari jonka tehtävänä oli huolehtia laillisuuden toteutumisesta. Pohjan Poikain rykmenttiin ei alunperin oltu suunniteltu järjestettävän omaa sota-oikeutta, mutta Wetzlerin esikunnan poistuttua Virosta, jouduttiin myös Pohjan Poikain rykmentissä järjestämään oikeudenhoito itsenäisesti.

Sota-oikeuksien perustaminen oli ilmeisen normaali tapa ylläpitää oikeutta Baltiassa vuonna 1919 ja käytännössä kaikki osapuolet olivat hyvin valmiit perustamaan omia sota-oikeuksiaan, joiden antamalla tuomioilla korostettiin omaa näkökulmaa oikeudesta.

Laillisuuspohjan määrittely vapaaehtoisjoukon keskuudessa oli tärkeää, mutta lainsäädännön ja oikeudellisen tuomiovallan lisäksi tarvittiin myös tutkinnasta huolehtinut organisaatio, jonka tuli suorittaa varsinaisia poliisitehtäviä.

Rikoksenhallinta-organisaatiossa näkyvä tekijä oli Tallinnan etappi, jonka sotilaat ylläpitivät järjestystä Tallinnassa, sekä etsivät karkureita ja vartioivat pidätettyjä sotilaita. Tallinnan etapissa vallinnutta heikkoa moraaliala osoitti silti parhaiten useat sen omaan päällystöön kuuluneiden rikkomukset.

Kenraali Wetzlerin esikunnassa toimi myös Etsivä poliisi, jonka toiminta-aika jäi hyvin lyhyeksi ja käytännössä sen rajalliset resurssit estivät sitä toimimasta tarpeeksi tehokkaasti esimerkiksi karkuruusongelman rajoittamiseksi. Käytännössä Etsivä poliisi joutui toiminnassaan myös Kalmin ja Wetzlerin välisten kiistojen välikappaleeksi.

Rykmenttien oikeudenhoito muodosti melkein oman itsenäisen kokonaisuuden, mutta kuria ylläpidettiin myös epävirallisten keinojen avulla. Epävirallinen rangaistusmuoto pienistä rikkomuksista oli remmiapelli, joka vaikutti ilmeisen hyvin. Remmiapellin olemassaolo oli selvää niin miehistöille kuin upseereillekin ja on ilmeistä sen olleen yleisesti hyväksytty ja tiedostettu rangaistusmuoto. Remmiapelli oli nimenomaisesti

ryhmän jäsenten keskinäinen rangaistusmuoto. Lähtökohtana oli, että ryhmä rankaisee itsenäisesti niitä, jotka olivat rikkoneet keskinäisiä sääntöjä.

Oikeudenhoidollisen organisaation tuottaman materiaalin perusteella olen tutkinut varsinaisiin rikoksiin syyllistyneitä. Käytännössä tilastoiminen tuotti ongelmia organisaation hajanaisuuden vuoksi, mutta myös siksi, että useat rikoksiin syyllistyneistä olivat tehneet lukuisia rikoksia, jolloin olen päätenyt merkitsemään tilastolliseen materiaaliin vain vakavimman rikoksen.

Määrittäessä rikoksiin syyllistyneen profiilia, on kyseinen sotilas kaikissa rikostyypeissä ollut todennäköisimmin kotoisin Uudeltamaalta ja pääsääntöisesti syyllisen kotipaikkana oli Helsinki.

Taisteluvellvollisuuden välttäneiden osalta, eli lähinnä karkurien osalta Kuopion läänin osuus nousi läänistä kotoisin olevaa suhteellista osuutta merkittävästi korkeammaksi ja myös Vaasan lääni oli yliedustettuna. Kuopion läänistä oli myös poikkeuksellisen paljon kuuliaisuusrikoksiin syyllistyneitä.

Omaisuusrikosten kannalta taas Turun- ja Porin läänistä, Hämeen läänistä, Mikkelin läänistä ja Kuopion läänistä ei ole yhtään omaisuusrikoksista syytettyä, vaikka koko vapaaehtoisjoukosta oli noin kolmannes kotoisin kyseisten läänien alueelta.

On mahdollista, että maakunnista tulevien keskuudessa vallitsi keskinäinen henki, joka vaikutti siihen, että yksittäiset miehet eivät ryhtyneet toimeenpanemaan ryöstelyjä. Toisaalta on myös mahdollista, että kiinteä ja sisäisesti solidaarinen joukko saattoi toimeenpanna omavaltaisia tekoja, joista ei tieto levinnyt ulkopuolisille niin helposti kuin yksilöllisyyttä korostavien kaupunkilaisten keskuudessa. Varsinaisia selviä viittauksia kyseisenlaiseen peittelyyn ei kylläkään ole tullut ilmi.

Hämeen läänistä ja Turun läänistä oli kotoisin myös huomattavasti suhteellista osuuttaan vähäisempi määrä karkuruudesta ja pelkuruudesta syytetyistä, vaikka molemmista lääneistä oli lähtenyt huomattava määrä vapaaehtoisia. On siten ilmeisen mahdollista, että jo ennestään toisensa tunteneiden vapaaehtoisten joukossa keskinäinen ryhmähenki ja sisäinen moraalit esti karkuruuden ja pelkuruuden laajemman leviämisen.

Retkikunta oli koostumukseltaan hyvin nuori ja myös monissa rikoksissa näkyy, että monissa tapauksissa syytetyt olivat sangen nuoria ja kaikkien rikosten osalta nimenomaan 16-20 vuotiaiden ryhmään kuuluneet syyllistyivät useimmin rikoksiin.

Painottuminen nuoriin on harhauttavaa, sillä alle 20-vuotiaita koko retkikunnassa oli yli puolet ja varsinkin omaisuusrikosten osalta tämän ikäryhmän osuus rikoksista oli

merkittävästi alhaisempi, kuin kyseisen ikäluokan osuus koko retkikunnasta. Omaisuusrikosten osalta muissa ikäryhmissä ei näy merkittävän suuria eroja.

Kuuliaisuusrikosten jakautuminen syytettyjen iän perusteella noudatti pääsääntöisesti erittäin tarkkaan koko retkikunnassa vallinnutta jakautumaa. Kuuliaisuusrikosten osalta nimenomaisesti ammuskelun kaltaiset vallattomuudet olivat kuitenkin erityisesti nuorimpiin ryhmiin kuuluville tyypillinen rikos. Toisaalta kaikissa sotilasarvoissa nuoret syyllistyivät kuuliaisuusrikoksiin ilmeisesti siksi, että he eivät kyenneet ikänsä vuoksi täysin käsittämään tekojensa mahdollisia seurauksia, josta seurasi lähes lapsellista kiukuttelua, mihin vanhemmat miehet eivät enää sortuneet. Kuuliaisuusrikosten osalta on kuitenkin merkillepantavaa, että varsinaisesti lapsiksi laskettavia, eli 15-vuotiaita ja sitä nuorempia ei ollut syytettynä lainkaan. Ilmeisesti lapset olivat aikuisia valmiimpia noudattamaan saamiaan käskyjä.

Kuuliaisuusrikosten osalta lähinnä ikäryhmään 21-25 vuotiaita oli syytettynä suhteellista osuuttaan enemmän, samoin kyseinen ryhmä muita alttiimpi karkuruuteen. Absoluuttisesti karkuruustapaukset painottuivat koko retkikunnan suurimpaan ikäryhmään, eli 16-20 vuotiaisiin, mutta tähän ryhmään kuuluvia oli kuitenkin vähemmän kuin kyseisen ikäryhmän osuus oli koko retkikunnasta.

Kuuliaisuusrikoksiin syyllistyneet olivat esimiesasemassa ollessaan ilmeisen arkoja asemastaan ja tämä on merkittävää erityisesti nuoren päällystön osalta, eli ikäryhmässä 21-25 oleviin. Joissain tapauksissa sotilasarvot herättivät selvästi kateutta muussa samanikäisessä päällystössä, joka saattoi katsoa olevansa yhtä kyvykäs. Kuuliaisuusrikosten esiintyminen päällystön joukossa johtui ilmeisesti kateudesta, mutta kieltämättä monet nopeasti korkeisiin sotilasarvoihin nousseet nuoret miehet esiintyivät myös korostetun itsetietoisesti. Mielestäni suurin ongelma oli sittenkin ilmeisesti sotilasarvojen myöntämisen säännöttömyys, jolloin monet alipäällystään kuuluneet halusivat esiintyä upseereina ja apuretkikunnassa jouduttiin puuttumaan usein siihen, kenellä oli todella oikeus käyttää upseerin arvoa osoittavia tunnuksia.

Väkivaltaan syyllistyneetkin kuuluivat pääsääntöisesti ikäluokkaan 21-25 – vuotiaat ja yhtään alle 20-vuotiasta ei asetettu syytetyksi väkivaltarikoksesta, vaikka kaikissa muissa rikostyypeissä olivat alle 20-vuotiaat selvästi esillä. Uskon, että väkivaltarikosten osalta oli myös ilmeistä, että nuoremmat, eli alle 20-vuotiaat olivat valmiimpia toimimaan oikeiksi katsomiensa yhteiskunnan sääntöjen mukaan, kun 21-25 vuotiaissa oli esillä uhmaa, jota sitä vanhemmilla ei myöskään enää esiintynyt.

Arvioiden rikollisen profiilia iän perusteella, oli hän absoluuttisten tapausten perusteella määriteltävissä 16-20 vuotiaaksi, mutta huomioidessa eri ikäryhmien suhteellisen osuuden kaikissa rikostyypeissä, oli rikollinen todennäköisimmin 21-25 vuotias.

Rikollisen taustan selvittämisessä oli koulutuksen selvittäminen kaikkein ongelmallisinta, sillä kyseinen tieto on ollut kaikkein heikoimmin saatavilla. Tilastoon on kehittynyt harha nimenomaan siksi, että pelkän kansakoulun käyneet eivät pääsääntöisesti ilmoittaneet koulutustaan henkilötietoihin ja vain ne joilla oli korkeampia opintoja halusivat tuoda kyseisen koulutuksensa esille. Tilastojen mukaan kaikissa rikostyypeissä rikoksiin syyllistyneet olivat normaalia enemmän koulutusta saaneita. Tulos on virheellinen, koska niiden joukossa, joiden koulutuksesta ei ole tietoa, on pääsääntöisesti ollut kyse pelkän kansakoulun käymisestä. Hovi tunnusti ongelman myös omassa tutkimuksessaan, sillä hän joutui muodostamaan koko retkikuntaa koskeneen tilastonsa koulutusjakauman osalta suppean kyselytutkimuksen perusteella.

Hovi koki vapaaehtoisten elinkeinojen ryhmittelyn vaikeaksi materiaalin aukollisuuden vuoksi. Hän korosti tutkimuksessaan ammattijakautumassa ilmenneitä piirteitä, joita oli mm. työväenluokkaan laskettavien vapaaehtoisten suuri määrä ja toisaalta myös opiskelijoiden ja koululaisten lukuisuus. Viron vapaussodan aikaan Suomessa agraarinen väestö oli ylivoimaisesti hallitsevin elinkeinoryhmä, mutta apuretkikunnan ollessa rakenteeltaan lähtöisin urbaanista ympäristöstä, on luonnollista, että rikoksista syytettyjen ammattirakenteessa ovat näkyvänä piirteinä teolliset elinkeinot.

Erityisesti omaisuusrikosten ja väkivaltarikosten osalta industrialistisen ammatin omai absoluuttisesti ja suhteellisesti suurin osa rikollisista. Väkivaltarikollisuuden painottumista kaupunkiin on tuonut esille myös Ylikangas rikollisuutta koskevissaan tutkimuksissaan. Omaisuusrikoksiin syyllistyneissä oli myös yllättävän suuri osuus julkisen toiminnan piiristä lähteneissä vapaaehtoisissa. Merkillepantavaa on, että omaisuusrikoksista syytetyistä agraarisen taustan tai työmiehen ammatin omai erittäin harva ja samoin opiskelijat olivat erittäin harvoin syytetyinä omaisuusrikoksista.

Industrialistiset, eli teolliset ammatit olivat myös karkureissa ja pelkureissa suurin ryhmä mikä vastaa heidän osuuttaan koko retkikunnassakin. Agraarisessa ammatissa olevat edustivat puolestaan taisteluvollisuuden välttäneistä selvästi pienempää osuutta, kuin tämän elinkeinoryhmän osuus oli koko retkikunnassa.

Käytännössä tämä agraarisen elinkeinon omaavien osuuden vähäisyys karkurien joukossa on merkillepantavin asia. On mahdollista, että agraarisen taustan omaavilla oli voimakkaampi tarve täyttää sitoumuksensa ja karkaaminen saattoi olla liiaksi omaksuttujen kunniakäsitysten vastaista. Mielestäni on myös mahdollista, että agraarin taustan omaava koki itsensä turvottomammaksi vieraassa maassa, jolloin pelkän suomen kielen varassa he eivät yksinkertaisesti uskaltaneet poistua turvallisemmaksi koetusta omasta yksiköstä. Urbaanin taustan omaavat olivat puolestaan tottuneet kulttuurien erilaisuuteen ja valmiimpia ottamaan vastuun itsestään uusissa ja erilaisissa tilanteissa.

Sotilasarvo osoittaa sotilaan aseman. Lukumääräisesti eniten rikostapauksia tekivät sotamiehet, mutta kersanttien ja vääpelien osuus rikoksista syytetyistä oli erittäin korkea. Ei ole käytettävissä tilastoa eri sotilasarvojen kokonaismäärästä, mutta vaikuttaa ilmeiseltä, että nimenomaan alipäällystö oli voimakkaasti esillä rikoksista syytettyjen joukossa, mikä oli osoitus siitä, että apuretkikunnan kiireisen muodostamisen johdosta tapahtui ilmeisen useita virheitä sijoituksissa, jolloin tehtävään soveltumaton saatettiin asettaa kykyjään vastaamattomaan asemaan.

On todella ilmeistä, että monen kohdalla tilaisuus oli tehnyt varkaan, jolloin asemaansa väärinkäyttäen eräät henkilöt pyrkivät hankkimaan itselleen omaa henkilökohtaista taloudellista etua. Päällystön kohdalla omaisuusrikokset olivat usein myös raha-arvoltaan suurempia, kuin mihin miehistöön kuulunut olisi edes voinut syyllistyä. Upseereilla oli tilaisuuksia kavalluksiin ja surullisen usein tätä tilaisuutta käytettiin hyväksi myymällä mm. rykmentin hevosia tai varastoja virolaisille siviileille.

Taisteluvollisuuden laiminlyönteistä oli sotamies kaikkein tyypillisin sotilasarvo. Toisaalta pelkureiden ja karkurien osuudessa vääpeleitä ja kersantteja oli silmiinpistävästi paljon, joskaan yhdenkään upseerin ei todettu karanneen. Kuuliaisuusrikos oli kaikkein tasa-arvoisin rikostyyppi sotilasarvon kannalta, sillä likimain kaikki sotilasarvot sotamiehestä kapteeniin olivat edustettuina. Vaikka sotamiehiä oli absoluuttisesti eniten, niin aliupseeristoon kuuluvia oli suhteellisesti eniten ja eri arvoisia upseereja myöskin merkittävä määrä.

Oikeudenhoitoprosessiin päätyneistä väkivaltarikoksista useimmissa tapauksissa väkivalta oli kohdistunut toiseen suomalaiseen. Omaisuusrikoksien osalta rikoksen kohteena oli puolestaan useimmin virolainen siviili. Mielestäni on selvää, että suomalainen oikeudenhoito puuttui mahdollisuuksien mukaan myös virolaisiin kohdistuneisiin rikoksiin, eli en ole todennut, että esille tulleiden rikosten oikeudellista käsittelyä olisi vältelty. Ainoa poikkeus oli sotavankien surmaaminen, mutta niiden osalta tekoja ei yksinkertaisesti oltu koettu rikoksiksi.

Halusin tutkimuksessani selvittää myös karkuruuden laajuuden, mutta käytännössä tapausten selvittämistä vaikeuttivat tilastoinnin puutteet ja tilastojen keskinäinen ristiriitaisuus. Oli myös tapauksia, joissa mies karkasi, mutta palasi omin päin muutaman päivän kuluttua ja saattoi vielä myöhemmin karata uudelleen.

Karkurien osalta oli merkillepantavaa, että he onnistuivat usein kokonaan välttämään joutumisensa oikeudenhoitoprosesseihin, sillä palattuaan Suomeen ei heitä enää pyritty asettamaan vastuuseen karkauksestaan. Karkuruus ongelmana tunnustettiin vakavaksi ja karkurien kiinniottoa ei koettu suinkaan vähämerkitykselliseksi. Ongelmana oli se, että

Viron alueella ei ollut yhtenäistä kiinteää organisaatiota, joka olisi voinut toteuttaa kyseisenlaiset poliisitoimet ja apuretkikuntaan kuulunut Etsivä poliisi oli liian pieni ja siltä puuttui tarvittava verkosto, jotta sen toiminta olisi ollut riittävän tehokasta.

Karkuruuden ilmeisesti käynnisti kyllästyminen sotaretkeen, johon oli lähdetty hetkellisen innostuksen vallassa. Ensimmäisessä vapaajoukossa ja myös Pohjan Poikien rykmentissä ilmeni, että alussa vallinnut henki osoitti vapaaehtoiset hyökkäyshenkisiksi ja saatu taistelumenestys lisäsi luottamusta omiin kykyihin, mutta venynyt asemasotavaihe ja reservissä olo alkoivat kalvaa joukkojen moraalialia. Ajan myötä esiintyneet kieltäytymiset annettujen taistelutehtävien suorittamisessa laajenivat varsinkin sotaväsymyksen kasvaessa.

Kokonaisuutena varsinaisista karkureista suurin osa kuului Ensimmäiseen vapaajoukkoon, jossa ongelmia syntyi mm. kieliriidoista pääosin ruotsinkielisten upseerien ja suurelta osin suomenkielisen miehistön välillä. On myös mahdollista, että Pohjan Poikain rykmentissä vallinnut tiukempi kuri ja yhteishenki rajoittivat karkuruustapausten leviämistä. Ensimmäisen vapaajoukon suurempaan karkurimäärään saattoi kylläkin myös vaikuttaa se, että taistelukauden jälkeen heidät asetettiin Narvan rintaman reserviin ja heidän ollessaan Rakveren varuskunnassa, oli sieltä helpompi poistua ja siirtyä Tallinnaan tai suoraan yli Suomenlahden. Rintamaolosuhteissa olleille Pohjan Pojille oli karkaaminen huomattavasti vaikeampaa ja syvällä vieraalla maalla ollessaan jo pelkästään karkaamisen toteuttaminen oli riskialttiimpaa.

Rangaistusten toimeenpanon osalta on huomioitava, että apuretkikunnassa ketään ei tuomittu kuolemaan edes selvistä murhista ja ainoa kuolemantuomion saanut sotilas oli syyllistynyt omaisuusrikokseen. Kyseistä tuomiotakaan ei lopulta pantu täytäntöön, mutta apuretkikunnassa koettiin yksi tilanne, jossa suomalainen sotilas surmattiin kurinpitotarkoituksessa. Ampujana oli virolainen upseeri, mikä herätti ankaraa kritisointia suomalaisten puolelta, sillä kyseessä oli ollut ilmeinen voimatoimien liioittelu, mikä oli seurausta useista väärinkäsityksistä.

Teloitustuomio on itsessään ankara ja täytäntöönpanotona peruuttamaton rangaistus, vaikka ei ole pystytty todistamaan sotilaallisen tehokkuuden ja kuolemanrangaistuksen pelon olevan yhteydessä toisiinsa. On ilmeistä, että kuolemantuomion välttämättömäksi kokeminen riippui sotilasjohdon omista ennakkoluuloista ja alaisiin luottamisesta. Oleellista teloitustuomioiden antamisessa oli tuomion antajan usko kuolemantuomion välttämättömyyteen. Mielestäni kuolemantuomion käytön perusteena oli vastuullisen sotilasjohdon suhtautuminen sotilaaseen yksilönä.

Tyypillisiä rangaistuksia olivat sotilaan alentaminen ja varsinkin erottaminen ja erityisesti vankeustuomion saaneet myös usein erotettiin, joten tilastossa ilmenevät vankeustuomion saaneet on pääsääntöisesti myös erotettu rykmenttinsä palveluksesta.

Rangaistus ei sinänsä välttämättä katkaissut sotilaan uraa apuretkikunnassa, sillä yllättävän useassa tapauksessa Tallinnaan sota-oikeuteen lähetetty sotilas otettiin rangaistuksen kärsimisen jälkeen uudelleen palvelukseen Tallinnassa tai Tartossa. Kyseinen menettely oli omiaan kiristämään erityisesti Kalmin ja Wetzlerin muutenkin tulehtuneita välejä, vaikka oli ilmeistä, että muutamat sotilaat olivat onnistuneet käyttämään tilaisuutta hyödykseen väittäen joutuneensa Pohjan Poikan rykmentissä syyttömästi ahdistelluksi ja esikuntien välisten ristiriitojen vuoksi ei ilmeisesti ollut aina mahdollista objektiivisesti selvittää yksittäisten sotilaiden taustoja. Tämä organisaation selkiintymättömyys tuotti lukuisia ongelmia ristiriitaisuuksina ja henkilökohtaisina riitoina, jotka vaikeuttivat retkikunnan toimintaa ja jopa oikeudenhoidon toteuttamista.

Oikeudenhoidollisen organisaation löysyys saattoi omalta osaltaan houkutella rikoksiin, periaatteella tilaisuus tekee varkaan. Suomalaiset saattoivat myös tuntea Suomen kansalaisuuden olevan jopa turvanaan. Kokiessaan olevansa Suomen lakien suojaamia, he saattoivat tuntea olevansa Virossa vapaana kaikista lakien rajoituksista.

Käytännössä rikollisten motiiveja tekoihinsa ei käytettävissä olevan lähdemateriaalin perusteella voi tyhjentävästi osoittaa, mutta voi varmasti olettaa, että usein syynä rikoksiin oli pitkän väkivaltaisen kauden turruttama arvojen muutos. Myös sotilaiden keskuudessa syntyneet pienryhmät saattoivat olla laukaisevana tekijänä yksilöiden ajautumisessa rikoksiin, sillä kollektiivisen ryhmän ja ryhmässä olevan karismaattisen johtajan vaikutus on usein vaikuttavana tekijänä yksilöllisiin ratkaisuihin.

Monenlaisten epävirallisten ryhmien olemassaolo tulee toistuvasti esille tutkimuksessani. Sotilaiden ollessa kuukausia tekemisissä keskenään ja jakaessa yhteisiä kokemuksia on luonnollista, että virallisen organisaation lisäksi muodostui epävirallisia sotilaiden muodostamia kollektiivisia ryhmiä. Voisi jopa väittää, että jokainen sotilaalliseen organisaatioon kuuluva sotilas kuului myös johonkin kollektiiviseen ryhmään, jonka muodostumisen lähtökohtana saattoi olla sama kotiseutu, sama yksikkö, sama ammatti tai samankaltainen luonne.

Ryhmien muodostuminen on sotajoukon kannalta myönteistä, sillä sen voi katsoa vahvistavan joukon kiinteyttä ja parantavan toimintakykyä. Ongelma muodostui lähinnä niissä tilanteissa, kun ryhmä päätti toimeenpanna rikoksia, jolloin se saattoi vetää mukaansa myös niitä sotilaita, jotka yksin eivät olisi rikoksia tehneet. Tutkimuksessani ilmenee toistuvasti, että lähinnä omaisuusrikokset ja usein myös karkauspäätökset tehtiin usein kollektiivisen päätöksen seurauksena.

Suomalaisten vapaaehtoisten toiminta synnytti Suomenlahden molemmin puolin, eli Virossa ja Suomessa ikävää huomiota. Tapahtuneiden ylilyöntien osalta on kuitenkin huomioitava sotatila ja pitkään jatkuneet poikkeukselliset olot, jotka tarjosivat vapaaehtoisjoukossa olevalle levottomalle ainekselle tilaisuuksia ryöstöihin ja vallattomuuksiin. Palatessaan Suomeen Viron vapaussotaan osallistuneet eivät todellakaan saaneet sankarin sädekehää ja esimerkiksi Aunuksen sotaretkelle ei kokemusta Virosta pidetty juurikaan arvossa vaan jopa rasisitteena.

Vapaaehtoiset olivat todella ajautuneet retkelleen lähes hetken hurmassa, mutta joutuivat kuitenkin todellisiin taisteluihin ja vaikka suomalaisia ei oltu näissä yksiköissä juurikaan oltu ennätetty harjoittaa menestyivät he taisteluissa kokonaisuutena katsoen hyvin. Käytännössä apuretkikunnan suomalaiset vapaaehtoiset olivat saaneet oppinsa Suomen sisällissodassa, jossa olivat syntyneet ne normit ja käyttäytymismallit, joiden perusteella sotilaat oikeuttivat toimintansa. Viron vapaussodassa ilmapiiri oli väkivallan kyllästävä ja siviilienkin joukkomurhat olivat kieltämättä todellisuutta.

Mielestäni oikeudenhoidon toteutuminen oli suorastaan sattumanvaraista, eli paljolti samankaltainen, kuin koko vapaaehtoisorganisaation muodostuminen. Pohjimmiltaan oikeudenhoito rakentui ja toimi hyvin sattumanvaraisesti.

Oikeudenhoito ei Viron retken lyhyden vuoksi ennättänyt muodostaa säännöllisiä toimintamuotoja ja siksi voi jopa herättää kysymyksen, että oliko apuretkikunnassa lainkaan oikeudenhoitoa? Mielestäni oikeudenhoito kuitenkin toimi, se toimi puutteellisesti mutta silti suomalaista legalistista perinnettä kunnioittaen.

Oikeudenhoito johti tuomioihin sangen vähässä määrin verrattuna syytettynä olleisiin. Syynä syytteiden raukeamiseen oli toistuvasti sota-oikeuksien ja oikeudenhoidollisen organisaation säännöttömyys ja erityisesti se, että sota-oikeudet hajoitettiin, ennen kuin ne ennättivät hoitaa kaikki tapaukset. Käytännössä monissa tapauksissa syytetyt vapautuivat lähinnä sen vuoksi, että suomalainen vapaajoukko kotiutettiin ja Suomessa ei katsottu enää tarpeelliseksi syyttää ketään Virossa tehdyistä rikoksista.

LYHENTEET

au	aliupseeri (organisaatiokaaviossa)
DBAC	Dansk-Baltisk Auxiliær Corps (Tanskalaiset vapaaehtoiset Virossa)
et al.	et alii (yynnä muut)
ibid.	ibidem, kirjallisuusviitteessä: samassa kirjoituksessa, samassa kirjassa
KA	Kansallisarkisto
m	miehistö (organisaatiokaaviossa)
SA	Sota-arkisto
SDP	Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolue
siv	siviili (organisaatiokaaviossa)
SJS	Suomen sotaväen järjestyssääntö Suomen Suuriruhtinaankunnassa v. 1886
SRL	Suomen sotaväen rikoslaki Suomen Suuriruhtinaankunnassa v. 1886
ups	upseeri (organisaatiokaaviossa)
VAP	Viron Avustamisen Päätoimikunta
VVS	Viron Vapaussota (alaviitteissä mainittu kokoelma Sota-arkistossa)

LÄHTEET

Arkistolähteet

SOTA-ARKISTO (SA), Helsinki

Heimosota-arkisto - Viron vapaussota

Ensimmäinen suomalainen vapaajoukko

Pohjan Pojat

Suomalaisten vapaajoukkojen Tallinnan etappi

Viron avustamisen päätoimikunta

Viron vapaaehtoisen apuretkikunnan sota-oikeuden asiakirjat

Viron vapaaehtoisen apuretkikunnan Tallinnan emissariaatti

KANSALLISARKISTO (KA), Helsinki

O. W. Louhivuoren kokoelma

Painetut lähteet ja matriikkelit

FRIEDMAN, Leon (ed.): The Law of war, A documentary history – Vol I. Random House, New York (1972)

HOLMBERG, K. G. Toim.: Suomen lakimiehet 1926, elämäkerrallisia tietoja. Helsinki (1926)

LAUERMA, Matti: Jääkäri-liike ja jääkäripataljoona 27. Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XIV, Vaasa (1975)

Järjestyssääntö Suomen sotaväelle heinäkuun 16 p:ltä 1886 ja otteita rikoslaista Suomen sotaväkeä varten heinäkuun 16 p:ltä 1886. Viipuri (1918)

Suomen asetuskokoelma: - Sotaväen rikoslaki 30.5.1919, Ask no 71
- Sotaväen järjestyssääntö 23.4.1920, Ask no 115

Alkuperäislähteenä käytetty kirjallisuus

HELANEN, Vilho: Suomalaiset Viron vapaussodassa. Helsinki (1921)

KALLIO, Sulo: Pohjalaisia Viron tantereella, Muistelmia Pohjan Poikain rykmentin II pataljoonan 6. komppanian osanotosta Viron vapaustaisteluun. Oulu (1922)

KALM, Hans: Pohjan Poikain retki. Porvoo (1921)

KETTUNEN, Lauri: Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä. Porvoo (1948)

POHJALA, Kyllikki: Pohjan Poikain matkassa, muistelmia Viron retkeltä keväällä 1919. (1920)

SAINIO, J. E: Pohjan Pojat Virossa. Helsinki (1919)

Kirjallisuus ja artikkelit

ARIMO, Reino: Suomen sotilasjohdon osuudesta heimosotiin. Sotahistoriallinen aikakauskirja 4 (1985)

ARIMO, Reino: Saksalaisten sotilaallinen toiminta Suomessa 1918. Studia Historica Septentrionalia 20. Rovaniemi (1991)

EEROLA, Jari ja Eerola Jouni: Henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918. Turenki (1998)

ERICSON, Lars (ed.): The boys from the North, The Nordic Volunteers in Estonias war of independence 1918-1920. Tukholma, Kööpenhamina ja Tallinna (1993)

HEINO, Iiris: Hinnalla hengen ja veren, Suomalaisten vapaaehtoisten sotasurmat Virossa vuonna 1919, Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 16. Helsinki (2000)

HIMANEN, Ilkka et al.: Ensin hevonen-sitten mies, Ratsuväkiperinnettä. Etelä-Karjalan Museon julkaisut no 5. Lappeenranta (1979)

HINKKANEN-LIEVONEN, Merja-Liisa: British trade and enterprise in the Baltic States, 1919-1925. Studia historica 14. Jyväskylä (1984)

HOVI, Kalervo: Interenssensphären im Baltikum, Finnland im rahmen der ostpolitik Polens 1919-1922. Studia historica 13. Vammala (1984)

HOVI, Kalervo: Viro Ranskan politiikassa 1917-1925. Oulu (1991)

HOVI, Olavi ja JOUTSAMO, Timo: Suomalaiset heimosoturit Viron vapaussodassa ja Itä-Karjalan heimosodissa vuosina 1918-1922. Turun historiallinen arkisto 24. Turku (1971)

HOVI, Olavi: The Baltic area in British Policy 1918-1921, Vol 1 From the Compiègne Armistice to the Implementation of the Versailles Treaty, 11.11.1919-20.1.1920. *Studia historica* 11. Forssa (1980)

HYTYIÄ, Osmo: Puolueettomuuden ja rauhan linja, SDP:n suhtautuminen Suomen ulkopolitiikkaan ja turvallisuuskysymyksiin, toukokuu 1918-toukokuu 1922. *Historiallisia tutkimuksia* 137. Jyväskylä (1986)

JENSEN, Niels: For Dannebrog's Ære, Danske frivillige i Estland og Letlands frihedskamp 1919. Odense (1998)

KAIDO, Jaanson: Soldiers of Fortune, Volunteers from Sweden and Denmark in the Estonian Civil War 1918-1920. Tallinna (1988)

KAREMAA, Outi: Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917-1923. Suomen historiallinen seura. Helsinki (1998)

KEKKONEN, Jukka: Laillisuuden haaksirikko, Rikosoikeudenkäyttö Suomessa vuonna 1918. Tampere (1991)

KEMPPI, Jarkko: Viron suojeluskuntien organisoituminen ja toiminta vuosina 1917-1921. Joensuu (2000)

KOSKELA, Lasse: Kansa taisteli – valkoiset kertovat, Suomen kirjallisuushistoria 2. Helsinki (1999)

KREPP, Endel: The Estonian war of independence 1918-1920, Problems of the Baltic IV, Estonian Information Centre, Repro Print AB, Tukholma (1980)

KRONLUND, Jarl (toim.): Suomen puolustuslaitos 1918-1939, Sotatieteen laitoksen julkaisuja 24. Porvoo (1992) Neljäs painos

KUUSSAARI, Eero: Vapaustaistelujen teillä, Sotahistoriallinen katsaus Suomen rajantakaisilla heimoalueilla 1900-luvun alkupuoliskolla käytyihin sotatoimiin. Loviisa (1957)

KÄHKÖNEN, Aappo: Bolshevikkien Suomen ja Baltian kuva 1918-1920. Teoksessa: Ajankohta Poliittisen historian vuosikirja 1998. Toim. Joni Krekola. Helsinki (1998)

LAUERMA, Matti: Kuninkaallinen Preussin jääkäripataljoona 27 vaiheet ja vaikutus. Porvoo (1966)

LEIMU, Pekka: Suomalaisen sotilaselämän pennalismiksi ja initiaatio. Tiede ja ase, Suomen sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu no 43. Joensuu (1985)

LESKINEN, Jari: Veljien valtiosalaisuus – Suomen ja Viron salainen sotillaallinen yhteistyö Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle 1918-1940. Juva (1999)

LINDSTEDT, Jukka: Kuolemaantuomitut, Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 221. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki (1999)

MOORE, William: The thin yellow line. Wordsworth Editions Limited. Chatham (1999)
First edition 1974

NIINISTÖ, Jussi: Hakkaa päälle, Pohjan Poika!. Suomen sotilas – lehti nro 8-9. Huittinen (1997)

NIINISTÖ, Jussi ja MATTILA, Jukka: Pohjan Pojat. Helsinki (1999)

NEVALAINEN, Pekka: Rautaa Inkerin rajoilla, Inkerin kansalliset kamppailut ja Suomi 1918-1920. SHS Historiallisia tutkimuksia 195. Helsinki (1996)

NYGÅRD, Toivo: Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa. Keuruu (1978)

PAAVOLAINEN, Jaakko: Poliittiset väkivaltaisuuDET Suomessa 1918, I. Punainen terrori. Helsinki (1966)

PAAVOLAINEN, Jaakko: Poliittiset väkivaltaisuuDET Suomessa 1918, II. Valkoinen terrori. Helsinki (1967)

POLVINEN, Tuomo: Venäjän vallankumous ja Suomi 2, Toukokuu 1918-joulukuu 1920. Porvoo (1971)

VON RAUCH, Georg: Die Geschichte der baltischen Staaten. Stuttgart (1970)

RAUN, Toivo: Viron historia. Keuruu (1989)

REI, August: The drama of the Baltic peoples, Kirjastus Vaba Eesti. Turku (1972)

ROIKO-JOKELA, Heikki: Ihanteita ja reaalipolitiikkaa, Rudolf Holstin toiminta Baltian maiden kansainvälisen de jure-tunnustamisen ja reunavaltioyhteistyön puolesta 1918-1922. *Studia historica Jyväskyläänsia* 52. Jyväskylä (1995)

ROIKO-JOKELA, Heikki (toim.): Virallista politiikkaa - epävirallista kanssakäymistä. Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860-1991. Jyväskylä (1997).

ROSÉN, Gunnar: Sodan lait. Helsinki (1989)

SALOMAA, Markku: Suomalaisrykmentit Venäjän kansalaissodassa. Sotahistoriallinen aikakauskirja 12. Jyväskylä (1993)

SILLANMÄKI, Jouni: Pohjan pojat Viron vapauttamassa. *Sotilasaikakauslehti* nro 4 (1997)

SEPP, Helena: Suomen silta kohtalon siltana 1919-1940. Teoksessa: Eteläntien kulkija-Vilho Helanen 1899-1952. Toim. Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen. Jyväskylä (1997)

TAUNILA, Leila: Kun weli on wainon alla, on waara myös omamme. Teoksessa: Virallista politiikkaa- epävirallista kanssakäymistä. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylä (1997).

TRAKSMAA, August: Lühike vabadussõja ajalugu". Tallinna (1939)

VAHTOLA, Jouko: Nuorukaisten sota. Keuruu (1997)

VARES, Vesa: Hans Kalm ja suurpolitiikka – tottelemattomuudella miltei maailmanhistoriaan. Sotahistoriallinen aikakauskirja 9. Jyväskylä (1990)

VARES, Vesa: Konservatiivi ja murrosvuodet: Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922. *Historiallisia tutkimuksia* 174. Helsinki (1993)

WESTER, Sivert: Martin Ekström – orädd frivillig i fem krig. Tukholma (1986)

YLIKANGAS, Heikki: Väkivallasta sanan valtaan. Juva (1999)

ZETTERBERG, Seppo: Suomi ja Viro 1917-1919. Poliittiset suhteet syksystä 1917 reunavaltio politiikan alkuun. Forssa (1977)

ZETTERBERG, Seppo: Historian jänneväli. Teoksessa: Viro, Historia, kansa ja kulttuuri. Toim. Seppo Zetterberg. Jyväskylä (1995)

Painamattomat tutkimukset

HAKALA, Mikko: Pää-äänenkannattajien suhtautuminen suomalaisiin vapaaehtoisii ja heidän Viroon lähettämiseensä 1918-19. Suomen historian pro gradu-tutkielma (2000, Jyväskylän yliopisto)

KUPIAINEN, Olli: Heimohenki herää – ylioppilaat ja Viro 1917-1925. Poliittisen historian pro gradu-tutkielma (1991, Helsingin yliopisto)

MAKKONEN, Teemu: Suomen sillan rakentaja Oskar Kallaksen toiminta Viron lähettiläänä Suomessa 1918-1922. Suomen historian pro gradu-tutkielma (1998, Jyväskylän yliopisto).

NIKKINEN, Martti Taavetti: Suomen avunanto Virolle marraskuusta 1918 kevääseen 1919. Poliittisen historian pro gradu-tutkielma (1969, Helsingin yliopisto).

TAUNILA, Leila: Kun weli on wainon alla, on waara myös omamme. Idealistisen ja realistisen linjan hajastuminen kokoomuslehtien Viron-poliittiseen kirjoitteluun 1918-1922. Suomen historian pro gradu-tutkielma (1996, Jyväskylän yliopisto)

TUOMIPUU, Juha-Pekka Tapio: Suomen ja Viron taloussuhteet 1919-1922. Poliittisen historian pro gradu-tutkielma (1991, Helsingin yliopisto)

RAUSMAA, Heikki: Viron suhteet luoteisarmeijaan marraskuusta 1918-tammikuuhun 1920. Yleisen historian pro gradu-tutkielma (1990, Helsingin yliopisto)

SILLANMÄKI, Jouni: Junalla kotiin. Pohjan Poikien rykmentti Viron vapaussodassa. Pro gradu-tutkielma (1994, Turun yliopisto)

VASARA, Vesa: Viron kansalliset vähemmistöt ja niiden oikeudellinen asema 1918-1925. Yleisen historian pro gradu-tutkielma (1991, Helsingin yliopisto)

Muita lähteitä

ARC MEDIA INC.: Interactive Atlas 1999 CD-ROM. Toronto (1999)

EEROLA, Untamo (ohjaaja): Sotaretki. TV 2:n dokumenttiprojekti (esitetty 7.1.1993)

Liite 1a, Taulukko: rikollisen kotipaikka, ikä ja koulutus¹

KOTIPAikka	Rikoksia yhteensä	Väkivalta-rikoksia	Omaisuusrikoksia	Taisteluv. laiminlyön	Kuuliais-rikoksia	Koko retkikunta
Turun- ja Porin lääni	10	1		7	2	13,9 %
Uudenmaan lääni	45	2	13	22	8	18,3 %
Hämeen lääni	7			6	1	10,6 %
Vaasan lääni	22	1	3	17	1	14,0 %
Viipurin lääni	14		6	7	1	11,2 %
Mikkelin lääni	4			4		3,8 %
Kuopion lääni	13			10	3	6,2 %
Oulun lääni	7	1	3	1	2	9,0 %
Ahvenanmaa	1		1			0,1 %
Ulkomaat	4		2	2		2,0 %
Ei tietoa	52		4	47	2	11,0 %
Yhteensä	179	5	32	122	20	
IKÄ						
15 vuotta tai alle	6		3	3		4,2 %
16-20 vuotta	60		13	38	9	53,4 %
21-25 vuotta	43	4	9	25	5	27,1 %
26-30 vuotta	17		4	11	2	9,7 %
31-35 vuotta	4	1	1	2		3,1 %
36 vuotta tai yli	0					2,5 %
Ei tietoa	49		2	43	4	-----
Yhteensä	179	5	32	122	20	
KOULUTUS						
Kansakoulu	23	1	11	7	4	53,4 %
Ammattikoulu	4	1		3		17,5 %
Kauppaoppilaitos	5	1	3	1		sis.ylempi
Oppikoulu	12	2	3	5	2	22,3 %
Ylioppilas	2		1	1		4,4 %
Akateeminen	5		1	2	2	1,4 %
Ei koulua	0					1,0 %
Ei tietoa	128		13	103	12	-----
Yhteensä	179	5	32	122	20	

¹ VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja C1, SA; VVS I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, Auditöörin asiakirjat, C2, SA; VVS Viron vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sotaoikeuden asiakirjat, C1, SA; VVS VAP, Pöytäkirjoja 1918-1921, Kuulustelupöytäkirjoja, C1, SA, VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Omia päiväkäskyjä, D2, SA; VVS I Suomalainen vapaajoukko, Omia päiväkäskyjä, D1, SA; VVS I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, Henkilökortisto A-Ö, B1, SA; VVS, I Suomalainen vapaajoukko, Esikunta, Henkilöstöluetteloita, B2, SA; VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Henkilökortisto A-Ö, B1, SA; Hovi 1971, s. 121-142

Liite 1b, Taulukko: rikollisen ammatti, sotilasarvo, rikoksen kohde, yksikkö¹

	Rikoksia yhteensä	Väkivalta-rikoksia	Omaisuusrikoksia	Taisteluv. laiminlyön	Kuuliais-rikoksia	Koko retkikunta
AMMATTI						
Industrialistinen	48	2	12	29	5	21,8 %
Julkinen toiminta	11		6	1	3	4,9 %
Opiskelija/koulul.	17		3	9	5	11,2 %
Agraari	19		1	16	2	20,9 %
Työmies	23	1	3	19		18,2 %
Ei ammattia	7		3	4		5,7 %
Tuntematon	54	1	4	44	5	17,2 %
Yhteensä	179	5	32	122	20	
ARVO						
sotamies	109		15	88	6	
korpraali	2			2		
aliupseeri	4			3	1	
kersantti	14	2	1	9	2	
vääpeli	21	2	6	8	5	
vänrikki	8	1	5		2	
luutnantti	5		4		1	
kapteeni	1				1	
sanitääri	6		1	4	1	
tuntematon	9			8	1	
Yhteensä	179	5	32	122	20	
RIKOSKOHDE						
Violainen siviili	14	1	13			
Viron armeija	3		2			
Suomalaisjoukot	12		9			
Suomalainen sotilas	7	4	3			
Useita kohteita	5		5			
YKSIKKÖ						
Ensimm.vapaaajoukko	84	2	14	62	6	29,4 %
Pohjan Poikain rykm.	77	3	11	53	10	58,2 %
Muu	10		6	1	3	12,5 %

¹ VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Oikeuden pöytäkirjoja C1, SA; VVS I Suomalainen vapaaajoukko, Esikunta, Auditöörin asiakirjat, C2, SA; VVS Viron vapaaehtoisen Apuretkikunnan Sotaoikeuden asiakirjat, C1, SA; VVS VAP, Pöytäkirjoja 1918-1921, Kuulustelupöytäkirjoja, C1, SA, VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Omia päiväkäskyjä, D2, SA; VVS I Suomalainen vapaaajoukko, Omia päiväkäskyjä, D1, SA; VVS I Suomalainen vapaaajoukko, Esikunta, Henkilökortisto A-Ö, B1, SA; VVS, I Suomalainen vapaaajoukko, Esikunta, Henkilöstöluetteloita, B2, SA; VVS Pohjan Pojat, Esikunta, Henkilökortisto A-Ö, B1, SA; Hovi 1971, s. 121-146

Järjestyssäännöt

Wesenbergin garnisonin päävahdille

Rankaisumuodot:

Lievä aresti:	kasarmiaresti
Tavallinen aresti:	valoisa koppi ja ruokaa joka päivä
Kovennettu aresti:	valoisa koppi, lämmintä ruokaa joka toinen päivä ja vettä ja leipää joka toinen päivä
Ankara aresti:	pimeä koppi ja vettä ja leipää joka päivä

Järjestyssäännöt:

Herätys klo 5.30 ap

Ruokailu kuten komppanioissa

Tupakan poltto kielletty vangeilta

Päivällä nukkuminen kielletty

Vanki ei saa poistua huoneestaan muutoin kuin vahdin saattamana

Käytävässä seisominen kielletty

Kloseteissa saa käydä vain yksi kerrallaan

Keskustelu vangin ja vahdin välillä kielletty

Vankien noudatettava mitä suurinta puhtautta ja järjestystä niin itseensä kuin huoneisiinkin nähden

Maatapano aika klo 9 ip

Wesenbergissä 12 pnä helmikuuta 1919

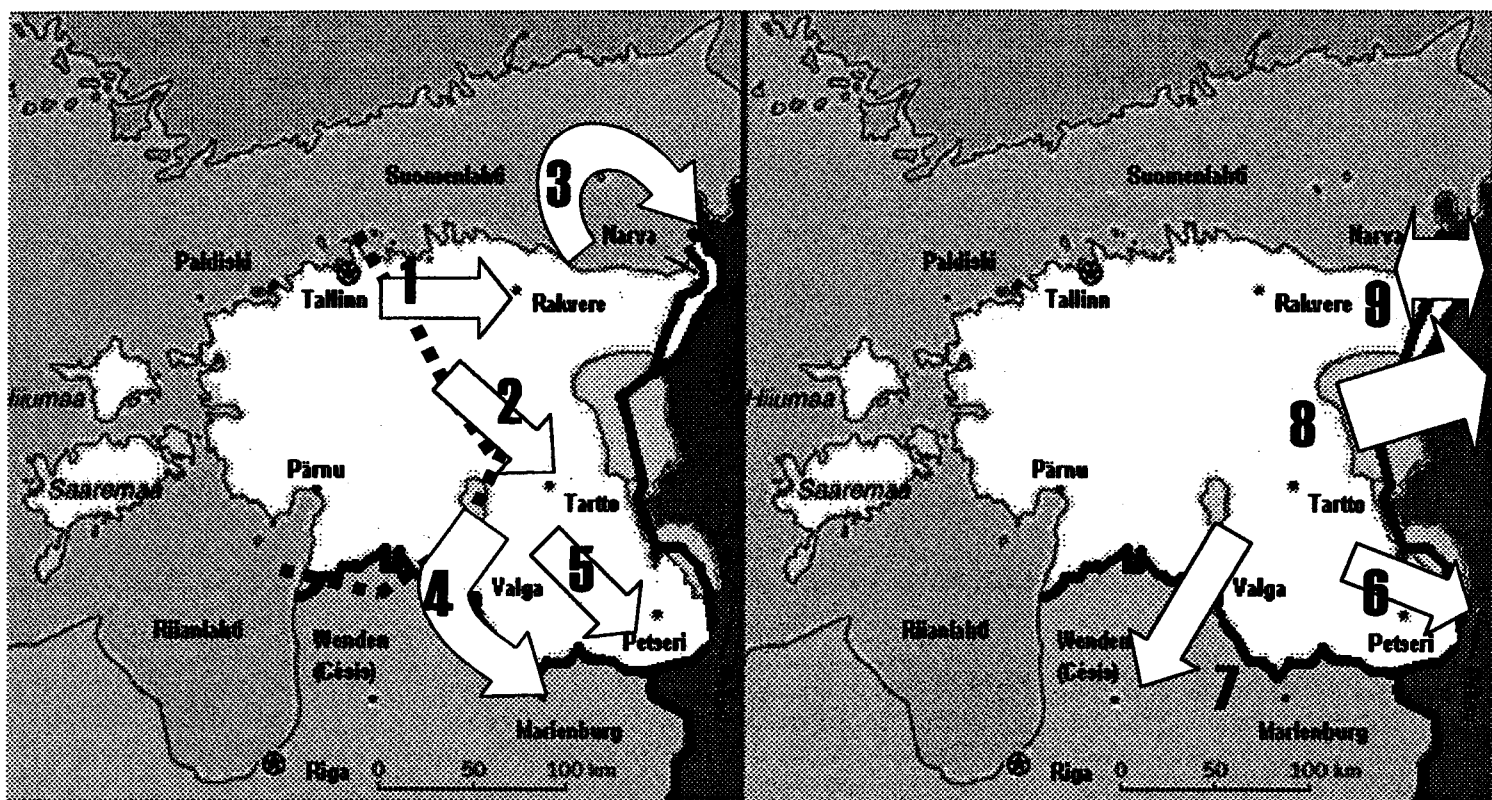
Käskystä Waden v.t. esik. päällikkö
Branders adjutantti

¹ , Järjestyssäännöt Wesenbergin garnisonin päävahdille, VVS I Suomalainen vapaa joukko, Esikunta, Auditöörin asiakirjat, C2, SA

Sotatoimet Virossa talvella 1919

Landeswehrin sota ja sotatoimet
Viron rajoilla vuoden 1919 loppuun

Karttojen selitykset:

- Katkoviiva vasemmassa kartassa kuvaa rintamalinjaa 3. tammikuuta 1919.
- 1: Virolaiset ja Ensimmäinen vapaajoukko valloittivat Rakveren.
- 2: Virolaiset valloittivat Tarton.
- 3: Ensimmäinen vapaajoukko virolaisten tukemana teki maihinnousun puna-armeijan selustaan ja valloitti Narvan.
- 4: Pohjan Poikain rykmentti valloitti Valgan ja eteni Latvian alueelle valloittaen Marienburgin.
- 5: Virolaiset ja Pohjan Poikain rykmentti etenivät Petserinmaalle.
- 6: Virolaiset valloittivat Pihkovan toukokuussa 1919 (operaatioon liittyi Luoteisarmeijan hyökkäys kohti Pietaria ks. kohta 8).
- 7: Landeswehrin sota kesä-heinäkuussa 1919, von der Goltzin komentamat saksalaisista vapaaehtoisista koottu Rautainen divisioona ja baltian-saksalaisten muodostama Landeswehr kärsivät tappion virolaisille Wendenin taistelussa 22. kesäkuuta 1919 Latviassa. Aselepo solmittiin 3. heinäkuuta virolaisten edettyä Riian edustalle.
- 8: Valkovenäläinen kenraali Judenits pyrki johtamallaan Luoteisarmeijallaan valloittamaan Pietarin. Ensimmäinen hyökkäys toukokuussa 1919 ja toinen hyökkäys syys-lokakuussa 1919 epäonnistuivat. Luoteisarmeijan perääntyessä Viron alueelle, käski kenraali Laidoner lokakuussa 1919 riisua Luoteisarmeijan aseista.
- 9: Joulukuun 1919, virolaiset torjuivat puna-armeijan hyökkäykset Narvan rintamalla.

¹ Kuussaari 1957, s. 209; Wester 1986, s. 90-95; Traksmaa 1939, karttaliite; Hovi 1980, s. 147; Rei 1972, s. 112; Rausmaa 1990, s. 81-85; Kemppe 2000, s. 109-111; Arc Media Inc. Interactive Atlas 1999 CD-ROM